

გელათის მეცნიერებათა აკადემია
Gelati Bilim Akademisi
Gelati Academy of Sciences

როლანდ თოფჩიშვილი
ინგა ლუტიძე

Roland Topçişvili
İnga Ğutidze

Roland Topchishvili
Inga Ghutidze

შავშეთისა და კლარჯეთის ტოპონიმები XIX
საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის
რუსულ დოკუმენტებში

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarındaki Rus
Belgelerinde
ŞAVŞETİ ve KLARCETİ YER ADLARI

Toponyms of Shavsheti and Klarjeti in the Russian
Documents of XIX Century and of the beginning of
XX Century

თბილისი 2019 • Tiflis 2019 • Tbilisi 2019

გამომცემლობა "მნიგნობარი"

რედაქტორები:
როინ მალაკმაძე
ერდოღან შენოლი (ერეკლე დავითაძე)

Redaktörler:
Roin Malakmadze
Erdogan Şenol (Erekle Davitadze)

Editors:
Roin Malakmadze
Erdogan Shenol (Erekle Davitadze)

ISBN 978-9941- 485-24-4

წინამდებარე მცირე მოცულობის სამენოვანი (ქართულ, თურქულ და ინგლისურ ენებზე) წიგნი ეძღვნება ისტორიული საქართველოს მხარეების - შავშეთისა და კლარჯეთის ტოპონიმებს. წიგნში შეტანილია სოფლების, სოფლის ცალკეული უბნების, საზამთრო და საზაფხულო სამოვრების, მთების, მდინარეების, მაზრების სახელწოდებანიც. ისინი ამოკრებილია XIX საუკუნისა და XX საუკუნის რუსული დოკუმენტებიდან. წიგნი განკუთვნილია როგორც ფართო სამეცნიერო წრისათვის, ასევე ისტორიული საქართველოს ამ ეთნოგრაფიულ მხარეებსა და თურქეთის სხვადასხვა რეგიონში მცხოვრები ეთნიკური ქართველებისთვის, რომელთაც, ენის ფაქტორის გამო, ჯერ კიდევ იშვიათად მიუწვდებათ ხელი ამ ტიპის ინფორმაციაზე.

Küçük hacimli olup üç dilde (Gürcüce, Türkçe ve İngilizce) yayımlanmış olan elinizdeki kitap tarihi Gürcistan bölgeleri olan Şavşeti (Şavşat) ve Klarjeti yörelerinin toponimleri (yer adları) ile ilgilidir. Kitapta köylerin, köylerdeki ayrı mahallelerinin, kışlık ve yazlık otlakların, dağların, akarsuların ve mezraların isimlerine yer verilmiştir. Bu bilgiler XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıla ait Rusça belgelerden alınmıştır. Kitap hem geniş bilimsel çevreler hem de eski Gürcistan'ın bahse konu etnografik yörelerinde ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan, dil faktörü nedeniyle bü tür bilgilere hala nadiren ulaşabilen etnik Gürcüler için hazırlanmıştır.

The following book, published in three languages (Georgian, Turkish and English), is devoted to the toponyms of Shavsheti and Klarjeti, regions of historical Georgia. The book includes the names of villages, districts of villages, winter and summer pastures, mountains, rivers, streams and hamlets. The data are given according to the Russian documents of XIX-XX centuries. The book is intended for a wide scientific circle as well as for ethnic Georgians living in various ethnographic parts of historical Georgia and in different regions of Turkey, rarely having an opportunity to get such type of information, due to the language factor.

შესავალი

გეოგრაფიული თვალსაზრისით ისტორიული საქართველო სამ ნაწილად იყოფოდა – აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოდ. ისტორიის ბედუკუღმართობით ქვეყანას სამხრეთ საქართველოს მხოლოდ მცირე ნაწილი – სამცხე და ჯავახეთი – შემორჩა, მისი დიდი ნაწილი თურქეთის შემადგენლობაში მოექცა. საქართველოს სამხრეთ ნაწილს ქართველები სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებდნენ: *ზემო ქართლი, მესხეთი, ტაო-კლარჯეთი, სამცხე-საათაბაგო*. ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით ტაო-კლარჯეთი ერთგვაროვანი არ იყო. მრავალფეროვნებას ბუნებრივ-გეოგრაფიული და ლანდშაფტური ფაქტორები განაპირობებდა. სამხრეთ საქართველო მოიცავდა მტკვრის ზემო წელსა და ჭოროხის ხეობის შუა და ქვემო წელს. მდინარეთა ამ ორ აუზს არსიანის ქედი მიჯნავდა. მტკვრის ხეობაში იყო **კოლას, არტაანის, ჩრდილის/პალაკაციოს, ერუშეთის** ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, ჭოროხის ხეობაში კი მდებარეობდა **შავშეთი, კლარჯეთი, ტაო, ისპირი**. შავშეთში ცალკე გამოიყოფოდა **იმერხევი**, კლარჯეთში – **ლიგანის ხეობა**, ტაო კი რამდენიმე მიკრორეგიონს მოიცავდა: **ოლთისი, პარხალი, თორთუმი**. ხშირად ის იმიერ-ტაოდ და ამიერ-ტაოდ იყოფოდა. შავშეთისა და კლარჯეთის არაერთი სოფლის სახელი დაფიქსირებულია *გიორგი მერჩულეს* „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“, რომელიც VIII საუკუნის ბოლო პერიოდისა და IX საუკუნის მოვლენებს – სამონასტრო მშენებლობას – ასახავს: *ოპიზა, ხანძთა, გუნათლე, მერე, შატბერდი, ბერთა, ანჩა, ჯმერკი, წყაროსთავი, დოლისყანა, ბარეთელთა, ნორგიალი, პარებთა, ქორთა, ანჭკორა...* ბევრმა ამ ტოპონიმმა ჩვენამდე მოაღწია, ნაწილი კი დაიკარგა. რამდენიმე სოფელი ნახსენებია 1392 წლის საკათალიკოსო გუჯარში; ეს ტოპონიმებია: *თუხარი(სი), ქუაყრილი, სხალთა, გიორგი-წმინდა, არტანუჯი, ახალდაბა, დოლისყანა, ნიგოზეთი, სავანეთი, ცი-*

ხისძირი, ბოცოს-ჯუარი, აგარა. XVI საუკუნის საბუთში დასახელებულია: საკრულავი, ორჯობი, ანჩა, სამსწყალი, ხანძთა, ოპიზა, ნიგალისხევი, ანაკერტი, ტბეთი.

შეიძლება ითქვას, რომ ზემო ქართლი/ტაო-კლარჯეთი ქართული კულტურის ცენტრი იყო, სადაც ქართული კულტურისა და მწერლობის არაერთი შედეგური შეიქმნა. თუმცა, გვიანი შუა საუკუნეებიდან, ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ ზემო ქართლი/ტაო-კლარჯეთი პოლიტიკურად საქართველოს ჩამოშორდა, ქრისტიანობას აქ თანდათან ისლამი ჩაენაცვლა და ქართველებს შორის ერთგვარი გაუცხოების პროცესი დაიწყო, რაც, პირველ რიგში, იმით გამოიხატებოდა, რომ მუსლიმი ქართველი თავს ქართველად აღარ გაიაზრებდა. ქრისტიანი ქართველიც მუსლიმ ქართველს *თათარს* უწოდებდა. ეს გაუცხოება კიდევ უფრო გაღრმავდა საბჭოთა პერიოდში, როდესაც ერთიან ქართულ ეთნოსში, ფაქტობრივად, დეზინტეგრაციული პროცესები დაიწყო და ორ სახელმწიფოს შორის მოქცეულ ქართველებს ერთმანეთთან ურთიერთობის საშუალება აღარ ჰქონდათ. ქართველებს ოცნებად ჰქონდათ თურქეთის შემადგენლობაში მოქცეული ის მიწა-წყალი ენახათ, რომელშიც ოდესღაც ქართული ცივილიზაციის შედეგური იქმნებოდა. ეს ოცნება რეალობად საბჭოთა იმპერიის დანგრევის შემდეგ იქცა, როდესაც რკინის ფარდა ჩამოიშალა. საბჭოთა კავშირის დანგრევამ და თურქეთთან მეგობრული ურთიერთობის დამყარებამ ქართველ მეცნიერებს სამეცნიერო ექსპედიციების მოწყობის საშუალება მისცა. მოეწყო არაერთი სამეცნიერო კონფერენცია, გამოიცა კრებულები, მონოგრაფიები. მეცნიერთა ჯგუფები დღესაც აქტიურად იკვლევენ ტაო-კლარჯეთის წარსულს, აქ არსებულ მატერიალური კულტურის ძეგლებს (ციხე-სიმაგრეები, ტაძრები, ხიდები...), ტრადიციებს, ყოფას, ხალხურ კულტურას, გადა-რჩენილ დიალექტებსა და კილო-კავებს.

დიდია ინტერესი ტოპონიმების მიმართ – ტოპონიმებს ხომ *დედამიწის ენას* უწოდებენ. ამ თვალსაზრისით ყამი-

რი შუშანა ფუტკარამემ, ნუგზარ ცეცხლამემ და ტარიელ ფუტკარამემ გატეხეს. გამოვლინდა მრავალი ტოპონიმი და მიკროტოპონიმი. თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ გასაკეთებელი და მოსაძიებელი ჯერ კიდევ ბევრია. პირველ რიგში, ისინი თურქეთის არქივებშია საძიებელი. ამ მხრივ კი, თავის დროზე დიდი საქმე გააკეთა *სერგი ჯიქიამ*, რომელმაც 1595 წელს შედგენილი *ჩილდირის (გურჯისტანის) ვილაეთის დიდი დავთარი* გამოსცა. დავთარში დაფიქსირებული სოფლების სახელების დიდი ნაწილი ქართულია, ქართულია ანთროპონიმების აბსოლუტური უმრავლესობა. დღეს ბევრი ქართული ტოპონიმი, განსაკუთრებით მტკვრის ხეობაში, აღარც არსებობს.

სამწუხაროდ, ზემოხსენებულ დავთარში შავშეთისა და კლარჯეთის სოფლები არაა შეტანილი. დღეს კი სწორედ აქ არის შემორჩენილი დიდი რაოდენობით ქართული ტოპონიმები, რასაც ხელი იმ გარემოებამაც შეუწყო, რომ ამ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებში ეთნიკურმა ქართველებმა თავი გადაირჩინეს.

შავშეთსა და კლარჯეთში საექსპედიციო საქმიანობისას მნიშვნელოვანი რაოდენობით აღვსუსხეთ სოფლებისა თუ უბნების, მდინარეების/ღელეებისა თუ მთების, ყანებისა თუ ჭალა/სათიბების სახელები, რაც ნაწილობრივ ჩვენს ნაბეჭდ პროდუქციაშიც აისახა (ი. ლუტიძე, *ქართველები თურქეთში – ენობრივი ვითარება*, თბ., 2016, რ. თოფჩიშვილი, *ისტორიულ-ეთნოგრაფიული სამხრეთი საქართველო და ქართველები თურქეთში*, თბ., 2017).

მიგვაჩნია, რომ სამეცნიერო მიმოქცევაში აუცილებლად შემოსატანია XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის რუსული დოკუმენტები, რადგან, პრაქტიკული მიზნებიდან გამომდინარე, რუსები დაწვრილებით სწავლობდნენ ახლად შემოერთებულ ტერიტორიებს, აფიქსირებდნენ ყველა სოფელსა და მის გეოგრაფიულ კოორდინატებს. წინამდებარე მცირე მოცულობის წიგნი ძირითადად სწორედ რუსულ დოკუმენტებსა და ლიტერატურას ემყარება. შეიძლება და-

ვასახელოთ 1886 წლის საოჯახო სიები, დ. პავირვის მიერ შედგენილი კავკასიის ხუთ-ვერსიანი რუკის გეოგრაფიული სახელწოდებებისა და ობიექტების ანბანური სია, 1910 წლის კავკაზსკი კალენდარში დაბეჭდილი კავკასიის სოფლების ჩამონათვალი და სხვ. პირველსა და მესამე გამოცემებში დაცულია დემოგრაფიული მონაცემები, რომლებიც, თავის მხრივ, ეთნიკურ და რელიგიურ-კონფესიურ სტატისტიკურ ცნობებსაც შეიცავს. შეძლებისდაგვარად გამოყენებულია უფრო ადრინდელი ქართული წერილობითი ძეგლები. რუსები საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებს წიგნებსაც უძღვნიდნენ, რომელთა შორის ვეიდენბაუმისა და ვ. ლისოვსკის წიგნების დასახელებაც საკმარისია. ამ უკანასკნელს ეკუთვნის 1887 წელს დაბეჭდილი წიგნი *Чорокский Край (ჭოროხის მხარე)*, რომლის რამაზ სურმანიძისეული ქართული თარგმანი 2015 წელს ბათუმის უნივერსიტეტმა გამოსცა. ამ გამოცემაში თავმოყრილია აჭარის, კლარჯეთისა და შავშეთის სოფლების სია დემოგრაფიული მაჩვენებლებით.

წინამდებარე გამოცემაში თითოეული სოფლის გასწვრივ მითითებულია მცხოვრებთა რაოდენობაც. შეიძლება ერთგვარი გაურკვეველობა გამოიწვიოს ზოგიერთი სოფლის კომლთა და სულთა რაოდენობამ, სადაც 1, 2, 3, 4 და ა. შ. ოჯახია აღრიცხული, რაც იმით იყო განპირობებული, რომ მუსლიმი ქართველების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა რუსეთის სახელმწიფოში ცხოვრება არ ისურვა და შავი და მარმარილოს ზღვების რეგიონებში გადასახლდა. ვ. ლისოვსკის მიხედვით, თავისი საცხოვრებლიდან აიყარა 38.000 სული, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის 1/3-ს შეადგენდა.

რუსული დოკუმენტების მიხედვით ნათელია, რომ შავშეთისა და კლარჯეთის ტოპონიმების უმრავლესობა ქართულია – ისინი გამჭვირვალე ქართული ტოპონიმებია ქართული ძირებით. შავშეთისა და კლარჯეთის ტოპონიმები საინტერესოა როგორც თემატური, ასევე აგებულების თვალსაზრისით. ტოპონიმთა უმეტესობა ქართული პრეფიქსე-

ბით (*მო-, ნა-, სა-*), სუფიქსებითა (*-ა, -არ, -ეთ, -ათ, -ევ, -ელ, -ალ, -ილ, -ობ, -ურ (-ულ), -იან, -ის, -ან, -ენ, -უნ, -თა, -თი, -ომ, -ორ, -ნალ*) და პრეფიქს-სუფიქსებითაა (*ნა- – ევ, სა- – -ა, სა- – -ე, სა- – -ელ, სა- – -ეთ, სა- – -ის, სა- – -ურ*) ნაწარმოები. ზოგიერთი ტოპონიმის ძირი შესასწავლია, რადგან დროთა განმავლობაში მათ ფონეტიკურად სახე იცვალეს. ტოპონიმებში სამხრეთ საქართველოს ჩვენთვის საინტერესო მხარეების (შავშეთისა და კლარჯეთის) ბუნებრივი სილამაზეა ასახული: *ხატილა, დაბაკეთილი, დაბაწვრილი, ხევწვრილი, ოქრობაგეთი, ქვათეთრისი...* არაერთი ტოპონიმი შავშეთისა და კლარჯეთის ქრისტიანულ წარსულზე მიუთითებს: *ჯვარის-ხევი, თარანგელი, არდიაქმინდა/ანდრიაწმინდა, ბოცოს-ჯვარი, სამებათი, ყვარიან ჯვარი, ქათიჯვარი, (რ)კინი ჯვარი, საბეგი ჯვარი...* უფრო მეტიც, ქრისტიანობამდე ცეცხლთაყვანისმცემლობის მიმდევართა არსებობის დამადასტურებელი სოფლების სახელებიც გვხვდება – *მოქეთა/მოგვთა, ბაგინი* (ერქვა წარმართთა მსხვერპლის შესაწირ ადგილს). სოფლები, განსაკუთრებით კი მათი უბნები ხშირად გვარის სახელთა მატარებელია: *თურმანიძე, ლიონიძე, გელსაძე, კედელიძე, მიქელითი, ლასურიძე...* რაც ასევე საერთოქართული მოვლენაა.

წინამდებარე მცირე მოცულობის წიგნის გამოცემას არა მხოლოდ ქართველი ხალხის წარსულის შესწავლისათვის აქვს მნიშვნელობა (*დედამიწის ენა*, მატერიალური კულტურის ძეგლებთან ერთად ჭოროხის აუზში ოდითგანვე ქართველთა მკვიდრობას რომ ადასტურებს), არამედ იმისთვისაც, რომ თურქეთში მცხოვრებმა ეთნიკურმა ქართველებმა არ დაივიწყონ მამა-პაპათა სოფლების ქართული სახელწოდებანი¹.

¹ ადმინისტრაციულ ერთეულთა ადმინისტრაციული ლექსემები (*ოკრუგი, უჩასტკა...*) გადმოვიტანეთ უცვლელად, როგორც ეს მიღებულია საერთაშორისო პრაქტიკით.

შავშეთ-იმერხევის სოფლების ქართული სახელწოდებები – 1886

ანკლია/ანაკლია (თურქული სახელი - Dalkırmaz) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *კამბათი*, *სათაფლია*. *ანაკლია* ჰქვია აგრეთვე შავი ზღვის ნავსადგურს მდინარე ენგურის შესართავთან. *ანაკლია* არის აგრეთვე სოფელი სამეგრელოში. *ვახუშტი ბაგრატიონი* ანაკლიას *ანაკრიად* მოიხსენიებს.

ვერხუნა/ვერხნალი (თურქული სახელი - Karaağaç) – შავშეთის სოფელი. უბანი: *ონეზი*. მომდინარეობს ხე-მცენარის სახელისგან *ვერხვი*.

ზენდაბა (თურქული სახელი - Arpalı) – შავშეთის სოფელი. ნიშნავს *ზედა დაბას*, ანუ დასახლებულ პუნქტს.

მოქვთა/მოგვთა (თურქული სახელი - Savaş) – შავშეთის სოფელი. სოფლის ერთ-ერთ უბანს ერქვა *რომიეთი*. *მოგვთა* ერქვა საქართველოს ძველი დედაქალაქის – მცხეთის ერთ-ერთ უბანს. ტოპონიმი დაკავშირებულია საქართველოში ცეცხლთაყვანისმცემლობის დამკვიდრებასთან და წარმოადგენს მოგვების საცხოვრებელი უბნის სახელს.

მოროხოზი (თურქული სახელი - Yamaçlı) – შავშეთის სოფელი. თავდაპირველი ფორმაა *მოროხოისი*.

მუხობანი (თურქული სახელი - Üzümlü) – შავშეთის სოფელი

სინგ(კ)ოთია (თურქული სახელი - Küplüce) – შავშეთის სოფელი

სირა-სინკოთი (თურქული სახელი - Çayağzı) – შავშეთის სოფელი

ხანთუშეთი (თურქული სახელი - Hanlı) – შავშეთის სოფელი

ცეცხლაური – შავშეთის სოფელი. ერთ-ერთ უბანს ერქვა *თოკაძე*. ცეცხლაურების/ცეცხლაძეების გვარის სოფელი. ახლა ნასოფლარია.

წორწელი (თურქული სახელი - Çavdarlı) – შავშეთის სოფელი

ახალდაბა (თურქული სახელი - Tepeköy) – შავშეთის სოფელი. შავშეთის ამ სოფელში შემდეგი უბნები იყო: *გელსაძე, გოგებიძე/გოგელიძე, გოგინიძე, პოპაძე, ურუმიძე (არუშიძე)*. ახალდაბაში 1886 წლის რუსული დოკუმენტებით 117 კომლი, 764 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

გარყლოზი (თურქული სახელი - Ğoraklı) – შავშეთის სოფელი. შავშეთის ამ სოფლის უბნები იყო: *ქადაგიძე, კედელიძე, მატიაძე, მიქელეთი, შოვშა*. გარყლოზში 1886 წელს 73 კომლი, 548 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ამავე სახელწოდების სოფელი იყო თრიალეთშიც (წალკის რაიონი). შავშეთის სოფელი *გარყლოზი* მოხსენიებულია „მატიანე ქართლისაში“ მეფე ბაგრატ IV-ის დროს (1027-1072).

დაბაკეთილი (თურქული სახელი - Yaşar) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *მარჩილიძე, ნიქობაძე*. ყველა სიკეთით შემკული დაბა/სოფელი.

ჯინალი (თურქული სახელი - Ilıca) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ზაქარიეთი, კაიძე, კურელა, ლაგუნეთი, ჩიხთა*. ჯინალში 1886 წელს 17 კომლი, 143 სული ქართველი ცხოვრობდა. თავდაპირველი სახელწოდებაა *ჯნალი*.

ოხეთ-მანატბა – შავშეთ-იმერხევის სოფელი. უბნები: *მანატბა* და *ოხეთი*. ოხეთ-მანატბაში 1886 წელს 20 ოჯახი, 150 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. დღეს აქ მხოლოდ სოფელი მანატბაა. მანატბა ორი სიტყვის შეერთებითაა მიღებული. მისი მეორე ნაწილი გამჭვირვალე ქართული სიტყვა – *ტბაა*.

ტბეთი (თურქული სახელი - Cevizli) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ბადაჩიძე, დემურჩიძე, ზიადიძე, ტურუტიძე*. აქ იჯდა ამ მხარის საეკლესიო ხელმძღვანელი – ტბეთელი ეპისკოპოსი. სოფლის განაპირას ადგილის სახელია *ჭურეთი*, სადაც ჭურებს/ქვევრებს ამზადებდნენ. შავშეთის სოფე-

ლი ტბეთი მოხსენიებულია „მატიანე ქართლისაში“ მეფე ბაგრატ IV-ის დროს (1027-1072წწ.). უფრო ადრე ტბეთში საეპისკოპოსო კათედრა აშოტ კუხს აუშენებია.

თურმანიძე (თურქული სახელი - Kayabaşı) – იმერხევის სოფელი. ეს სოფელი გვარის სახელს ატარებს, ე. ი. აქ თურმანიძეები ცხოვრობდნენ. *თურმანიძეში* 1886 წელს 8 ოჯახი, 35 სული ქართველი ცხოვრობდა.

ცითვეთი/წითვეთი (თურქული სახელი - Atalar) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ბერეკიძე, დულაბიძე, ლასურიძე, ხილვაძე*. ცითვეთში/წითვეთში 1886 წელს 55 კომლი, 424 სული ქართველი ცხოვრობდა. ცივეთი ცივიძეების სოფელს ნიშნავს. უბნები გვარის სახელებს ატარებს. ლასურაშვილები ქართლში სოფელ დილომში ცხოვრობენ, ლასურიები – სამეგრელოში.

ციხისძირი (თურქული სახელი - Kayadibi) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ასკიაძე, გურვაძე, მანუკიძე, სასუნძიძე, ტეტკილიძე*. ციხისძირში 1886 წელს 53 კომლი, 414 სული ქართველი ცხოვრობდა. ამავე სახელწოდების სოფელი საქართველოში სხვაგანაცაა. ორი სიტყვისაგან შედგება: *ციხე+ძირი*.

ჭვარები/ჭუარები (თურქული სახელი - Şalıcı) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ქარავეთი, მარიამწმინდა, შალიკი* (შალიკები ჰქვია აგრეთვე უბანს კლარჯეთის სოფელ თხილაძეებში/თხილაზურში. *შალიკში* და *შალიკებში* ისტორიულად ცხოვრობდნენ დიდი ფეოდალი შალიკაშვილები). ჭვარებში 1886 წელს 31 კომლი, 212 სული ქართველი ცხოვრობდა. *ჭვარები* იყო შიდა ქართლშიც.

ბალვანა (თურქული სახელი - Kirazlı) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *კანკლოძე, სამხარაძე*.

დაბაწვრილი (თურქული სახელი - Meşeli) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *აგარა, კოპაძე, თავზეთი, ხილაძე, ჩუგაძე*.

მერია (თურქული სახელი - Veliköy) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ზიარეთი, იბადიძე, ირემაძე, კაიაძე, შათირიძე*. მერია იყო შიდა ქართლშიც. მერე ნიშნავს მდინარისპირა დაბლობ ადგილს, ჭალას.

ქვემო სულესი (თურქული სახელი - Aşağı Koyunlu) – შავშეთის სოფელი. უბანი: *საიხურიძე*.

ზემო სულესი (თურქული სახელი - Yukarı Koyunlu) – შავშეთის სოფელი

სხლოზანი (თურქული სახელი - Pınarlı) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *აბდულიძე, პერანეთი, ფუტკარაძე, სისიკიძე, თულაძე*. შავშეთის სოფელ *სხლოზანს* მემათიანე იხსენიებს ბაგრატ III-ის მეფობის დროს.

ციხია (თურქული სახელი - Yoncalı) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ხათორეთი, ჯაყელლარ, ჩიკრიკიძე*. სოფელს ეს სახელი მდებარეობის გამო შეერქვა, მდებარეობდა არტაანისაკენ მიმავალ გზაზე, სადაც ციხე იდგა.

შავქედი (თურქული სახელი - Karaköy) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *გორალიძე, ტუსიძე, ჩარბაშიძე, შავიქედი*.

ბაზ(მ)გირეთი (თურქული სახელი - Maden) – იმერხევის სოფელი. უბანი: *გამეშეთი*. ბაზ(მ)გირეთში 1886 წელს 30 კომლი, 224 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ბაზ(მ)გირეთი ერთ-ერთი ეკლოვანი მცენარის სახელწოდებაა. ბაზ(მ)გირეთის უბანია *კარცხალიც* (ნ. ცეცხლაძე).

დაბა (თურქული სახელი - Demirci) – იმერხევის სოფელი. უბანი *დავაძე*. დაბაში 1886 წელს აქ 29 კომლი, 217 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ძველ საქართველოში დაბა სოფლის აღმნიშვნელი სიტყვა იყო.

ზაქიეთი (თურქული სახელი - Yağlı) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *ჯარბიძე, ჩიკირიძე*. ზაქიეთში 1886 წელს 36 კომლი, 332 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ზაქიეთი *ზაქიძეების* სოფელს ნიშნავს.

სურევანი/სვირევანი (თურქული სახელი - Dutlu) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *გუდალიძე, დავითიძე, ჯვარისხევი, ფარნუხი, ჩაქველთა*. 1886 წელს სოფელში 72 კომლი, 453 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. სოფელი **ფარნუხი** მოხსენიებულია XIV საუკუნის საბუთში. *ნ. ცეცხლაძეს* სურევანის უბნებს შორის დასახელებული აქვს *ოპიზარაც. ჩაქველთა* ცალკე სოფლადაცაა დასახელებული. ჩაქველთის უბნები ყოფილა *კვესაური* და *ჩიმაგეთი*.

უბე (თურქული სახელი - Oba) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *გორგაძე, ჩივიძე/ჭივიძე/ჭივიეთი*. უბეში 1886 წელს 22 კომლი, 157 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი, სოფელი *უბისა* დღეს საქართველოში ზემო იმერეთში მდებარეობს. უბეს მიეკუთვნება **ადგილი ხანძთა**. აქ არის **მონასტრის ნანგრევებიც**.

ხევწვრილი (თურქული სახელი - Kireçli) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *აბრამიეთი, ბელტიეთი, რევაზიძე, მეგრელები, მიქელყმაძე, ჯიბუხები*. 1886 წელს აქ 33 კომლი, 216 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ხევწვრილი *ვიწრო ხევში/ღელეში გაშენებულ სოფელს* ნიშნავს.

ქვათეთრისი (თურქული სახელი - Kireçli) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ქოშლიეთი, მაზმანიძე, საკიძე*. სოფლის სახელი ორი ქართული სიტყვის შეერთების შედეგადაა მიღებული: *ქვა+თეთრი*.

კუჭენი (თურქული სახელი - Kocabey) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *აბდულიძე, პაპუკიძე, პისიკიძე*. სახელწოდება მომდინარეობს პიროვნულ სახელისგან *კუჭა*. *კუჭას* ეტყოდნენ პატარა და ტანდაბალ ადამიანს.

მამანელისი (თურქული სახელი - Kocabey) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *აივაზიძე, კაკაბაძე, კარალიძე, რამაზიძე, თოფჩივილი*.

ოქროზაგეთი (თურქული სახელი - Köprülü) – შავშეთის სოფელი. უბანი: *ისპირიძე*. სოფლის სახელი ორი ქართული სიტყვის შეერთების შედეგადაა მიღებული: *ოქროზაგა*. **ვანთა** (თურქული სახელი - Elmalı) – შავშეთის სოფელი. *ვანთა* მდებარეობს კახეთშიც, ხოლო ტოპონიმი *ვანი* იმერთში გვაქვს.

ველი (თურქული სახელი - Cirtdüzü) – შავშეთის სოფელი. უბანი: *კოპიტეთი*. ტოპონიმი *ველი* იყო არტაანშიც.

გურნათელი (თურქული სახელი - Susuz) – შავშეთის სოფელი. პირველად მოხსენიებულია „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ (X საუკუნე) – *გურნათლე*.

მორღიელი (თურქული სახელი - Kurudere) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *გოგორიძე*, *გორგინძე*, *ჭალათი*.

საზუდარა - შავშეთის სოფელი. უბანი: *დიშიძე*.

სამჯელი (თურქული სახელი - Armutlu) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *დავთერიძე*, *ტაირიძე*.

სათლელი (თურქული სახელი - Söğütlü) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ჯერათი*, *ზოგრეთი*.

სათლელ-რაბათი (თურქული სახელი - Yeniköy) – შავშეთის სოფელი. უბანი: *კარკარიძე*.

სოფორო (თურქული სახელი - Düzenli) – შავშეთის სოფელი. უბნები: *ბუნბულიძე*, *ტუზიძე*, *ჩართულეთი*.

დიობანი (თურქული სახელი - Meydancık) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *აბნაძე*, *ზიალიძე*, *ზიქრიეთი*, *ქოქლიძე/ქოქლიეთი*, *ქუმაშიძე*, *ჩირაძე*, *წიქრიეთი*. დიობანში 1886 წელს 72 კომლი, 527 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

იფხრევი (თურქული სახელი - Taşköprü) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *ივეთი*, *იმნაძე*, *ბუტიძე*, *მოსიზე*, *ჭურკვესიზე*, *ჯაფარიზე/ჯაფარეთი*. იფხრევლში 1886 წელს სოფელში 95 კომლი, 635 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ნ. ცეცხლაძე იფხრევის უბნებს შორის *ბუჯანათს*, იმავე *პარეხთასაც* ასახელებს.

წეთილეთი (თურქული სახელი - Erikli) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *აგარა, მაჩხატიძე/მაჩხატეთი, ხობლაური/ხობლევი*. წეთილეთის ერთ-ერთ უბანს ერქვა *ვარდითი*, სადაც ვარდიძეებს უცხოვრიათ. 1886 წელს აქ 60 კომლი, 512 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ხობლევი მომდინარეობს სიტყვა *ხობლისგან* და ქვიან, ღორლიან ადგილს ნიშნავს. *ხობლევი* ცალკე სოფლადაცაა დასახლებული. ხობლევის უბნებია *ლომიეთი* და *მესხიეთი*. მაჩხატეთიც ცალკე სოფელად მოიხსენიება.

წყალსიმერი (თურქული სახელი - Balıklı) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *ბზათა, ხილვაძე, ხვალიენთი, შოლტისხევი*. წყალსიმერში 1886 წელს 113 კომლი, 793 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ბზათა მომდინარეობს ხე-მცენარის სახელისგან *ბზა*. წყალსიმერი ნიშნავს *წყლის/ხევის/ღელეს იქითა მხარეს*. წყალსიმერის უბანია *ქურდიკეთი* (ნ. ცეცხლაძე).

ზიოსი (თურქული სახელი - Tepebaşı) – იმერხევის სოფელი. უბანი: *სარვანი/სარვანიენთი*. ზიოსში 1886 წელს 10 კომლი, 68 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

ფხიკიური – იმერხევის სოფელი. ფხიკიურში 1886 წელს 32 კომლი, 139 სული ქართულენოვანი სომხები ცხოვრობდნენ. სავარაუდოდ, ისინი ქართველი გრიგორიანები/მონოფიზიტები იყვნენ.

წეფთა – იმერხევის სოფელი. წეფთაში 1886 წელს 5 კომლი, 60 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. „ციხე წეფთისას“ იხსენიებს „მატიანე ქართლისა“ მეფე ბაგრატ IV-ის დროს (1027-1072). იქვე ეს ციხე სხვა ფონეტიკური ვარიანტითაც - *წერეფთი* ფორმითაც გვხვდება.

ჩიხის-ხევი (თურქული სახელი - Yanıklı) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *დიდვენახი, დუდუბეთი, ისხინარი, კოკიბერეთი, ქუჩუკ-ჩიხორი, უსტამისი, ხოზაბირი, წელწათი*.

ჩიხის-ხევში 1886 წელს 69 კომლი, 577 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

ჩიხორი (თურქული სახელი - Çukur) – იმერხევის სოფელი. უბნები: *აგარა, პაწაჩიხორი, არდიაწმინდა (ანდრიაწმინდა), ბრილი, გეგაძე, დასამობი, დიგიეთი, ლიბნათი* (წ. ცეცხლამის მიხედვით – ლიბანი), *ნიოლიძე/ნიოლითი, დავლათი, პეტრაკეთი*. ჩიხორი მოხსენიებულია „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“ 1462 წლის ამბების თხრობისას. ჩიხორში 1886 წელს 47 კომლი, 454 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. სოფელში 1886 წელს 5 ოჯახი „ისპანი“, ანუ აზნაური იყო. ჩიხორის უბანი იყო *თეთრაკეთიც*. სხვა ცნობებით *დასამობი* ცალკე სოფელი იყო, რომელშიც შედიოდა უბნები: *ბრილი, დიგიეთი, დავლათი, ნიოლეთი, რაბათი, ფხიკიური*.

1886 წელს შავშეთ-იმერხევი სულ 2.790 კომლი ცხოვრობდა (18.319 სული). აქედან ქართველობა შენარჩუნებული ჰქონდა 1.024 კომლს (7.556 სულს), გათურქებული იყო 1.484 კომლი (9.401 სული). შავშეთ-იმერხევი 1886 წელს ცხოვრობდა აგრეთვე 264 კომლი სომეხი, რომლებიც ქართულენოვანი იყვნენ. შავშეთ-იმერხევი 1886 წელს აღრიცხული იყო აგრეთვე 54 კომლი ბოშა/ციგანი.

შავშეთ-იმერხევი 1886 წელს ცხოვრობდა 49 სული ბეგი, ანუ თავად-აზნაური.

კლარჯეთის სოფლების ქართული სახელწოდებები - 1886

ართვინი – ქალაქი. უბნები: *ხაშარაძე, გორძული*. ქართულ წერილობით ძეგლებში მოხსენიებულია როგორც *ართვანი*. ასე მოიხსენიებს მას ვახუშტი ბაგრატიონი XVIII საუკუნის I ნახევარში. ეთნოგრაფიული მონაცემებით, ართვანის/ართ-

ვინის თავდაპირველი სახელწოდება *ლიგანი/ლივანი* იყო (რ. მალაყმაძე). დასახლებული პუნქტის სახელი (*ლიგანი/ლივანი*) შემდეგ ჭოროხის მთელ ქვემო წელზე გავრცელდა, ართვინიდან ერგემდე.

ბორჩხა – 1886 წელს ბორჩხაში ცხოვრობდა 64 კომლი, 342 სული ქართველი. ვახუშტი ბაგრატიონი (XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი) ბორჩხას *ფორჩხას* უწოდებს.

ბელღევანი – 1886 წელს ბელღევანში ცხოვრობდა 15 კომლი, 72 სული ქართველი (ლაზი).

გიდრევეთი – 1886 წელს გიდრევეთში ცხოვრობდა 13 კომლი, 53 სული ქართველი.

დაკვარა – 1886 წელს დაკვარაში ცხოვრობდა 12 კომლი, 46 სული ქართველი.

არჩვეთი – არჩვაძეების სოფელი – 1886 წელს არჩვეთში ცხოვრობდა 4 კომლი, 17 სული ქართველი.

კატაფხია – 1886 წელს კატაფხიაში ცხოვრობდა 39 კომლი, 186 სული ქართველი.

მურკვიეთი/მაკრეთი/მურყვეთი – 1886 წელს მურკვიეთში/მაკრეთში/მურყვეთში ცხოვრობდა 9 კომლი, 33 სული ქართველი.

მამანათი – იყო *ზედა მამანათი* (1886 წელს ცხოვრობდა 34 კომლი, 144 სული ქართველი) და *ქვედა მამანათი* – 1886 წელს ცხოვრობდა 26 კომლი, 104 სული ქართველი (ლაზი).

ოხორდია – 1886 წელს ოხორდიაში ცხოვრობდა 14 კომლი, 56 სული ქართველი (ლაზი).

სუჯუნა – სუჯუნა არის სამეგრელოშიც. 1886 წელს სუჯუნაში ცხოვრობდა 2 კომლი, 11 სული ქართველი (ლაზი).

ნეძია – 1886 წელს ნეძიაში ცხოვრობდა 2 კომლი, 14 სული ქართველი (ლაზი).

ცოცხება – 1886 წელს ცოცხებაში ცხოვრობდა 16 კომლი, 50 სული ქართველი.

ქვემო მარადიდი – 1886 წელს ქვემო მარადიდში ცხოვრობდა 56 კომლი, 480 სული ქართველი.

ზემო მარადიდი – 1886 წელს ზემო მარადიდში ცხოვრობდა 90 კომლი, 342 სული ქართველი.

მირვეთი – 1886 წელს მირვეთში ცხოვრობდა 12 კომლი, 77 სული ქართველი.

პეტრული – 1886 წელს პეტრულში ცხოვრობდა 12 კომლი, 50 სული ქართველი.

ნაჯ(გ)ვია – 1886 წელს ნაჯ(გ)ვიაში ცხოვრობდა 13 კომლი, 45 სული ქართველი.

დევსქელი – 1886 წელს დევსქელში ცხოვრობდა 73 კომლი, 511 სული ქართველი. უბნები: *გალმოუბანი, ქომოუბანი, უკანმერე, ხაბაზიძე, ჩიტაური.*

ოხვათი

ბაგინი – 1886 წელს ბაგინში ცხოვრობდა 39 კომლი, 283 სული ქართველი. უბნები: *შაქრეთი, ბულარეთი, კვინტავლი, ვანი, ნაბელავი.* ბაგინი არის შიდა ქართლის ქსნის ხეობაში, *ბაგინ-ეთი* – იმერეთში.

შუახევი – 1886 წელს შუახევში ცხოვრობდა 25 კომლი, 106 სული ქართველი.

მარმაწმინდა – აქ მდებარეობს XIV საუკუნეში აგებული შედარებით მცირე ზომის გუმბათოვანი ტაძარი, რომელზედაც ხეებია ამოსული. შიგნით შემორჩენილია ფრესკები და ქართული და ბერძნული წარწერები. ადგილობრივები მას **პეტრულის მარმაწმინდას**, ანუ **მარიამწმინდას** უწოდებენ.

არავეთი – 1886 წელს არავეთში ცხოვრობდა 20 კომლი, 103 სული ქართველი.

ქვედა ქლასკური და ზედა ქლასკური – 1886 წელს ცხოვრობდა 131 კომლი, 713 სული ქართველი.

ებრიკა – 1886 წელს ებრიკაში ცხოვრობდა 26 კომლი, 112 სული ქართველი.

ადაგული – 1886 წელს ადაგულში ცხოვრობდა 31 კომლი, 260 სული ქართველი.

აგლახა

ბერთა – *ბერთ-უბანი* იყო გარე კახეთში. *ბერთა* ნიშნავს, რომ ამ ადგილას ბევრი ბერი იყო.

ოპიზა – XIX საუკუნის რუსულ დოკუმენტებში *ოპიზა* ბერთას უბნადაა დაფიქსირებული. *ოპიზა* პირველად მოხსენიებულია *ვახტანგ გორგასლის* მეფობის დროს V საუკუნეში. მოხსენიებულია XIV საუკუნის დასაწყისის საბუთში. *ოპიზას* იხსენიებს ამავე საუკუნის მემატიანე *ჟამთააღმწერელი*.

დაბა-ჯიმერკი – 1886 *დაბა-ჯიმერკი*. ჯიმერკი თურქული ენის გავლენით გაჩნდა, თავდაპირველი ქართული ფორმაა *ჯიმერკი*.

დოლისყანა – სოფელი *დოლისყანა* პირველად გვხვდება სუმბატ დავითის-ძის მატიანეში, აშოტ კურაპალატის მეფობის დროს (813-826). არტანუჯის მხარეში მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. ტოპონიმი მომდინარეობს ხორბლის/პურის ჯიშის სახელისგან *დოლის-პური*. საქართველოში რამდენიმე ხორბლის ჯიშიდან ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული იყო დოლის-პური. *ყანა* კი ერქვა პურეული კულტურების, ამოსული მცენარეების ერთობლიობას, აგრეთვე იმ მიწას, რომელზედაც ის იყო ამოსული.

კარჩხალი

სხალთეთრა – თავდაპირველი ფორმა უნდა ყოფილიყო *მსხალთეთრა*. ე. ი. ამ სოფელში მსხლის გავრცელებული ჯიში იყო *მსხალ-თეთრა*, ანუ თეთრი მსხალი. ყველაზე გავრცელებული კულტურის სახელწოდება სოფლის სახელად იქცა.

ფორთა – საქართველოში ძალიან ბევრი ტოპონიმი მთავრდება -*თა* სუფიქსით. ფორთელი ეპისკოპოსი VI საუკუნის დასაწყისში მოხსენიებულია სომხურ წყაროში.

შაგორა, იგივე **გეხსანა**

შხალბერი

ჩიხის-ხევი – ქართულ ენაში *ჩიხი* ნიშნავს ჩაკეტილ ადგილს, რომლის იქით ხეობა ან გზა აღარ გრძელდება.

ლომაშენი

წყალთეთრა – 1886 წელს შედიოდა ბერთას სასოფლო საზოგადოებაში. უბანი: **გეორდა**.

ბეშაული – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 59 კომლი, 402 სული, ყველა ქართველი.

ვაზრია

ირსა-ახალდაბა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 76 კომლი, 644 სული, ყველა ქართველი.

კვარცხანა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 39 კომლი, 318 სული, ყველა ქართველი.

სინკოთი – უბნები: *ბაღათი, ვაკე, სავიალი*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 44 კომლი, 372 სული, ყველა ქართველი.

აგარა – უბანი: *გივითი*. საქართველოში სოფლის სახელად *აგარა* ძალიან ბევრგან გვხვდება. თავდაპირველად ის აღნიშნავდა სოფლიდან მოშორებულ საზაფხულო, დასასვენებელ ადგილს; სადგური საზაფხულო (სულხან-საბა ორბელიანი, 1991:38).

ბოსელთა – ბოსელთა არის ქართლშიც, ბოსლეები – თრიალეთში, ბოსლევი – იმერეთში. ბოსელი – საქონლის სადგომი, სახლი საზროხე (სულხან-საბა ორბელიანი 1991: 111).

გიასყანა – უბანი: *შურუთი*. აქ არსებული ყანა გიას საკუთრებას წარმოადგენდა.

გურჯანი – უბანი: *ვაზისხევი*. *გურჯანი* მდებარეობს აღმოსავლეთ საქართველოში – კახეთში.

ხეძ(ზ)ორი – მდებარეობს ართვინის ზემოთ, ჭოროხის მარჯვენა მხარეს.

კლარჯეთის ქვემოთ ჩამოთვლილი სოფლები ტაოს საზღვართან იყო ახლოს]:

იმხალბირი

ორჯობი – ორჯობი პირველად მოხსენიებულია XVI საუკუნის დასაწყისის საეკლესიო საბუთში: „გაღმით ორჯობის მთის აქეთი“.

ჩრია

მელო

ვარდისხევი

ხეზორი

ხუხმალი

ბინატე

ბაქეთი

ქვემო ხოდი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 11 კომლი, 61 სული, ყველა ქართველი. სოფელი ხოდი შიდა ქართლშიც იყო. აქედან მომდინარეობს გვარი *ხოდელი*.

ზემო ხოდი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 71 კომლი, 695 სული, ყველა ქართველი.

[ქვემოთ ჩამოთვლილი სოფლები მურღულის ხეობაში მდებარეობდა]:

ადურჩა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 27 კომლი, 157 სული, ყველა ქართველი.

ბუჯური – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 1 კომლი, 7 სული, ყველა ქართველი. სოფლის მოსახლეობა ამ პერიოდისთვის მუჰაჯირად იყო წასული.

მანსული – უბნები: *ჯიმშერეთი, საწობლიეთი, მეკველეთი, საკმელეთი, ხახვილეთი, მერე, ჭუბუნა*. 1886 წელს სოფელში 70 კომლი, 449 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

დურჩა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 23 კომლი, 142 სული, ყველა ქართველი.

კაბარჯეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 20 კომლი, 121 სული, ყველა ქართველი. საქართველოში ძალიან ბევრია *-ეთ* სუფიქსით დაბოლოებული ტოპონიმი.

კორიდეთი/კორდეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 9 კომლი, 50 სული, ყველა ქართველი.

ოსმალი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 1 კომლი, 3 სული, ქართველები.

[**მურღულის ხეობის ამ სოფლებში მოსახლეობის სიმცირე განპირობებული იყო მიგრაციით. ხეობა 1878 წელს თითქმის მთლიანად დაიცალა. 7-8 წლის შემდეგ, რუსეთის შემოსვლის გამო, გადასახლებულთა ნაწილი უკან დაბრუნდა.**]

აგარა – რუსების აქ ყოფნისას სოფელში აღარავინ ცხოვრობდა. აგარა საქართველოში ბევრი იყო: რაჭაში, აჭარაში, სამცხეში, ქართლში.

ყავრიეთი – რუსების აქ ყოფნისას სოფელში აღარავინ ცხოვრობდა. სოფლის სახელი მიუთითებს იმაზე, რომ მისი პირველი მკვიდრნი *ყავრიძეები/ყავრიშვილები* იყვნენ. შესაძლოა მეორე ვარიანტის დაშვებაც – ეს სოფელი ცნობილი იყო ყავრის გამოხდით (ყავარი – 1. ვიწრო და თხელი ფიცარი (სულხან-საბა ორბელიანი, 1993:262); 2. ნაპობი თხელი ფიცარი შენობის სახურავად კრამიტის მასობრივ შემოსვლამდე (ქგლ, 1986: 464).

ისკები – რუსების აქ ყოფნისას სოფელში აღარავინ ცხოვრობდა. ისკებში ჩამოდის **ხევი** – ბარდნალახევი (ბარდნალა სოფელია ლეჩხუმში). ამ სოფლის სამოვრები *კურტუმალას* მთაზეა. აქ არის სალოცავი *ზიარეთი*.

ჭინკათხევი – ამ სოფლის ადგილასაა დღევანდელი რაიონული ცენტრი მურღული. *ჭინკა* ქართველთა რწმენით ავი სული იყო, პატარა არსება. *ჭინკას* უწოდებდნენ ცელქ, ცქვიტ, მოხერხებულ ბავშვს.

აბანო – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 7 კომლი, 28 სული, ყველა ქართველი. ტოპონიმი *აბანო* საქართველოში ადრეც და ახლაც ბევრგან დასტურდება.

არხვა – არხვას უბნებია: *ვაშლოვანა, ყანწალიე, შულლიე-თი, შუა სოფელი*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 9 კომლი, 34 სული, ყველა ქართველი.

გიავილი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 13 კომლი, 83 სული, ყველა ქართველი.

დამპ(ფ)ალა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 8 კომლი, 57 სული, ყველა ქართველი. *დამპ(ფ)ალა* წყლიან და დაჭაობებულ ადგილს ნიშნავს.

ქართლა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 53 კომლი, 419 სული, ყველა ქართველი. **ქართლი** არის საქართველოს ცენტრალური მხარე, საიდანაც მომდინარეობს ქვეყნის სახელი **საქართველო** და აქედან – ხალხის თვითსახელწოდება – **ქართველი**.

თხილაძე/თხილაზორი – ამ სოფელში არის უბანი *შალიკე-ბი*, რომელშიც თავადი *შალიკაშვილები* ცხოვრობდნენ. შალიკეები 1878 წელს სინოპის მხარეს გადასახლდნენ. 1886 წელს ცხოვრობდა 6 კომლი, 17 სული ქართველი.

ორჯა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 2 კომლი, 9 სული, ყველა ქართველი.

ომანა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 18 კომლი, 191 სული, ყველა ქართველი.

ტრაპენი – ტრაპენის უბნებია: *კამორჯიკა, ჩამახეთი, კალავათი, აბანო*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 10 კომლი, 57 სული, ყველა ქართველი.

აგლაზა – 1886 წელს სოფელში მხოლოდ 2 კომლი, 15 სული ქართველი ცხოვრობდა.

ვაზრია – 1886 წელს სოფელში მხოლოდ 1 კომლი, 8 სული ქართველი ცხოვრობდა.

ვარაჩყანა – სოფლის სახელი ორი სიტყვის შეერთებითაა მიღებული: *ვარაჩ + ყანა*.

სვეტი – *სვეტმალაი* სოფელია იმერეთში. სვეტი ვერტიკალურად დადგმული ქვის ან ხის ძელია.

სვეტი-ბარი – უბნები: *ლომაშენი, მახლუძე, ჭარბიეთი*.

თოლოგომი – უბანი: *შობარი*.

ნაჯვია/ნაჭვია – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 28 კომლი, 214 სული, ყველა ქართველი.

ურბუმა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 8 კომლი, 54 სული, ყველა ქართველი.

ხატილა – უბნები: *თავხატილა, დეპანიძე, იმედიძე, მოლასი, მუხნარა, ნაკერავი*. 1886 წელს სოფელში 110 კომლი, 917 სული ცხოვრობდა. *ხატის-სოფელი* იყო ქვემო ქართლსა და მთიულეთში. ხატი ეწოდება დაწერილ წმინდანს, რომლის წინაშეც ლოცულობენ. ხატი ქრისტიანობამდელი სალოცავის ნაგებობასაც ეწოდებოდა.

ბაგა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 23 კომლი, 107 სული, ყველა ქართველი. ბაგა არის შიდა ქართლში – დუშეთთან ახლოს. ბაგა საკვების ჩასაყრელია დაბმული საქონლისათვის (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1986: 56). ბაგა პირუტყვთა საზრდელთა დასადებელი ადგილი; ბაგად ითქმის ახალი ვენაჭი (სულხან-საბა ორბელიანი, 1991 : 88).

ბაშ-ქიოვი – აერთიანებს 4 სხვადასხვა სოფელს: *ჩხალეთი, ჭილვარი, ლომიკეთი, ფოროსეთი*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 24 კომლი, 140 სული, ყველა ქართველი.

გოგლიეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 28 კომლი, 103 სული, ყველა ქართველი. ნიშნავს *გოგლიძეების* სოფელს.

გურბინი – უბნები: *გურბინი, ჯამეკარი, ქვემოთა ბაგა, კუზიეთი*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 45 კომლი, 312 სული, ყველა ქართველი.

ჯილაული – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 8 კომლი, 65 სული, ყველა ქართველი.

ჯუვანი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 14 კომლი, 77 სული, ყველა ქართველი.

ქამელეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 1 კომლი, 4 სული, ქართველები.

ქვაძირეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 9 კომლი, 60 სული, ყველა ქართველი.

ზემო ქურა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 9 კომლი, 43 სული, ყველა ქართველი. *ქურა* იგივე ღუმელია, აგრეთვე საბერვლიანი სამჭედლო კერა ლითონის გასახურებლად.

ქვემო ქურა – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 28 კომლი, 134 სული, ყველა ქართველი.

ფოროსეთი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 11 კომლი, 79 სული, ყველა ქართველი.

ჩხალეთი - უბნები: *ჯანგურეთი*, *ლომიკეთი*. 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 34 კომლი, 255 სული, ყველა ქართველი.

ერეგუნი – 1886 წელს სოფელში ცხოვრობდა 5 კომლი, 18 სული, ყველა ქართველი.

არტანუჯის მხარე:

ანაკერტი – 1886 წელს სოფელში 59 კომლი, 330 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. *ანაკერტი* მოხსენიებულია XVI საუკუნის დასაწყისის საეკლესიო საბუთში. *ანაკერტს* ვახუშტი ბაგრატიონი „დაბა დიდსა და კარგს“ უწოდებს.

ანჩა – 1886 წელს სოფელში 76 კომლი, 397 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ანჩელის სამწყსო მოხსენიებულია XVI საუკუნის დასაწყისის საეკლესიო საბუთში. ქართველი მემკვიდრე ანჩელ ეზრა ეპისკოპოსს უფრო ადრეც XI საუკუნის დასაწყისში მოიხსენიებს. ვახუშტი ბაგრატიონი (XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი) ბევრჯერ იხსენიებს *ანჩას* და *ანჩის* საეპისკოპოსოს.

ანჭკორა – 1886 წელს სოფელში 52 კომლი, 298 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

ოფისჭალა – 1886 წელს სოფელში 28 კომლი, 62 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

არტანუჯი – არტანუჯის ციხე ააშენა ვახტანგ გორგასალმა (V ს). ქართველი მემატიანე ჯუანშერი არტანუჯს *შუა კლარჯეთში მდებარე სოფელს* უწოდებს.

იშქინარი – ამ სახელწოდების მდინარე არტანუჯს ჩამოუდის სამხრეთით.

ახაშენი

ბაცა

ბიჯა/ბიჭა

ქუგო/ჯულო

მაწალახეთი

ოპიზ(ს)ქალა

სუაგარა

ახიზა – ახიზის ეკლესიას მოიხსენიებს მემატიანე ვახტანგ გორგასლის დროს (V საუკუნე).

გიუმისხანი

საღარა

ახარშია

დიაკურმუჩი

ქასუხთი

მეწაგილი – 1705-1706 წლების თურქული საბუთებით: *მაწალახეთი*.

ხერთვისი – სოფელი *ხერთვისი* იყო ფოცხოვშიც, ჯავახეთშიც. *ხერთვისი* ისეთ ადგილს ჰქვია, სადაც ორი მდინარე ერთმანეთს უერთდება. ტოპონიმი *ხერთვისი* ნ. ცეცხლამის მიხედვით არის იმერხევის სოფლებში *ბაზგირეთსა და ხობლევეში*.

შავგულიარი – უბანი: *შუვათი*.

გორომეთი/გორაშეთი – 1886 წელს სოფელში 51 კომლი, 295 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. სავარაუდოდ, აქ *გორომიძეები* ცხოვრობდნენ.

კარსნია/კარსნა – 1886 წელს სოფელში 37 კომლი, 222 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. სოფელი *კარსანი* არის მცხეთასთან. *კარი* ეწოდებოდა რომელიმე ხეობასა და

„ქვეყანაში“ შესასვლელ ადგილს. კარი სოფლის აღმნიშვნელიც იყო.

კონტრომი – 1886 წელს სოფელში 18 კომლი, 124 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

სოლიანა – 1886 წელს სოფელში 8 კომლი, 68 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

უსტამელი – 1886 წელს სოფელში 7 კომლი, 44 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

გილეშენი

გულიჯა

ზექერია

ლონგოთხევი – უბანი: *არნაული*. ტოპონიმი ორი სიტყვის შეერთების შედეგადაა მიღებული: *ლონგოთ+ხევი*, ე. ი. *ლონგოძეების* კუთვნილი ხევი. 1886 წელს სოფელში მხოლოდ 1 კომლი, 5 სული ქართველი იყო.

უსოთი

ხევა

ენირაბათი – სამხრეთ საქართველოში *რაბათი* ერქვა იმ დასახლებულ პუნქტებს, სადაც სახელოსნო და სავაჭრო ცენტრები იყო.

ნორგიელი – 1886 წელს სოფელში 32 კომლი, 204 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. *ნორგიელი* მოხსენიებულია X საუკუნის მწერლის *გიორგი მერჩულეს* თხზულებაში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“.

ფ(პ)ეტობანი – 1886 წელს სოფელში 22 კომლი, 119 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. *ფეტობანი* ფოცხოვშიც იყო.

სამსხარ-წყალი/სამწყარი – 1886 წელს სოფელში 114 კომლი, 732 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი. ესაა XVI საუკუნის დასაწყისის საეკლესიო საბუთში მოხსენიებული *სამსწყალი*, ე. ი. სამი წყალი.

უსტამელი – 1886 წელს სოფელში 7 კომლი, 44 სული ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

ჭიდილი/ჭედილა – 1886 წელს სოფელში 50 კომლი ცხოვრობდა, ყველა ქართველი.

ვართხელი

კლარჯეთი – ამ სოფლის სახელი გავრცელდა მთელ მხარეზე. *კლარჯეთი* ისტორიული სამხრეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი მხარე იყო და ეწოდებოდა ჭოროხის ხეობის ქვედა წელს.

ორტისი

სახრე – სახრე - საქონლის გასარევი მოქნილი ჯობი (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1986: 404).

არავეთი

არქიმი

ახიზა

კანტახორი/კაპტახორი

ტანზ(მ)ოთი – სოფელი ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ჭარა/ჯარა

ვართელია/ვარდაილა

მუქერი - უბანი: *ანაკლია*

ციხა

უნუსხევი

ხავთი

ხარაული – *-ულ (-ურ)* სუფიქსიანი ტოპონიმები საქართველოში ბევრია. სოფლის სახელი მიუთითებს იმაზე, რომ ის თავდაპირველად *ხარას* (პიროვნული ძველი ქართული სახელია) საკუთრება იყო. ქართლში, ფრონეების ხეობაში *ხარაულის* გვარისანი ცხოვრობდნენ.

ხემოდრეთი/ხემოგორეთი

ახალდაბა – არტანუჯის მხარეში მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში.

ნიგოზეთი – არტანუჯის მხარეში მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. *ნიგოზეთი* სოფელია ზემო იმერეთში, *ნიგოზეული* – აჭარაში.

სავანეთი – არტანუჯის მხარეში მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. *სავანეთი* მომდინარეობს სიტყვისგან *სავანე*, რაც 1. ბინას, სადგომს, სამყოფელს და 2. მონასტერს ნიშნავს (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1986: 385).

ციხისძირი – არტანუჯის ახლოს მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. ტოპონიმი *ციხისძირი* გვაქვს შიდა ქართლშიც, საქართველოში.

ბოცოს-ჯუარი – არტანუჯის ახლოს მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. *ბოცო* ძველ საქართველოში მამაკაცის გავრცელებული სახელი იყო. სამხრეთ საქართველოში იყვნენ დიდი ფეოდალები *ბოცოსძენი*. *ბოცოს-ჯუარი* ნიშნავს ბოცოს სალოცავ ადგილს. აქ სავარაუდოდ ქრისტიანული ტაძარი უნდა ყოფილიყო ამ სახელწოდებით.

აგარა – არტანუჯის ახლოს მოხსენიებულია 1392 წლის გუჯარში. ძველად *აგარა* ერქვა ამა თუ იმ სოფლის საზაფხულო (მთიან) ადგილს, სადაც საქონელი მიჰყავდათ ან ისვენებდნენ. ასეთ საზაფხულო ადგილს ქართველები *მთასაც* უწოდებდნენ. *აგარა* – სადგური საზაფხულო, მთა, ნა-აგარევი (სულხან-საბა ორბელიანი, 1991: 38). თურქეთში მცხოვრებ ქართველებში შემდეგ ამ სიტყვას *იაილა* ჩაენაცვლა.

XVIII საუკუნის დასაწყისის თურქულ საბუთებში არტანუჯის მხარეში მოხსენიებულია სოფლები:

ძველი – სოფელი *ძველი* არის სამცხეშიც.

ჭირკიზი

დოლისუბანი

ხავთი

ხუნამისი

მეიდიანი

სამკარი

ხუთვერსიან რუკას (1913 წელი) და კავკაზსკი კალენდარში (1910 წელი, ნაწილი 1) აღნიშნული ტოპონიმები ართვინის ოკრუგში

ტოპონიმები მოყვანილია 1913 წლის *ხუთვერსიანი რუკის* მიხედვით და სოფლების ზუსტი ადგილმდებარეობა დაკონკრეტებულია 1910 წელს გამოცემული *კავკაზსკი კალენდრის* მიხედვით:

აბოვეთი – მთა, ართვინის ოკრუგე

ავანა – სოფელი, 1907 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდა 67 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

აგარა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. ამავე სახელწოდებით სოფელი იყო ფოცხოვშიც.

აგლაზა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

ადურჩა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდა 79 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ადურჩის წყალი – მდინარე, ართვინის ოკრუგე

ალვანი-კალე – მთა რუსეთისა (ართვინი) და ოსმალეთის იმპერიების საზღვარზე. ტოპონიმი *ალვანის-წყარო* გვაქვს ბაზგირეთში სამოვრის სახელწოდებად. კახეთში დღეს ორი დიდი სოფელია *ზემო ალვანი* და *ქვემო ალვანი*. ადრე აქ *ალვანის/ალონის* მინდორი იყო.

ანაგერტი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 354 სული, **ქართველები** (მხოლოდ ქართველი აქვთ მიწერილი).

ანარეთი – მაზრა, ართვინის ოკრუგე

ანდრია-წმინდა – სოფელი, შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. ამავე სახელით სოფელი იყო ახალციხეშიც.

ანკლია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ანჩა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 337 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ანჩკორა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წლის მონაცემებით სოფელში ცხოვრობდა 278 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

არავეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 88 სული, მაჰმადიანი ქართველები. *არავეთი* იყო გონიოს უჩასტკაშიც, სადაც ლაზები ცხოვრობდნენ. მდებარეობდა არავეთის წყალზე.

არტანუჯი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ძირითადად სომხები ცხოვრობდნენ.

არდალა – სოფელი, ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

არნაუდი – სოფელი, ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

ართვინი – ქალაქი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგში.

არხვა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 101 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ახალ-დაბა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. ართვინის ოკრუგში 2 *ახალდაბა* იყო. საქართველოში ათამდე *ახალდაბა* იყო. არტანუჯის *ახალდაბა* მოხსენიებულია 1302 წლის გუჯარში.

ახალთა – სოფელი, ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

ახარშია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდნენ მაჰმადიანი ქართველები.

ახაშენი – ყიშლა ართვინის ოკრუგში

ახიზა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 157 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ახეთ-მანატბა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1906 წელს სოფელში ცხოვრობდა 151 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბაგა – სოფელი, 1910 შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 161 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბაზგირეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 304 სული, **ქართველები** (მხოლოდ ქართველი აქვთ მიწერილი).

ბაკმნე – იაილა (საზაფხულო საძოვარი) ართვინის ოკრუგში

ბალვა – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, შავშეთ-იმერხევის უჩასტკა

ბალვანა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. უბნები: *კანკლო-ოღლი* (იგივე *კანკლოძე*), *სამხარ-ოღლი* (*სამხარაძე*).

ბარბარეთი – მთა ართვინის ოკრუგში

ბარდნალი – მთა ართვინის ოკრუგში

ბარევანი – პოსტი/საგუმზაგო ართვინის ოკრუგში

ბარხუნარტი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ბაცა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 225 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბაშ-ქევი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 158 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბეიჯური – მაზრა, ართვინის ოკრუგი

ბელტიეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ბერი – ნანგრევები ართვინის ოკრუგში

ბერთა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდნენ მაჰმადიანი ქართველები.

ბემაული – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 456 სული, **ქართველები** (მხოლოდ ქართველი აქვთ მიწერილი).

ბზათა – 1913 ხუთვერსიანი რუკით იაილა

ბიჯა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 575 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბორა – ყიშლა (საზამთრო სამოვარი) 1913 ართვინის ოკრუგში

ბოსელთა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. *ბოსელთა* იყო დუშეთის მაზრაშიც.

ბუდიეთი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ბუჯური – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1905 წელს სოფელში ცხოვრობდა 77 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ბრილი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი, შავშეთ-იმერხევის უჩასტკა. ტოპონიმი *ბრილი* საქართველოში ბევრგანაა, მათ შორის, ზემო აჭარასა და შიდა ქართლში.

ვაზისხევი – სოფელი, ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

ვაზრია/ვაზრე – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

ვანთა – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, შავშეთ-იმერხევის უჩასტკა. 1906 წელს სოფელში ცხოვრობდა 76 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ვარზელი – მაზრა ართვინის ოკრუგში
ვართას-ხევი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი
ვართელია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 278 სული, მაჰმადიანი ქართველები.
ვართმანა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი
ვართხელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 159 სული, მაჰმადიანი ქართველები.
ველი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. *ველი* იყო არტანშიც.
ვერხნალი/ვერხვინალი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. უბანი – *ჭოლათ მაჰალე*.
ვარყლოზი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. *ვარყლოზი* იყო ქვემო ქართლსა და თრიალეთშიც.
ვეერდა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი
ველაშენი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 578 სული, მაჰმადიანი ქართველები.
ვიასყანა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.
ვილიანი – მთა ართვინის ოკრუგში
ვიზიხოცია – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი
ვიგიძეები – იაილა ართვინის ოკრუგში
ვიგონაური – მთა ართვინის ოკრუგში
ვიგლიეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 86 სული, მაჰმადიანი ქართველები.
ვიორგოთა-ხანი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი
ვიოროხეთი – ყიშლა, 1913 ართვინის ოკრუგი

გორო(ა)შეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 346 მაჰმადიანი ქართველი.

გუდათი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

გული-ხანა – მთა ართვინის ოკრუგში

გურბინი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 181 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

გურჯანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

გურნათელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. *გურნათლე* იხსენიება „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ (X საუკუნე).

გიულიჯა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 383 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

გუმიშხანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 856 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

გიავილი – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 105 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დაბა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 302 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დაბა-ჯემრკი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

დაბაკეთილი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

დაბაწვრილი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

დავითი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

დამპ(ფ)ალი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 46 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დევაძიები – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

დევსქელი – სოფელი და ხეობა ბორჩხასთან. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 366 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დევთობანი – მთა და მდინარე ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში

ჯაბუხი – იაილა ართვინის ოკრუგში

ჯალა – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ჯალგეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ჯანაური – მთა ართვინის ოკრუგში

ჯანგურეთი – სოფელი და მაზრა ართვინის ოკრუგში

ჯანუჯირი – იაილა ართვინის ოკრუგში

ჯარათი – სოფელი შავშეთში

ჯვარის-ხევი – სოფელი ართვინის ოკრუგში, კლარჯეთის მხარე

ჯილაური – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 66 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ჯინალი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში, შავშეთი.

ჯუვანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 111 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ჯვანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1905 წელს სოფელში ცხოვრობდა 111 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არ უწერიათ).

ძანსული – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 286 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ზიოსი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 82 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დიაკურმუჩი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 361 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

დიდვენახი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

დიდი-მერე – ყიშლა ართვინის ოკრუგში

დიდუბე-დაღ – მთა, რომელიც მდებარეობდა საზღვარზე მაშინდელ რუსეთსა და თურქეთს შორის.

დიობანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 699 სული, მაჰმადიანი ქართველები. იყო ამავე სახელწოდების იაილაგ.

დოვლათი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

დოლის-ყანა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. გვაქვს ამავე სახელწოდების მთაც.

დორთ – მაზრა ართვინის ოკრუგში

დორთ-კალე – მთა ართვინის ოკრუგში

დურჩა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 139 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ენი-რაბათი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 189 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ჟუგო – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 94 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ზაქიეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდა 388 სული, მაჰმადიანი ქართველები. გვაქვს ამავე სახელწოდების იაილაგ.

ზენდაბა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ზიარეთი – მთა. ოლთისსა და არტაანში ამ სახელწოდების რამდენიმე მთა იყო.

იგრუთი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

იმერხევი – მდინარე და იაილა. *იმერხევი* შიდა ქართლის გაღმამხარშიც იყო და პატარა ხეობას ეწოდებოდა. ის თავად ციციშვილებს ეკუთვნოდათ.

ისრა/ირსი-ახალდაბა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 631 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ისპირი/ისპირ-ოღლი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

იფხრევი – სოფელი, 1910 შავშეთ-იმერხევის უჩასტკა. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 755 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

იშკინარი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 121 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ქადაგეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. *ქადაგიძეების* სოფელი.

ქამელეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

კაბარჯეთი/კაპარჯეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 100 სული, მაჰმადიანი ქართველები. არსებობდა ამავე სახელწოდების პოსტიც/საგუმფაო.

კაპარია – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

კაპტახორი – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, არტანუჯის უჩასტკა. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 763 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

კარავათი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

კარეთი – მთა ართვინის ოკრუგში

კარკუეთი – ყიშლა ართვინის ოკრუგში

კარსნია/კარენია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ქართლა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 276 სული, მაჰმადიანი ქართველები. გვაქვს ამავე სახელწოდების იაილაც.

კაშუხჩი/კაშუხტი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 65 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ქვამჭირეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 57 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ქვარცხანა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

ქვათეთრისი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ქვახიდი – მთა და იაილა ართვინის ოკრუგში

ყვირალა – მდინარე შავშეთის სოფელში

კლარჯეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 658 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არა აქვთ მიწერილი).

ქოქლიეთი – იმერხევის სოფელი ხუთვერსიან რუკაზე, დღეს დიობანის უბანი.

კოკობერეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. 1910 წლის *კავკასკი კალენდარში* არ არის აღნიშნული.

კოლმატლა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. ეს სოფელი 1910 წლის *კავკასკი კალენდარში* არ არის აღნიშნული.

კორენია/ქორენია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 177 სული, მაჰმადიანი ქართველები. სოფელი *ხუთვერსიან რუკაზე* აღნიშნული არა არის.

კონტრომი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 173 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

კოპიტატი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

კორიდეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 79 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

კორხუ – მთა ართვინის ოკრუგში

კოხლევილი – იაილა ართვინის ოკრუგში

ქოჩაკეთი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ზემო ქურა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში (მურღულის ხეობა). 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა წელს 62 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ქვემო ქურა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში (მურღულის ხეობა). 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 122 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ქურდევანი – მთა ართვინის ოკრუგში

კუჭენი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ლეკთა – მთა ართვინის ოკრუგში

ლიონიძე – სოფელი იმერხევი

ლონგოთხევი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 613 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ლორი – მთა შავშეთსა და არტაანს შორის

მალარა – იაილა არტანუჯის ოკრუგში, კარჩხლის მთაზე. ეს მთა მურღულის ხეობის მოსახლეობის საზაფხულო სამოვარი იყო (რ. მაღაყმაძე).

მაჯევენი – ქედი ართვინის ოკრუგში

მამანელისი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მამა-წმინდა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. დასტურდება იმერეთშიც.

მანატა – სოფელი იმერხევში

მარგელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მახლუძე – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

მაწალახეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 151 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

მაჩხატიძე – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

მერეთი – მთა ართვინის ოკრუგში. აჭარაში გვაქვს ტოპონიმი *მერეთი* იაილას აღმნიშვნელად.

მერია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. *მერიის* ეკლესიას მოიხსენიებს მემატიაზე *გუანშერი ვახტანგ გორგასლის* დროს (V საუკუნე). ტოპონიმი *მერია* ქართლში სამგან დასტურდებოდა. სოფელი *მერია* მდებარეობს ოზურგეთის რაიონშიც.

მერსუანი – მთა ართვინის ოკრუგში

მეწაგილი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 161 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არ უწერიათ).

მიქელეთი - შავშეთის სოფელი

მოქთა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მორღელი – შავშეთის სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მორობოზი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მოხობანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

მუქერი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 335 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

მურღულ-სუ – მდინარე მურღულში, ართვინის უჩასტკაში.

მურღულ-სუ იყო პოსტიც/საგუმავოც.

მუხრანი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

მუხტატი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ნავდარ-ოღლი/ნავდარიძე – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. *ნავდარანთ-კარი* მდებარეობს მცხეთის მახლობლად.

ნაღვარევი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ნაჯვია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 176 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ნაკერავი – მაზრა და იაილა ართვინის ოკრუგში

ნათელ-წმინდა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ნაცარ-გველა – მთა ართვინის ოკრუგში

ნიგოლა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ნიოლეთი – სოფელი და იაილა იმერხევაში 1913. აქედან მომდინარეობს *ლიონიძეების* გვარი. სოლომონ ლეონიძე მეფე ერეკლეს კანცლერი იყო.

ნორგიელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 140 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ოვეჩერა – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ოქრობაგეთი – სოფელი შავშეთში, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 1080 სომეხი.

ომანა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 205 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არა აქვთ მიწერილი).

ოპიზა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. *ოპის-ჭალა* – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკა-

ში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 109 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არა აქვთ მიწერილი).

ორჯა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

ორჯობი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

ორკულატი – მთა ართვინის ოკრუგში

ორტანელი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ორტიზი – სოფელი, 1910 ართვინის ოკრუგი, არტანუჯის უჩასტკა. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 95 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ოსმალი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 98 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ოხეთი/ოხეთ-მანატა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 166 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

პარეხ-სუ/პარეხის წყალი – მდინარე ართვინის ოკრუგში

ფარნუხი - მოხსენიებულია XVI საუკუნის II ნახევრის საბუთში (საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში, II, გვ. 223). 1886 წლის საბუთით იყო სურევანის უბანი (იმერხევი).

პერანათი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ფეტობანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 100 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არა აქვთ მიწერილი). ფოცხოვში ორი *ფეტობანი* იყო.

პირალი/ფირალი – მთა კლარჯეთისა (ართვინის უჩასტკა) და ტაოს (ოლთისის უჩასტკა) საზღვარზე 1910.

პოლინეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1905 წელს სოფელში ცხოვრობდა 26 სული, **ქართველები** (მაჰმადიანი არა აქვთ მიწერილი).

ფოროსეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1905 წელს სოფელში ცხოვრობდა 123 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ფორთა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ფორთა-ოტეზა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს წელს სოფელში ცხოვრობდა 154 სული, მაჰმადიანი ქართველები. *ფორთა* იაილას სახელიცაა. იყო *ზემო ფორთაც*.

ფხიკიური – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 99 სული, სომხები.

რაბათი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

საბიდური – მთა ართვინის ოკრუგში

საბადურა – იაილა ართვინის ოკრუგში

საბუდარა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

საბურთე – მთა ართვინის ოკრუგში

სამოთხე – მთა ართვინის ოკრუგში

სალარა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

საქორია – იაილა ართვინის ოკრუგში

საყორნია – კლდე ართვინის ოკრუგში

სალაჩური/სალაჯური – სოფელი ოლთისის უჩასტკაში; მთა ართვინისა და ოლთისის უჩასტკების საზღვარზე; მაზრა ართვინის უჩასტკაში; *სალაჩური/სალაჯური* იყო საგუშაგო პუნქტი ართვინის ოკრუგში.

სამჯელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

სანადირო – მთა ართვინის ოკრუგში

სათაფლია – შავშეთის სოფელი

სათლელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 294 ქართულენოვანი სომეხი.

სათლელ-რაბათი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 402 ქართულენოვანი სომეხი.

სამსხარ(ი)/სამი-წყალი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 831 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სახრე – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

სვეტიბარი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 112 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სვეტი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 105 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სინკოთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 475 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სინგოთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 278 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სირა-სინგოთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

სოლიანა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში (კლარჯეთი). 1905 წელს სოფელში ცხოვრობდა 55 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სოფორი/ა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 330 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სუარაგა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. ეს უნდა იყოს 1910 წლის *კავკაზსკი კალენდარში* მოხსენიებული სოფელი *სუაგორა*.

ზემო სულესი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ქვემო სულესი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

სუმრის-წვერი – მთა ართვინის ოკრუგში

სურევანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 584 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

სხა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

სხლობანი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში, შავშეთი.

თავზატი – ართვინის ოკრუგი

თავიზორტი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

თავკალა – მთა ართვინსა და არდაგანს (არტაანს) შორის, ანუ შავშეთსა და არტაანს შორის

თავკატური – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ტალახეთი – მთა ართვინის ოკრუგში

ტანზა-გორა – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ტ(თ)ანზოტი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ტბეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

თარანგელო – მთა ართვინის ოკრუგში

თეთრაკეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა

თეთრი-ქვა – მთა ართვინის ოკრუგში

ტობზორი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

თოლგომი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. იყო *ზემო თოლგომი* და ამავე სახელწოდების იაილაც.

ტრაპენი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 110 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ტრიალა – მთა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. აქ იმართება *კავკასორის* დღესასწაული.

თურმანიძე – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 76 სული, მაჰმადიანი ქართველები. აქედან იყვნენ წარმოშობით თურმანიძეები, რომლებიც საქართველოში ცნობილი არიან დამწვრობის წამლით, რომელსაც *თურმანიძის მალამოს* უწოდებენ.

თხევნარტი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

თხილაზური – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში (კლარჯეთი). 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 79 სული, მაჰმადიანი ქართველები. თხილაზური *თხილაძეების* სოფელია.

უბე – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 216 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

უქედი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

უკანჭალა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

უნუსხევი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ურგული – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ურბუმა – სოფელი, ართვინის ოკრუგი, ართვინის უჩასტკა. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 36 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ურტამესა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

უსოტი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

უსტამელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

უსტამისი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ხავთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ხანი – ართვინის ოკრუგი. ამ სახელწოდების სოფელი არის იმერეთშიც. იმერეთის სოფელ *ხანიდან* გადასასვლელია სამცხის სოფელ აბასთუმანში.

ხანთუშეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. საინტერესო ტოპონიმიც, ის ორი სიტყვის შეერთებითაა მიღებული: *ხან+თუშეთი* – სოფელი. თუშეთი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ერთ-ერთი გამორჩეული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეა.

ხარაული – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ხარხანი – მთა ართვინის ოკრუგში

ხასტა – ყიშლა ართვინის ოკრუგში

ხატილა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 184 სული, მაჰმადიანი ქართველები. *ხატილა* იყო პოსტიც/საგუმგოც.

ხატილას წყალი – მდინარე კლარჯეთში, მარჯვნიდან ერთვის ჭოროხს.

ხაშოტი – პოსტი/საგუმგოც ართვინის ოკრუგში

ხევა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. *ხევა* იყო არტანშიც.

ხევწვრილი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 321 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ხემორი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 476 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ხემოგრეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ხერთვისი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში. *ხერთვისი* იყო არტანსა და სამცხე-ჯავახეთშიც.

ხოდი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ხოდ-სუფლა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 80 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ხოდ-ულია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 1520 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ხოზაბარტი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ხოზბირული – რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიების საზღვარი

ხორდომელა – იაილა ართვინის ოკრუგში

ხოროსანი – მთა ართვინის ოკრუგისა და ოლთისის (ტაო) საზღვარზე

ხორხატლი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ხოხლაური – ართვინის ოკრუგი

ხოხმელი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ციტიმ-ცვარო – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ცეპტა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 66 სული, მაჰმადიანი ქართველები. აქ არის ციხესიმაგრის ნანგრევები.

ცეპტის-ზარი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

წეთილეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 655 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ცეცხლაური – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

წინავალა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ცითვეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

ციხია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. *ციხია* იყო იმერეთშიც.

ციხისძირი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1392 წლის გუჯარით სოფელი *ციხისძირი* არტანუჯის მიდამოებში მდებარეობდა.

წყალყა – მაზრა ართვინის ოკრუგში

წყალთეთრა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 243 სული, მაჰმადიანი ქართველები. იყო ამავე სახელწოდების იაილაც.

წყალსიმერი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. სოფელში ცხოვრობდა 827 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

წორწელი/ცორცელი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

წრია/წირია – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგში.

ცხუმრი – ართვინის ოკრუგი, *მდრ.*: სოხუმის ძველ სახელწოდება: **ცხუმი**.

ჩავლიეთი – იაილა ართვინის ოკრუგში

ჩაქველთა – ართვინის ოკრუგი. ამავე ძირისაა ტოპონიმი *ჩაქვი* ქობულეთის რაიონში.

ჩამიარა – მთა ართვინის ოკრუგში

ჩამურლი – იაილა ართვინის ოკრუგში

ჩანგურეთი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

ჩარა/ჭარა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

ჭარბიეთი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ჩართულეთი – შავშეთის სოფელი

ჭვარები – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 606 სული, მაჰმადიანი ქართველები. *ჭვარები* იყო შიდა ქართლშიც.

ჭვინ-მთა – მთა ართვინის ოკრუგში

ჩედლეური/ჭედლეური – ეკლესიის ნანგრევები, ართვინის ოკრუგი, არტანუჯის უჩასტკა

ჭიდილი – 1910 ართვინის ოკრუგი, არტანუჯის უჩასტკა

ჩირკისი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ჩიხის-ხევი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 738 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ჩიხორი (დიდი ჩიხორი) – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში. 1907 წელს სოფელში ცხოვრობდა 387 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

ჩიხტა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

ჩხალეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში. 1908 წელს სოფელში ცხოვრობდა 167 სული, მაჰმადიანი ქართველები.

შავგულიარი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის არტანუჯის უჩასტკაში.

შავქეთი – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის შავშეთ-იმერხევის უჩასტკაში.

შავ-მთა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

შაგორა – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

შარტევი – მაზრა ართვინის ოკრუგში

შაული – მთა ართვინის ოკრუგში

შოლტის-ხევი – სოფელი, 1913 იმერხევი

შუბათი – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი

შუბლაძე – მთა ართვინის ოკრუგში

შუვალე – იაილა ართვინის ოკრუგში

ეგრე-სუ – სოფელი, 1913 ართვინის ოკრუგი. *ეგრისუს მთა* იყო კარჩხლის მთაზე, სადაც მურღულის ხეობის მოსახლეობის საზაფხულო საძოვარი იყო (რ. მალაყმაძე).

ენდრენე – იაილა ართვინის ოკრუგში

ეკუტერი – მთა ართვინისა და ოლთისის საზღვარზე

ერეგუნი/ა – სოფელი, 1910 წელს შედიოდა ართვინის ოკრუგის ართვინის უჩასტკაში.

გონიოს საზოგადოება – 1886

(სოფლები ქვემო მარადიდი და მირვეთი დღეს საქართველოს შემადგენლობაშია)

ბორჩხა – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 52 კომლი, 247 სული.

დაკვარა – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 12 კომლი, 46 სული.

არჩვეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 4 კომლი, 17 სული.

ბელღევანი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ლაზები – 15 კომლი, 72 სული.

გიდრევეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 13 კომლი, 53 სული.

კატაფხია – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 39 კომლი, 186 სული.

მურკვეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 9 კომლი, 33 სული.

ნებვია – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ლაზები – 2 კომლი, 9 სული.

ოხორდია – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ლაზები – 14 კომლი, 56 სული.

სუჯუნა – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ლაზები – 2 კომლი, 11 სული.

ცოცხება – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 16 კომლი, 50 სული.

ჭკადუეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 5 კომლი, 25 სული. სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში გვაქვს გვარი *ჭკადუა*. ჭკადუა მეგრულად *მჭედელს* ნიშნავს.

ენიმაღლა – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 5 კომლი, 14 სული.

ბაგინი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 39 კომლი, 283 სული. *ბაგინი* ძველი მცხეთის უბანსაც ერქვა.

დევესქელი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 73 კომლი, 511 სული.

კვინტაური – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 13 კომლი, 101 სული.

მაკრიალი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ლაზები – 87 კომლი, 486 სული.

ჯაბლავეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 35 კომლი, 90 სული.

ზემო მარადიდი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 90 კომლი, 480 სული.

ქვემო მარადიდი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 56 კომლი, 218 სული.

მახო – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, აქ მხოლოდ 1 კომლია ქართველების – 12 სული.

მირვეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 12 კომლი, 77 სული.

სიმონეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 14 კომლი, 54 სული. ტოპონიმი *სიმონეთი* იმერეთშიც გვაქვს.

თხირნალა – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 23 კომლი, 115 სული.

ზედუბანი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 33 კომლი, 149 სული.

კინცხურეთი – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 18 კომლი, 90 სული.

ქლასქური – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 131 კომლი, 713 სული.

ჭინკური – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 21 კომლი, 80 სული.

ადაგული – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 31 კომლი, 260 სული.

ნაგია – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 13 კომლი, 45 სული.

პეტრული – ბათუმის ოკრუგი, გონიოს უჩასტკა, ქართველები – 12 კომლი, 50 სული.

დანართი

1886 წელს მტკვრის ხეობის ძველი ქართული მხარეები – არტაანი, კოლა, პალაკაციო//ჩრდილი/ჩილდირი – ყარსის ოლქში შედიოდა. აქ ამ პერიოდში ეთნიკური ქართველები უკვე აღარ ცხოვრობდნენ. შესაბამისად, ქართული სოფლები მის ძველი სახელწოდებანი გამქრალი ან ფონეტიკურად ძალზე შეცვლილი იყო.

1886 წელს არდაგანის, ანუ არტაანის ოკრუგში შემდეგი სოფლებია აღნუსხული:

ბაგრატუნი

დუდუნა

მეურამი

საზარა

სიკარები

ური – აქ ადრე ქართველი კათოლიკეები ცხოვრობდნენ სომხურ-კათოლიკური სარწმუნოებისა, რომლებიც 1830

წელს ჯავახეთში გადმოსახლდნენ. იცოდნენ მხოლოდ ქართული და თურქული ენები. სომხური არავინ იცოდა. საბჭოთა პერიოდში, სარწმუნოებიდან გამომდინარე, სომხებად ჩაწერეს და გვარებიც სომხური მიაკუთვნეს.

ხელეგანი	საბღარა
ჩაისი	ახაშენი
ლორი	ჯარისხევი
კუნძულთი	მაჩუეთი
ფიჩხაზგემი	ნუნუსი
ხევა	ორუშეთი
ბაღდადი	ბერეკი
გურჯიბევი	

ველი – აქ ადრე ქართველი კათოლიკეები ცხოვრობდნენ სომხურ-კათოლიკური სარწმუნოებისა, რომლებიც 1830 წელს ჯავახეთში გადმოსახლდნენ. იცოდნენ მხოლოდ ქართული და თურქული ენები. სომხური არავინ იცოდა. საბჭოთა პერიოდში, სარწმუნოებიდან გამომდინარე, სომხებად ჩაწერეს და გვარებიც სომხური მინიჭეს.

ნაქალაქევი	ვარდასანი
ხომურეთი	ტიკანი/ტიკაშენი
ვერანა-ნაქალაქევი	ფახრელი
ფიყლოზი	სინდიზგომი
სორსი	ტებათი
სოსხარა	თორა
ცურმალი	თოროსხევი
ტამალე	შადევანი
ჩიკორა	

1886 წელს კოლაში შემდეგი სოფლებია აღწუსებული:

ხევა	ოკამი
დადეში	ოჩხი
ურუთი	პანკისი

ფანაკი
მუხრანი

ლეგემლი

1886 წელს პალაკაციოს/ჩილდირის/ჩრდილის უჩასტკაში
შემდეგი სოფლებია აღნუსხული:

აღჯაყალა/თეთრციხე	ურთა
ვართმანია	ვაშლობი
ზურზუნა	ტატოლეთი
ზინზალი	წყაროსთავი
ფურუთი	ჩოლეთი
საზადური	

1886 წელს ფოცხოვის უჩასტკაში შემდეგი სოფლებია
აღნუსხული:

ზადელა	ვარძია
გიორგის-უბანი	ღვინია
ღუმეთი	ჯაჯუნი
ლამიანი	დიღვირი
ფალა	ზედაწმინდა
ფაფალო	კაპანი
ფეტობანი	კერი
სათლელი	კოლის-ხევი
ხერთვისი	მარცვალეთი
ჩუანთელი	მერე
შუაწყალი	საკაბოლო
შულღაური	სამხლია/სამხული
ერემა – ამავე სახელწოდების სოფელი იყო შიდა ქართლის მთაში, დიდი ლიახვის სათავეში.	სეჯა
ზანარხევი	ტამალა
	ტიკასი
	ხურგაშენი
	წინსათიბი

ჭაბორი
ჩორჩოვანი
ალი
არილა
დარინდარა
ენიხევი
ზენიდარა
ობტელი
საკირე
სატყეპელი
სტეფან-წმინდა
ჭანჭახი

ჭილვანა
ჩილდირეთი
აგარა
ვარხანა
ჯუმათელ-ვახლა
ყველი
ობოლა
საიხვე
ხეოთი
ხუნამისი
წურწყაბი

1886 წელს ტაოს (ოლთისის) მხარეში აღნუსხულია სოფლები:

ავჭალა
მუხრელი
ახრისი
ფანაკი
ფანჯურეთი
პეტრევანი
საყურეთი
ეგრი-ქილისა
საკურეთი
აკურტისი

გესმალი
ოლორი
ფანასკერტი
ურექი
ნორპეთი
ორი
ორტისი
სალაჩური
ტაუსკერი/ტაოსკარი

ბოლოთქმა

წინამდებარე წიგნში შავშეთისა და კლარჯეთის სოფლის სახელწოდებანი და სხვა ტოპონიმებიც, ფაქტობრივად, „მშრალადაა“ წარმოდგენილი, თუმცა ზოგიერთ მათგანს მცირე ისტორიაც ახლავს. მითითებულია, თუ როდის იხსენიება ესა თუ ის სოფელი ქართულ საბუთებში, რას ნიშნავს ესა თუ ის ტოპონიმი; მითითებულია იმის შესახებაც, რომ შავშეთისა და კლარჯეთის ზოგიერთ ტოპონიმს ანალოგი საქართველოს სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეშიც მოეპოვება. შავშეთისა და კლარჯეთის ქართული სოფლების სახელწოდებების შესახებ სხვა მეცნიერებიც დაინტერესებულან, მომავალშიც ინტერესი კიდევ უფრო გაიზრდება. ავტორები ისტორიულ საქართველოში საექსპედიციო საქმიანობისას ონომასტიკურ (სოფლისა და უბნის სახელები, მიკროტოპონიმები, ანთროპონიმები...) მასალებსაც აგროვებდნენ. ეს ახალი მასალა შემოსატანია სამეცნიერო მიმოქცევაში. დოკუმენტებში დაფიქსირებული ტოპონიმებისა და საველე-საექსპედიციო მასალების შეერთებით, ვფიქრობთ, მომავალში მკითხველ საზოგადოებას კიდევ ერთი ნაშრომი წარეუდგინოთ.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarındaki Rus Belgelerinde ŞAVŞETİ ve KLARCETİ YER ADLARI

GİRİŞ

Eski Gürcistan (საქართველო), coğrafi açıdan üç bölgeye ayrılmaktaydı; Doğu Gürcistan, Batı Gürcistan ve Güney Gürcistan. Güney Gürcistan topraklarının küçük bir kısmını oluşturan Samtskhe-სამცხე ve Cavakheti-ჯავახეთი bölgeleri bugünkü Gürcistan devleti sınırları içerisinde yer almakta olup Güney Gürcistan topraklarının büyük kısmı tarihi gelişmeler sonucunda Türkiye sınırları içerisinde kalmıştır. Gürcüler Gürcistan'ın güney bölgesi topraklarını farklı zamanlarda farklı adlarla adlandırmıştır. Bu isimler: Zemo Kartli-ზემო ქართლი, Meskheta-მეხეთი, Tao-Klarceti/ტაო-კლარჯეთი, Samtskhe-Cavakheti/სამცხე-ჯავახეთი şeklinde sıralanabilir. Etnografik açıdan Tao-Klarceti'de her taraf birbirinin aynı değildi. Çok renkliliği belirleyen ise doğal, coğrafi, arazi ve peyzaj yapısıydı. Güney Gürcistan Mtkvari-მტკვარი (Kura) Nehri'nin yukarı kesimlerini ve Tçorokhi-ჭოროხი (Çoruh) Vadisi'nin orta ve aşağı kesimlerini kapsamaktaydı. Nehirler arasındaki bu iki havzayı Arsiani Dağı birbirinden ayırmaktaydı. Mtkvari (Kura) Havzası'nda Kola-კოლა (Göle), Artaani-არტაანი (Ardahan), Çrdili/Palakatsio-წრდილი/პალაკაციო (Çıldır), Eruşeti-ერუშეთი tarihi ve etnografik yöreleri; Çorokhi Havzası'nda ise Şavşeti-შავშეთი (Şavşat), Klarceti-კლარჯეთი, Tao (ტაო) ve İspiri (სპერი-Speri) bulunuyordu. Şavşeti'de İmerkhevi-იმერხევი (İmerhev) Vadisi ve Klarceti'de ise Ligani Vadisi kendi içinde ayrı birer vadi olup Tao ise; Oltisi-ოლთისი (Oltu), Parkhali-პარხალი (Parhal), Tortumi-თორთუმი (Tortum) adlı birkaç mikro bölgeden oluşuyordu. Tao sıkça Amier Tao ve İmier Tao diye ikiye ayrılırdı. Şavşeti ve Klarceti'nin pekçok köyünün adı, XIII. Yüzyılın son dönemi ve IX. Yüzyılda manastır ve kilise inşaatı hakkında bilgiler veren Giorgi Merçule'-

nin “Grigol Khantzeli’nin Yaşamı” adındaki eserinde geçmektedir. Bu köylerden bazıları şunlardır: *Opiza, Khandzta, Gunatle, Mere, Şatberdi, Berta, Ança, Cmerki, Tzkarostavi, Doliskana, Baretelta, Norgiali, Parekhta, Korta, Ançkora...* Bu toponimlerden birçoğu günümüze kadar gelmiş olup bir kısmı ise yok olmuştur. 1392 tarihli Piskoposluk belgelerinde bazı köylerin adı geçmekte olup o toponimler şunlardır: *Tukhari(si), Kuakrili, Skhalta, Giorgi-Tzminda, Artanuci - არტანუჯი (Ardanuç), Akhaldaba, Doliskana, Nigozeti, Savaneti, Tsikhidziri, Botsos-Cvari, Agara*. XVI. Yüzyıla ait belgede adı geçen toponimleri şu şekilde sıralayabiliriz: *Sakrulavi, Orcokhi, Ança, Samstzkali, Khantzta, Opiza, Nigaliskhevi, Anakerti, Tbeti*.

Gürcü kültürü ve yazınının pekçok şaheserinin üretildiği yer olan Zemo Kartli yani Tao-Klarceti’nin eskiden Gürcü kültürünün merkezi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Yeni Çağ’dan itibaren Birleşik Gürcistan’ın dağılmasından sonra Zemo Kartli/Tao-Klarceti siyasi olarak Gürcistan’dan koptu, Hristiyanlığın yerini burada yavaş yavaş Müslümanlık almaya başladı ve Gürcüler arasında, öncelikle, Müslüman olduktan sonra kendi dilindeki terimle kendini artık Kartvel olarak kabul etmeme-tanımlamama şeklinde baş gösteren bir çeşit yabancılaşma süreci başladı. Hristiyan Gürcüler de Müslüman olan Gürcülere/Kartvellere Tatar diyordu. Bu yabancılaşma süreci, Kartvel (Gürcü teriminin Gürcüce karşılığı) ulusu üzerinde esas dezenformasyonun başladığı ve iki ayrı devlet içerisinde kaldıkları ve birbirleriyle ilişki kurma imkânlarının artık kalmadığı Sovyet döneminde daha da derinleşti. Türkiye sınırları içerisinde kalan ve bir zamanlar Gürcü medeniyetinin başyapıtlarının üretildiği o toprakları görmek Gürcistan Gürcülerinin hayallerini süslemekteydi. Bu hayal ancak Sovyetler Birliği’nin dağılıp Demir Perde’nin yıkılmasından sonra gerçekleşti. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Gürcistan ile Türkiye arasında dostane ilişkilerin kurulması Gürcü bilim insanlarına bilimsel geziler düzenleme imkânı vermiştir. Bilimsel konferanslar düzenlenmiş, dergiler, monografik çalışmalar, makaleler yayımlanmıştır. Bilimsel çalışma grupları Tao-

Klarceti'nin tarihini, orada bulunan maddesel kültür anıtlarını (kale, manastır, kilise, köprüler...), gelenekleri, yaşam biçimini, halk kültürünü, günümüze kadar ulaşan diyalekt ve ağızları bugün de araştırmaktadır.

Bildiğiniz üzere toponimlere (yer adları) yeryüzünün dili diyorlar ve toponimlere karşı ilgi büyüktür. Bu bakımdan ilk adımları Şuşana Putkaradze, Nugzar Tsetskhladze ve Tariel Putkaradze atmıştır. Birçok toponim ve miktotoponim ortaya çıkarılmıştır. Ancak, henüz yapılacak çok iş ve araştırılacak çok şey olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Türkiye arşivlerinde bu toponimlerin araştırılması gerekmektedir. Bu açıdan ise 1595 tarihli Çıldır (Gürcistan) Vilayeti Büyük Defteri'ni yayımlayan Sergi Cikia kendi döneminde büyük iş yapmıştır. Bu Osmanlı defterinde kaydedilmiş olan köy isimlerinin büyük kısmı ve antroponimlerin neredeyse tamamına yakını Gürcücedir. Bunlardan pekçoğu, özellikle de Mtkvari (Kura) Havzası'nda bulunan birçok Gürcü toponimi günümüzde artık yoktur.

Maalesef yukarıda bahsedilen defter Şavşeti ve Klarceti köylerini kapsamamaktadır. Günümüzde ise çok sayıda Gürcüce toponim burada korunmuş olup bu tarihi ve etnografik yörelerdeki çevre koşullarının imkân vermesi münasebetiyle etnik Gürcüler buralarda kendilerini kurtarabildiler.

Şavşeti ve Klarceti'deki saha araştırmalarımız sırasında köylerin, mahallelerin, akarsuların, dağların, tarlaların, otlakların isimlerini önemli ölçüde kayıt altına almış bulunmaktayız ve bunlara daha önce yayımladığımız eserlerde kısmen yer verdik (İ. Ğutidze, Kartvelebi Turketşi-Enobrivi Vitareba, Tbilisi, 2016, R. Topçışvili, İstoriul-Etnograpiuli Samkhreti Sakartvelo da Kartvelebi Turketşi, Tbilisi, 2017).

Biz, bilimsel faaliyetlerde XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl başlarındaki Rusça belgelerin mutlaka kullanılması gerektiğini düşünüyoruz, çünkü pratik amaçlar nedeniyle Ruslar, yeni elde ettikleri bölgeleri detaylı şekilde araştırıyorlar, tüm köyleri ve coğrafi koordinatlarını kayıt altına alıyorlardı. Küçük hacimli bu kitap esas olarak Rus bel-

geleri ve literatürüne dayanılarak hazırlanmıştır. Burada yararlanılan kaynaklar olarak; 1886 tarihli aile kayıtlarını, D. Pagirev tarafından oluşturulan Kafkasya'nın beş versiyonu bulunan haritasının coğrafik isimler ve objelerin alfabetik sıralı listesini, 1910 yılına ait "Kavkazski Kalendar"da basılan Kafkasya köyleri listesini ve başkalarını sıralayabiliriz. Bahsedilen birinci ve üçüncü yayında demografik veriler de yer almakta olup bu, kendi açısından etnik ve dini istatistiki bilgileri de kapsamaktadır. İmkânlar ölçüsünde daha eskilere ait Gürcü yazılı eserlerinden de yararlanılmıştır. Ruslar, Gürcistan'ın tarihi-etnografik bölgeleri hakkında bizim için ilginç kitaplar da yayımlamaktaydı; bunlar arasında Veidenbaum'un ve V. Lisovski'nin kitaplarının adlarını vermek yeterlidir. Lisovski'nin kitabı «Чорохский Край» (Çoruh Yöresi) 1887 yılında yayımlanmış olup Ramaz Surmanidze tarafından yapılan Gürcüce çevirisi 2015 yılında Batum Şota Rustaveli Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. Bu yayında Açara (აჭარა), Klarceti (კლარჯეთი) ve Şavşeti (შავშეთი) köylerinin listesi demografik bilgileriyle birlikte verilmiştir.

Bu yayında verilen her bir köyde yaşayan nüfus da belirtilmiştir. 1, 2, 3, 4 gibi aile sayısının yazıldığı bazı köylerdeki aile sayılarının ve nüfusun azlığı yanlış anlaşılmalıdır; bunun nedeni, Müslüman Gürcülerin önemli bölümünün Rusya devleti içinde yaşamak istememeleri nedeniyle Karadeniz kıyısındaki ve Marmara Bölgesindeki illere göç etmiş olmalarıdır. V. Lisovski'ye göre, 38.000 kişi yaşadığı yeri terk etmiş olup bu da toplam nüfusun 1/3'ünü teşkil ediyordu.

Rus belgelerine göre gayet açıktır ki Şavşeti ve Klarceti toponimlerinin çoğunluğu Gürcücedir, onlar Gürcüce kök yapılarıyla net Gürcü toponimleridir. Şavşeti ve Klarceti toponimleri gerek tematik gerekse yapıları açısından ilgi çekicidir. Toponimlerin çoğu Gürcüce ön ek (*mo-*, *na-*, *sa-*), ve son eklerle (*-a*, *-ar*, *-et*, *-at*, *-ev*, *-el*, *-al*, *-il*, *-ob*, *-ur*, *-ul*, *-ian*, *-is*, *-an*, *-en*, *-un*, *-ta*, *-ti*, *-om*, *-or*, *-nal*) ve ön ek-son eklerle (*na-* - *-ev*, *sa-* - *-a*, *sa-* - *-e*, *sa-* - *-el*, *sa-* - *-et*, *sa-* - *-is*,

sa- - ur) üretilmiştir. Zaman içerisinde fonetik yapıları değişime uğramış olan bazı toponimlerin (yer adları) kökünün araştırılması gerekmektedir. Toponimlerde, Güney Gürcistan'ın bizim için ilgi çekici yörelerinin (Şavşeti ve Klarceti) doğal güzellikleri de vurgulanmaktadır: *Khatila, Dabaketili, Dabatzvrili, Khevtzvrili, Okrobageti, Kvatetsisi...* Şavşeti ve Klarceti'deki bazı toponimler yörenin Hristiyan geçmişine işaret ediyor: *Cvaris-khevi, Tarangeli, Ardiatzminda/Andriatzminda, Botsos-cvari, Samebati, Kvarian Cvari, Katicvari, (R)kini Cvari, Sabegi Cvari...* Daha da ilerisi, Hristiyanlık öncesinde ateşe tapanların varlığını ispatlayan köy isimleri de karşımıza çıkıyor: *Mokvta/Mogvta*, Bagini (paganların kurban kesme yerine deniyordu). Birçok köyün, özellikle de mahallelerinin adının ise soyadlarını taşıdığı da karşımıza sürekli çıkmaktadır: *Turmanidze, Lionidze, Gelsadze, Kedelidze, Mikeleti, Lasuridze...* Bunlar da ortak Gürcü karakteristiğidir.

Önünüzde bulunan küçük hacimli kitap, sadece Gürcü halkının geçmişinin öğrenilmesi için değil (yeryüzünün dili, maddesel kültür abideleriyle birlikte Çorokhi (Çoruh) Havzası'nda eski çağlardan beri Gürcülerin yerleşik olduğunu ispatlıyor), aynı zamanda Türkiye'de yaşayan etnik Gürcülerin, atalarının köylerinin Gürcü isimlerini unutmamaları açısından da önemlidir¹.

¹ İdari birimleri belirten sözcükler (Okrug, Uçastok...) değişmeden uluslararası uygulamala ile kabul edilmiş şekilde kullanmıştık.

Şavşeti (Şavşat) – İmerkhevi (İmerhev) Köylerinin Gürcüce Adları – 1886

Anklia/Anaklia (Türkçe adı Dalkırmaz) – Şavşeti'nin (შავშეთი) köyüdür. Mahalleleri: *Kambati*, *Sataplia*. Anaklia aynı zamanda Gürcistan'da Enguri Nehri'nin denizle birleştiği yerde Karadeniz kıyısındaki limanın da adıdır. Anaklia bununla birlikte Gürcistan'ın Samegrelo Bölgesi'ndeki bir köyün de adıdır. Vakhuşti Bagrationi *Anakria* formunda *Anaklia*'dan bahsetmektedir.

Verkhuna/Verkhnali (Türkçe adı Karaağaç) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *Onezi*. Bir ağaç türü olan *akçakavak* adından türetilmiştir.

Zendaba (Türkçe adı: Arpalı) – Şavşeti'nin köyüdür. Mezra, yukarı yani yerleşim alanı anlamına gelir.

Mokvta/Mogvta (Türkçe adı Savaş) – Şavşeti'nin köyüdür. Köyün mahallelerinden biri *Romietidi*. *Moguta*, Gürcistan'ın eski başkentindeki (მცხეთა-Mtskheta) mahallelerden birinin adıydı. *Moqvta/Mogvta* toponimi Gürcistan'da eskiden ateşe tapan kesimin ayiniyle bağlantılıdır ve Magi'lerin (Zerdüştler) yaşadığı mahallenin adıdır.

Morokhozi (Türkçe adı Yamaçlı) – Şavşeti'nin köyüdür. Orijinal adı *Morokhosi*'dir.

Mukhobani (Türkçe adı Üzümlü) – Şavşeti'nin köyüdür

Sin(g)kotia (Türkçe adı Küplüce) – Şavşeti'nin köyüdür

Sira-Sinkoti (Türkçe adı Çayağzı) – Şavşeti'nin köyüdür

Khantuşeti (Türkçe adı Hanlı) – Şavşeti'nin köyüdür

Tsetskhlauri – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallelerinden biri *Tokadze* idi. Tsetskhlauri, Tsetskhladze soyadındaki sülelenin köyü idi. Günümüzde burada kimse kalmamıştır.

Tzortzeli (Türkçe adı Çavdarlı) – Şavşeti'nin köyüdür
Akhaldaba (Türkçe adı Tepeköy) – Şavşeti'nin köyüdür Köyde şu mahalleler bulunmaktadır: *Gelsadze, Gogebidze/Gogelidze, Goginidze, Urumidze (Aruşidze)*. 1886'daki Rusça belgelere göre, Akhaldaba'da 117 hane, 764 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Garklobi (Türkçe adı Ğoraklı) – Şavşeti'nin köyüdür. Bu Şavşeti köyünde şu mahalleler bulunmaktadır: *Kadagidze, Kadelidze, matidze, Mikeleti, Şovşa*. 1886'da Garklobi köyünde tamamı Gürcü 73 hane, 548 kişi yaşamıştır. Gürcistan Trialeti'nde (Tzalka bölgesi) aynı ada sahip köy vardı.

Dabaketili (Türkçe adı Yaşar) – Şavşeti'nin köyüdür. Köyde şu mahalleler bulunmaktadır: *Marçilidze, Nikobadze*. Bu köy güzelliği ve süslenmişliği ile ön plandaydı.

Cinali (Türkçe adı Ilıca) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Zakarieti, Kaidze, Kurela, Laguneti, Çikhta*. 1886'de Cinali'de 17 Gürcü hanesi, 143 kişi yaşamaktaydı. Orijinal adı **Cnali**'dir.

Okhet-Manatba – Şavşeti-İmerkhevi'nin köyüdür. Bu İmerkhevi köyünün mahalleleri: *Manatba* ve *Okheti*. 1886'da Okhet-Manatba'da 20 hane, 150 kişi yaşıyordu ve tümü Gürcüydü. Bugün burada sadece Manatba köyü var. *Manatba* iki kelimenin birleşmesinden oluşur. İkinci kelime olan –tbanet bir Gürcüce kelime olup –göl- anlamına gelir.

Tbeti (Türkçe adı Cevizli) – Şavşeti'nin köyüdür. Şavşeti'nin bu köyünde şu mahalleler bulunmaktadır: *Badaçidze, Demurçidze, Ziadidze, Turutidze*. Burası yöre kilisesinin dini liderinin yani Tbeti piskoposunun ikametgâhıydı. Burada, köyün dış kısmında bir alanın adı Çureti olup –kvevri- denen toprak

altında şarap saklamak için kullanılan büyük kil kapların yapıldığı yeri.

Turmanidze (Türkçe adı Kayabaşı) – İmerkhevi (İmerhev - ომერხევი) köyüdür. Bu köyün adı *Turmanidze* sülale adından geliyor, Turmanidze sülalesi burada yaşamıştır. 1886'da *Turmanidze* köyünde 8 Gürcü hanesi, 35 kişi yaşıyordu.

Tzitveti/Tzitveti (Türkçe adı Atalar) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Berekidze, Duğabidze, Lasuridze, Khilvadze*. 1886'da Tsitveti/Tzitveti köyünde 55 Gürcü hanesi, 424 kişi yaşamıştır. Tsiveti, Tsividze'lerin yani Tsividze sülalesinin köyü anlamına gelir. Mahalleler adını aile adlarından alır. Lasuridze benzeri Lasurashvilebi – Gürcistan'da Kartli'deki Diğomi köyünde, Lasuria'lar ise - Samegrelo bölgesinde yaşıyor.

Tsikhisdziri (Türkçe adı Kayadibi) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Askidze, Gurvadze, Manukidze, Sasunidze, Tetkildze*. 1886'da Tsikhisdziri köyünde 53 Gürcü hanesi, 414 kişi yaşamaktaydı. Gürcistan'da aynı adı taşıyan başka bir köy de tescil edilmiştir. Toponim iki kelimenin birleşiminden oluşur: *tsikhe (kale) + dziri (dibi)*.

Tçvarebi/Tçvarebi (Türkçe adı Şalcı) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Karaveti, Mariamtsminda, Şaliki* (Şalikebi Klarjeti'deki Tkhiladzebi/Tkhilazuri köyündeki bir mahalenin de adıdır. Şaliki ve Şalikebi'de tarihsel büyük Gürcü feodalleri Şalikaşvili'ler yaşardı). 1886'da Tçvarebi köyünde 31 Gürcü hanesi, 212 kişi yaşamıştır. *Tçvarebi* ayrıca Gürcistan'ın Şida Kartli bölgesinde de vardı.

Balvana (Türkçe adı Kirazlı) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Kanklodze, Samkharadze*.

Dabatzvrili (Türkçe adı Meşeli) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Agara, Kopadze, Tavzeti, Khiladze, Çugadze*.

Meria (Türkçe adı Veliköy) - Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Ziaretı, İbadidze, İremadze, Kaiadze, Şatiridze*. Meria ayrıca Gürcistan'ın Şida Kartli bölgesinde de vardı. *Mere* nehir kıyısı alan, taşkın alanı demektir.

Kvemo Sulesi (Türkçe adı Aşağı Koyunlu) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *Saikhuridze*.

Zemo Sulesi (Türkçe adı Yukarı Koyunlu) – Şavşeti'nin köyüdür

Skhlobani (Türkçe ismi: Pınarlı) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Abdulidze, Peraneti, Putkaradze, Sisikidze, Tuladze*. Şavşeti bölgesinin *Skhlobani* köyü, Kral III. Bagrat dönemini kroniklerinde geçmektedir.

Tsikhia (Türkçe adı Yoncalı) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Khatoreti, Cakellar, Çikrikidze*. Köy Artaani (Ardahan) yolu üzerinde kalenin bulunduğu yerde olduğu için bu isim verilmişti.

Şavkedi (Türkçe adı Karaköy) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Goralidze, Tusidze, Çarbaşidze*. Toponim iki kelimedenden oluşur: *Şavi (siyah) + kedi (sirt)*.

Baz(dz)gireti (Türkçe adı Maden) – İmerkhevi köyüdür. Mahallesi: *Gameşeti*. 1886'da Baz(dz)gireti köyünde 30 hane, 224 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. *Badzgi* dikenli bir bitkinin adıdır. *Kartskhali* de Bazgireti'nin mahallesidir (N. Tsetskhladze).

Daba (Türkçe adı Demirci) – İmerkhevi köyüdür. Mahallesi: *Davadze*. 1886'da Daba köyünde tamamı Gürcü 29 hane, 217 kişi yaşamaktaydı. Gürcistan'da eski zamanlarda *daba* kelimesi köyü ifade ediyordu.

Zakieti (Türkçe adı Yağlı) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Carbidze, Çikiridze*. 1886'da Zakieti köyünde tamamı Gürcü

36 hane, 322 kişi yaşamaktaydı. *Zakieti* Zakidze sülalesinin köyü anlamına gelir.

Surevani/Svirevani (Türkçe adı Dutlu) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Gudalidze, Davitidze, Cvariskhevi, Parnukhi, Çakvelta*. 1886'da tamamı Gürcülerden oluşan 72 hane, 453 kişi yaşıyordu. XIV. Yüzyıl belgelerinde *Parnukhi* köyünden bahseden N. Tsetskhladze, Surevani/Svirevani'nin mahalleleri arasında *Opizara* toponiminden bahsediyor. *Çakvelta* ayrı bir köy olarak gösteriliyor. *Kvesauri* ve *Çimageti*, Çakvelta'nın mahalleleriymiş.

Ube (Türkçe adı Oba) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Gorgadze, Çividze/Tçividze/Tçivieti*. 1886'da Ube köyünde 22 hane, 157 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Bugün **Ubisa** köyü Gürcistan'daki Zemo İmereti'de bulunmaktadır. *Ube* köyüne ait bir yerin adı **Khandzta**'dır. Burada manastır kalıntıları mevcuttur.

Khevtzvrili (Türkçe adı Çağlayan) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Abramieti, Beltieti, Revazidze, Megrelebi, Mikelkmadze, Cimukhebi*. 1886'da 33 hane, 216 kişi yaşıyordu ve tümü Gürcüydü. *Khevtzvrili* dar vadiye yerleşmiş köy anlamına gelir.

Kvatetrisi (Türkçe adı Kireçli) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Koşlieti, Mazmanidze, Sakidze*. Köyün adı iki Gürcüce kelimenin birleşiminden gelmektedir: *Kva (taş) + Tetri* (beyaz).

Kutçeni (Türkçe adı Kocabey) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Abdulidze, Papukidze, Pisikidze*. Bu toponim *Kutça* şahıs adından gelmektedir. Kısa boylu küçük adama *kutça* denirdi.

Mamanelisi (Türkçe adı Yavuzköy) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Aivazidze, Kakabadze, Karalidze, Ramazidze, Topçigil*.

Okrobageti (Türkçe adı Köprülü) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *İspiridze*. Köyün adı iki Gürcüce kelimenin birleşiminden gelir: *Okro (altın)+Baga (yemlik)*.

Vanta (Türkçe adı Elmalı) – Şavşeti'nin köyüdür. *Vanta* Gürcistan'ın Kakheti Bölgesinde de vardır ve aynı şekilde *Vani* toponimi İmereti Bölgesi'nde de mevcuttur.

Veli (Türkçe adı Ciritdüzü) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *Kopiteti*. *Veli* toponimi Artaani'de (Ardahan) de vardı.

Gurnateli (Türkçe adı Susuz) – Şavşeti'nin köyüdür. İlk olarak “Grigol Khandzteli'nin Yaşamı” adlı eserde (X. yüzyıl) *Gunatle* olarak bahsedilmiştir.

Morğieli (Türkçe adı Kurudere) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Gogoridze, Gorgindze, Çalati*.

Sabudara – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *Dişidze*.

Samceli (Türkçe adı Armutlu) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Davteridze, Tairidze*.

Satleli (Türkçe adı Söğütlü) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Cerati, Zogreti*.

Satlel-Rabati (Türkçe adı Yeniköy) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahallesi: *Karkaridze*.

Soporo (Türkçe adı Düzenli) – Şavşeti'nin köyüdür. Mahalleleri: *Bunbulidze, Tuzidze, Çartuleti*.

Diobani (Türkçe adı Meydancık) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Abnadze, Zialidze, Zikrieti, Koklidze/Koklieti, Kumaşidze, Çiradze, Tzikrieti*. 1886'da Diobani köyünde 72 hane, 527 kişi yaşamaktaydı ve tümü Gürcüydü.

İpkhrevli (Türkçe adı Taşköprü) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *İveti, İmnadze, Butidze, Mosize, Çurkvesize, Caparize/Capareti*. 1886'da İpkhrevli köyünde tamamı Gürcülerden oluşan 95 hane, 635 kişi yaşıyordu. N. Tsetskhladze, *Bucanati*, yani *Parekhta*'yı İpkhrevli mahalleleri arasında adlandırır.

Tzetileti (Türkçe adı Erikli) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Agara, Maçkhatidze/Maçkhateti, Khohlauri/Khohlevi*. *Tzetileti* mahallelerinden birinin adı Vardidze'lerin yaşadığı *Varditi* idi. 1886'da Tzetileti köyünde 60 hane, 512 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. *Khohlevi* toponimi, taşlık, kayalık bir yer anlamına gelen *khokhli* kelimesinden türemiştir. *Khohlevi* ayrıca ayrı bir köy olarak da adlandırılır. *Lomiety* ve *Meshiety*, *Khohlevi*'nin mahalleleridir. *Maçkhateti*, *Khohlevi* köyünün yanında ayrı bir köydür.

Tzkalsimeri (Türkçe adı Balıklı) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Bzata, Khilvadze, Khvalienti, Şoltiskhevi*. 1886'da Tzkalsimeri köyünde tümü Gürcü 60 hane, 793 kişi yaşıyordu. *Bzata* bir çalı türü olan *şimşir* adından türetilmiştir. *Tzkalsimeri*, nehrin/vadinin/derenin diğer tarafı anlamına gelir. *Kurdikety* "bir Tzkalsimeri mahallesidir (N. Tsetshladze).

Ziosi (Türkçe adı Tepebaşı) – İmerkhevi köyüdür. Mahallesi: *Sarvani/Sarvanienti*. 1886'da Ziosi köyünde tamamı Gürcü 10 hane, 68 kişi yaşıyordu.

Pkhikiuri – İmerkhevi köyüdür. 1886'da Phikiuri köyünde Gürcüce konuşan Ermenilerden oluşan 32 hane, 139 kişi yaşıyordu. Muhtemelen onlar Gürcü Grigoryan/Monofizitlerdi. Esasen Ermeni olmadığı halde Ermeni Grigoryan/Monofizit inancına sahip olanlar Ermeni sayılıyordu ve bu köy-

ün halkı da muhtemelen bu yüzden Ermeni kabul edilmiş olabilir.

Tzept – İmerkhevi köyüdür. 1886'da Tzept köyünde tamamı Gürcü 5 hane, 60 kişi yaşıyordu.

Çikhis-Khevi (Türkçe adı Yanıklı) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Didvenakhi, Dudubeti, İshinari, Kokibereti, Küçük-Çihori, Ustamisi, Khozabiri, Tzeltzati*. 1886'da *Çikhis-Khevi* köyünde 69 hane, 577 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Çikhori (Türkçe adı Çukur) – İmerkhevi köyüdür. Mahalleleri: *Agara, Patzatçihori, Ardiatzminda (Andriatzminda), Brili, Gegadze, Dasamobi, Digieti, Libnati* (N. Tsetshladze göre *Libani*), *Niolidze/Nioliti, Davlati, Petraketi*. 1886'da Çikhori köyünde 47 hane, 454 kişi yaşıyordu ve tümü Gürcüydü. 1886'da burada 5 hane *İspani*, yani aznauri denen asilzadeler idi. *Tetraketi* de Tçikhori'nin mahallesiydi. Başka kaynaklara göre *Dasamobi*, aşağıdaki mahallelere sahip ayrı bir köydü: *Brili, Digieti, Davlati, Nioleti, Rabati, Pkhikiuri*.

1886'da Şavşeti-İmerkhevi'de 2.790 hane (18.319 kişi) yaşıyordu. Bu 2.790 aileden 1.024 aile (7.556 kişi) Gürcü kimliğini koruyordu. 1.484 hane (9.401 kişi) Türkleşmişti. Şavşeti-İmerkhevi'de 1886'da 264 hane Gürcüce konuşan Ermenilerden oluşuyordu. 1886 yılında Şavşeti-İmerkhevi'de 53 Poşa-Çingene aile kayıt altına alınmıştır.

1886'da Şavşeti-İmerkhevi'de yaşayanlar arasında 49 bey-asilzade yani tavad-aznauri vardı.

Klarceti Köylerinin Gürcüce Adları – 1886

Artvini (ართვინი) – Şehir. Mahalleleri: *Khaşaradze, Gordzuli*. Artvini, Gürcüce yazılı kaynaklarda Artvani olarak anılmıştır. 18. Yüzyılın ilk yarısında Vahuşti Bagrationi tarafından bu şekilde anılmaktadır. Etnografik verilere göre Artvani/Artvini'nin ilk adı Ligani/Livani idi (Roin Malakmadze). Yerleşim biriminin adı (Ligani/Livani), her zaman karşımıza çıktığı gibi genişledi, Artvini'den Erge'ye kadar Tçorokhi (Çohuh) Havzası'nın tüm aşağı kesimine yayıldı.

Borçkha (Borçka - ბორჩხა) - 1886'da Borçkha'da 64 hane, 342 kişi yaşamaktaydı ve tamamı Gürcüydü.

Beğlevani - 1886'da Beğlevani köyünde tamamı Laz 15 hane, 72 kişi yaşamaktaydı.

Gidreveti - 1886'da Gidreveti köyünde tamamı Gürcü 13 hane, 53 kişi yaşamaktadır.

Dakvara - 1886'da Dakvara köyünde 12 hane, 46 kişi yaşamaktadır ve tamamı Gürcüdür.

Arçveti – Archvadze sülalesinin yaşadığı köydü. 1886'da Arçveti köyünde 4 hane, 17 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Katapkha - 1886'da Katapkha köyünde tamamı Gürcü 39 hane, 186 kişi yaşamıştır.

Murkvieti/Makreti/Murkhveti - 1886'da Murkvieti/Makreti/Murkhveti köyünde 9 hane, 33 kişi yaşamaktadır ve tamamı Gürcüdür.

Mamanati - *Zeda (Yukarı) Mamanati* (1886'da köyde 34 hane, 144 kişi yaşıyordu.) ve *Kveda (Aşağı) Mamanati*

(1886'da köyde 26 hane, 104 kişi yaşıyordu) vardı. Halkın tamamı Lazdı.

Okhordia - 1886'da Okhordia köyünde tamamı Laz 14 hane, 56 kişi yaşıyordu.

Sucuna – Gürcistan'ın Samegrelo bölgesinde de Sucuna adında bir yer var. 1886'da Sucuna köyünde 2 hane, 11 kişi yaşıyordu ve Laz idiler.

Nedzia - 1886'da Nedzia köyünde 2 Laz haneden oluşan 14 kişi yaşamaktaydı.

Tsotskheba - 1886'da Tsotskheba köyünde 16 hane, 50 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Kvemo (Aşağı) Maradidi - 1886'da Kvemo (Aşağı) Maradidi köyünde tamamı Gürcü 56 hane, 480 kişi yaşıyordu.

Zemo (Yukarı) Maradidi - 1886'da Zemo (Yukarı) Maradidi köyünde 90 hane, 342 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Mirveti - 1886'da Mirveti köyünde Gürcülerden oluşan 12 hane, 77 kişi yaşamaktaydı.

Petruli - 1886'da Petruli köyünde tamamı Gürcü 12 hane, 50 kişi yaşıyordu.

Nac(g)via - 1886'da Nac(g)via köyünde tamamı Gürcü 13 hane, 45 kişi yaşıyordu.

Devskeleli – 1886'da Devskeleli köyünde tümü Gürcü 73 hane, 511 kişi yaşıyordu. Devskeleli köyünün mahalleleri: *Gağmoubani, Komoubani, Ukanmere, Khabazidze, Çitauri.*

Okhvati

Bagini – 1886'da Bagini köyünde tümü Gürcü 39 hane, 283 kişi yaşıyordu. Mahalleleri: *Şakareti, Buğareti, Kvintavli, Vani, Nabeğlavi.* Gürcistan'ın Şida Kartli bölgesindeki Ksani Vadisi'nde *Bagini*, İmereti bölgesinde ise *Bagineti* adında yerleşim alanı bulunmaktadır.

Şuakhevi – 1886'da Şuakhevi köyünde tümü Gürcü 25 hane, 106 kişi yaşamaktaydı.

Marmatzminda - Burada, XIV. yüzyılda inşa edilmiş, bugün üzerinde ağaçların filizlendiği nispeten küçük boyutlu kubbeli bir kilise var. Kilisenin içinde fresk kalıntıları, Gürcü ve Yunan yazıtları korunmuştur. Yerel halk buraya **Petruli Marmatzminda** yani **Mariamtmzinda** olarak adlandırıyor.

Araveti – 1886'da Araveti köyünde tamamı Gürcü 20 hane, 103 kişi yaşamaktaydı.

Kveda (Aşağı) Klaskuri ve **Zeda (Yukarı) Klaskuri** – 1886'da bu köyde tamamı Gürcü 131 hane, 713 kişi yaşıyordu.

Ebrica – 1886'da Ebrica köyünde 26 haneden oluşan 112 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Adaguli – 1886'da Adaguli köyünde 31 hane, 260 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Aglakha

Berta - *Bert-Ubani* adında bir yer Gürcistan'ın Kakheti bölgesinde bulunuyordu. *Berta*, burada birçok rahip olduğu anlamına gelir.

Opiza – XIX. Yüzyıl belgelerinde *Opiza*, Berta'nın bir mahallesi olarak gösteriliyor. *Opiza*, ilk olarak V. yüzyılda Kral Vakhtang Gorgasali döneminde anılmıştır. *Opiza*, ayrıca XVI. Yüzyılın başlarına ait belgede de geçmektedir.

Daba-Cmerki - 1886'da *Daba-Cimerki* olarak kaydedildi. *Cimerki* formu, Türk dilinin etkisiyle ortaya çıktı; Orijinal Gürcü formu *Cmerki'*dir.

Doliskana – 1392 yılına ait belgede Artanuci-სრტანუჯო (Ardanuç) bölgesinde kaydedilmiştir. Bu toponim, bir buğday türü olan *-doli*-den türetilmiştir. Gürcistan'da bulunan birkaç buğday türünden en yaygın olanlardan biri –

doli- buğdaydır. Kana'ya (γσδς) gelince; hem tarla hem de o buğday bitkisinin filizlenmiş toplu haline denir.

Karçkhali

Skhaltetra - İlk formu *Mshaletetra* olmalıdır. Yani bu köyde beyaz armut çeşidi yaygındı. Köydeki en yaygın kültürün adı köyün adına dönüşmüştür

Porta – Gürcistan'da pekçok toponim-*ta* son ekiyle biter. VI. Yüzyıl başına ait Ermeni kaynağında Portalı piskopostan söz edilmektedir.

Şagora, diğer adı **Gekhsana**

Şkhalberi

Çikhis-Khevi – Gürcücede çikhi (ჩიხი) çıkmaz yol-sokak anlamına gelir. *Khevi* (ხევი) ise vadi demektir.

Lomaşeni

Tzkhaltetra - 1886'da *Tzkhaltetra*, Berta köyüne dâhildi. Mahallesi: *Georda*.

Beşauli - 1886'da 59 haneli köyde 402 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Vazria

İrsa-Akhaldaba - 1886'da 76 hane, 644 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Kva(r)tskhana - 1886'da 39 hane, 318 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Sinkoti - Mahalleleri: *Bağati*, *Vake*, *Saviali*. 1886'da 44 hane, 372 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Agara – mahallesi: *Givieti*. Gürcistan'daki köy adı olarak Agara karşımıza çok fazla yerde çıkmaktadır. Eskiden *agara* kelimesi köyden uzakta, dinlenme evi olan yazlık ev anlamına geliyordu (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991: 38).

Boselta – Bu toponim *Boselta* şeklinde Gürcistan'ın Kartli bölgesinde, Trialeti'de *Boslebi* şeklinde, İmereti bölgesinde *Boslevi* olarak karşımıza çıkıyor. *Boseli* büyükbaş hayvan barınağıdır (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991: 111).

Giaskana – Mahalleleri: *Şuruti*. Burada bulunan tarlalar Gia'ya aittir ve köyün adı da buradan gelir.

Gurcani – Mahallesi: *Vaziskhevi*. *Gurcaani* Doğu Gürcistan'daki Kakheti Bölgesi'nde bir ilçenin adıdır.

Khedz(z)ori - Khezori, Artvini'nin yukarısında, Tçorokhi-ჭოროხო (Çoruh) Nehri'nin sağ yakasında bulunur.

[Aşağıda listelenen Klarceti köyleri, Tao sınırına yakındı]

İşkhalbiri

Orcokhi – Orjokhi'den ilk olarak XVI. Yüzyılın başlangıcına ait kilise kayıtlarında bahsedilmiştir. “Orcokhi tepesinin berisinde” şeklinde söz edilmektedir.

Çria

Melo

Vardiskhevi

Khezori

Khukhmali

Binate

Baketi

Kvemo (Aşağı) Khodi – Bu köyde 1886'da 11 hane, 61 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Gürcistan'ın Şida Kartli (İç

Kartli) bölgesinde de Khodi isimli bir köy vardı. Bu köyün adından da *Khodeli* (*ხოდელი*) soyadı türetilmişti.

Zemo (Yukarı) Hodi - 1886'da 71 hane, 695 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

[Aşağıda listelenen köyler Murğuli (Murgul) Vadisi'nde bulunuyordu]

Adurça - 1886'da 27 hane, 157 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Bucuri - 1886'da 1 hane, 7 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Köylüler bu dönemde muhacir olarak Anadolu'nun batı illerine göç etmişti.

Dzansuli - Mahalleleri: *Cimşereti*, *Satzoblieti*, *Mekveleti*, *Sakmeleti*, *Khakhvileti*, *Mere*, *Çubuna*. 1886'da 70 hane, 449 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Durça - 1886'da 23 hane, 142 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Kabarceti - 1886'da 20 hane, 121 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Gürcistan'daki birçok toponim *-et* son ekiyle biter.

Korideti - 1886'da 9 hane, 50 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Osmali - 1886'da 1 hane, 3 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

[**Murğuli** (Murgul) Vadisi'nin bu Gürcü köylerindeki nüfusun azlığının sebebi yaşanan göç hadisesidir. 1877-1878 yılında cereyan eden ve 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-

Rusya savaşı bittikten sonra bölge neredeyse tamamen boşaldı. 7-8 yıl sonra Rusya'nın gelmesiyle birlikte göç edenlerin bir kısmı geri döndü].

Agara – Ruslar buradayken, köyde yaşayan kimse kalmamıştı. Gürcistan'da Agara şeklinde yer adı çoktu: Raça'da, Atçara'da, Samtshe'de, Kartli'de Agara adında birçok yer vardı.

Kavrieti - Ruslar buradayken, köyde yaşayan kimse kalmamıştı. Köyün adı, köyün sakinleri olan *Kavridze/Kavrişvilebi*'nin buranın ilk halkı olduğunu gösterir. İkinci varsayım da mümkündür: Bu köy –kavari- denen tahta kiremit üretimi ile biliniyordu (ყავრეთ- kavari; dar ve ince odun parçası (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1993:262); 2. ince tahta, çatıya örtülen ince tahta - kiremit kullanılmadan önce ahşaptan yapılmıştır (Açıklamalı Gürcüce Sözlük, 1986:464).

İskebi - Ruslar buradayken, köyde yaşayan kimse kalmamıştı. Bu köye *Bardnalakhevi* adında bir vadi iner (Gürcistan'ın Leçkhumi bölgesinde de *Bardnala* adında bir köy bulunmaktadır.) İskebi köyünün otlak alanları *Kurtumala* Dağı'ndadır. *Ziaret*i adındaki tapınağın yeri buradadır.

Tçinkathevi – Günümüzdeki *Murgul* ilçe merkezi bu köyün yerinde yer almaktadır. Gürcülerin inancına göre *Tçinka* (demon), kötü bir ruh, küçük bir yaratıktı. Haylaz, çevik ve yetenekli çocuklara da çinka denirdi.

Abano - 1886'da 7 hane, 28 kişi yaşıyordu ve tamam Gürcüydü. Gürcistan'da *Abano* toponimi bugün olduğu gibi daha önce de birçok yerde tescil edildi.

Arkova – Mahalleleri: *Vaşlovana, Kantzalie, Şuğlieti, Şua Sopeli*. 1886'da 9 hane, 34 kişi yaşıyordu ve tamam Gürcüydü.

Giavili - 1886'da 13 hane, 83 kişi yaşıyordu ve tamam Gürcüydü.

Dampala - 1886'da 8 hane, 57 kişi yaşıyordu ve tamam Gürcüydü. *Dampala* ıslak ve bataklık bir yer olduğu anlamına gelir.

Kartla - 1886'da 53 hane, 419 kişi yaşıyordu ve tamam Gürcüydü. *Kartli*, Gürcistan'ın merkezi bir bölgesidir. Ülkenin adı – **Sakartvelo** (Gürcistan) ve **Kartveli** etnonimi (Gürcü) **Kartli** toponiminden türetilmiştir.

Tkhiladze/Tkhilazori - Bu köyde bey sülalesi Şalikaşvililerin yaşadığı *Şalikebi* mahallesi var. Şalikaşvililer 1978'de Sinop tarafına göç ettiler. 1886'da Tkhiladze/Tkhilazori köyünde 6 hane, 17 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Orca - 1886'da 2 hane, 9 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Omana - 1886'da 18 hane, 191 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Trapeni - Mahalleleri: *Kamorcika, Çamakheti, Kalavati, Abano*. 1886'da 10 hane, 57 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Aglakha - 1886'da köyde sadece 2 Gürcü hanesinden oluşan 15 kişi yaşıyordu.

Vazria - 1886'da köyde sadece 1 hane, 8 kişi yaşıyordu, Gürcüydüler.

Varaçkana - Köyün adı iki kelimenin birleştirilmesinden alınmıştır: *Varaç + kana*.

Sveti – Gürcistan’ın İmereti bölgesinde *Svetmağali* adında bir köy vardır. Sveti taş veya ağaç sütun demektir.

Sveti-Bari - Mahalleleri: *Lomaşeni, Makhludze, Tçarbieti*
Tolgomi- Mahallesi: *Şobari*

Nacvia - 1886'da 28 hane, 214 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Urdzuma - 1886'da 8 hane, 54 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Khatila - Mahalleleri: *Tavkhatila, Depanidze, İmedidze, Molasi, Mukhnara, Nakeravi*. 1886'da 110 hane, 917 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Gürcistan’ın Kvemo (Aşağı) Kartli ve Mtiuleti bölgesinde *Khatis Sopeli* adında köy vardı. *Khati*, önünde dua etmek amacıyla yapılan azizi temsil eden ikondur. *Khati* ayrıca Hristiyanlık öncesi pagan dönemi ibadethanesine de deniyordu.

Baga - 1886'da 23 hane, 107 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. *Baga* köyü, Duşeti yakınlarında Şida (İç) Kartli’de de bulunmaktadır. *Baga*, büyükbaş ahırındaki yemliğin adıdır (Açıklamalı Gürcüce Sözlük, 1986:56; Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991:88); *baga* yeni dikilmiş bir üzüm bağına denir (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991:88).

Baş-Kiovi - 4 farklı köyü bir araya getirir: *Çkhaleti, Tçilvari, Lomiketi, Poroseti*. 1886'da 23 hane, 140 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Goglieti - 1886'da 28 hane, 103 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. *Goglieti*, Goglidze sülalesinin köyü anlamına gelir.

Gurbini - Mahalleleri: *Gurbini, Camekari, Kvemota Baga, Kuzieti*. 1886'da 45 hane, 312 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Cilauli - 1886'da 8 hane, 65 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Cuvani - 1886'da 14 hane, 77 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Kameleti - 1886'da 1 Gürcü hane, 4 kişi yaşıyordu.

Kvamtçireti - 1886'da 9 hane, 60 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Zemo (Yukarı) Kura - 1886'da 9 hane, 43 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Kura, soba-fırın anlamına gelir ve aynı zamanda demir eritme ve işleme ocağına da denir.

Kvemo (Yukarı) Kura - 1886'da 28 hane, 134 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Poroseti - 1886'da 11 hane, 79 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Çkhaleti - Mahalleleri: *Cangureti, Lomiketi*. 1886'da 34 hane, 255 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Ereguni - 1886'da 5 hane, 18 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Artanuci (Ardanuç) Yöresi

Anakerti - 1886'da 59 hane, 330 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Anakerti adı XVI. Yüzyılın başlangıcındaki dini belgelerde belirtilmiştir.

Ança - 1886'da 76 hane, 397 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Ançeli cemaati, XVI. Yüzyılın başlangıcına ait

kilise kayıtlarında belirtilmiştir. Gürcü vakanüvisler tarafından XI. Yüzyılda piskopos Ançalı Ezra anılmaktadır.

Antçkora - 1886'da 52 hane, 298 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Opistçala - 1886'da 28 hane, 62 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Artanuci (Ardanuç - არტანუჯი) – Artanuci (Ardanuç) Kalesi Kral Vahtang Gorgasali tarafından V. yüzyılda inşa edilmiştir. Gürcü vakanüvis Cuanşer, Artanuci'den, Klarceti'nin ortasında bir köy olarak bahseder.

İşkinari - Aynı adı taşıyan bir akarsu Artanuci'nin güneyinde akar.

Akhaşeni

Batsa

Bica/Biça

Jugo/Cuğo

Matzalakheti

Opiz(s)tçala

Suagara

Akhiza – Vakanüvisler, V. Yüzyılda Kral Vakhtang Gorgasali döneminde yapılan *Akhiza* adında kiliseden söz eder.

Giumişkhani

Sağara

Akharşia

Diakurmuçi

Kasukhti

Metzagili – 1705-1706 tarihli Türk belgelerine göre:

Matsalakheti.

Khertvisi – Potskhovi'de-ფოცხოვო (Posof) de Gürcistan'ın Cavaheti bölgesinde de *Khertvisi* köyü vardı. Khertvisi, iki

nehirin birleştiği yere denmektedir. N. Tsetshladze'ye göre, *Khertvisi* toponimi İmerhevi köylerinde Bazgireti ve Khokhlevi'de de bulunur.

Şavguliari – Mahalle: *Şuvati*

Goroşeti/Goraşeti - 1886'da 51 hane, 295 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Muhtemelen, köyde *Goroşidzeler* yaşıyordu.

Karsnia/Karsna - 1886'da 37 hane, 222 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Gürcistan'ın Mtskheta şehri yakınında da *Karsani* köyü mevcuttur. Herhangi bir vadi veya ülkeye giriş yapılan yere kapı anlamına gelen *kari* deniyordu. Aynı zamanda *Kari* (kapı) köyü ifade eder.

Kontromi - 1886'da 18 hane, 124 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Soliana - 1886'da 8 hane, 68 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Ustameli - 1886'da 7 hane, 44 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Gileşeni

Gulica

Zekeria

Longotkhevi – Mahalle: *Arnauli*. Toponim iki kelimedenden oluşur: *Longot* (ad) + *Khevi* (vadi), yani, Longodzelere ait vadi. 1886'da sadece 1 Gürcü hane, 5 kişi yaşıyordu.

Usoti

Kheva

Enirabati - Güney Gürcistan'da ticaret ve zanaat faaliyetleri yapılan yere rabati denirdi.

Norgieli - 1886'da 32 hane, 204 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. *Norgieli*, X. Yüzyıl yazarı Giorgi Merchule'nin *Grigol Khandzeli*'nin Yaşamı adlı eserinde de geçmektedir.

Petobani - 1886'da 22 hane, 119 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Petobani adında bir köy Potskhovi'de (Posof) de vardı.

Samskhar-Tzkhali/Samtzkari - 1886'da 114 hane, 732 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü. Bu, XVI. Yüzyılın başlangıcındaki kilise belgesinde adı geçen Samstzkali yani – üç su–dur.

Ustameli - 1886'da 7 hane, 44 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Tçidili/Tçedila - 1886'da 50 hane kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcüydü.

Vartkheli

Klarceti - Bu köyün adı tüm bölgeye yayıldı. **Klarceti** (კლარჯეთი), tarihteki Güney Gürcistan'ın önemli bölgesiydi ve Çorokhi (Çoruh) Vadisi'nin aşağı kesiminin adıydı.

Ortisi

Sakhre - çubuk - sığırları sürmek için kullanılan değnek (Açıklamalı Gürcüce Sözlük, 1986:404).

Araveti

Arkimi

Akhiza

Kantakhori/Kaptakhori

Tanz(dz)oti

Tçara/Cara

Vartelia/Vardaila

Mukeri – Mahalle: *Anaklia*

Tsikha

Unuskhevi

Khavti

Kharauli – Gürcistan'daki birçok toponim *-ul (-ur)* son ekiyle biter. Köyün adı, buranın önceleri *Khara*'ya (eski bir Gürcü kişi adıdır) ait olduğunu gösterir. Gürcistan'ın Kartli bölgesinde de Proneebi Vadisi'nde *Kharauli* soyadından olanlar yaşıyordu.

Khemoğreti/Khemogoreti

Akhaldaba –1392 yılına ait belgede Artanuci (Ardanuç) bölgesinde kaydedilmiştir.

Nigozeti - 1392 yılına ait belgede Artanuci bölgesinde bulunan *Nigozet*'den söz edilir. Nigozeti adında köy Zemo (Yukarı) İmereti'de, *Nigozeuli* adında bir köy ise Gürcistan'ın Açara bölgesinde bulunmaktadır. *Nigozi* ceviz demektir.

Savaneti - 1392 yılına ait belgede Artanuci yöresinde kaydedilmiştir. *Savaneti*, *-savane*-den gelir. *Savane* kelimesinin anlamı: 1. Konut, ikamet yeri, 2. Manastır.

Tsikhisdziri - 1392 yılına ait belgede Artanuci yöresinde kaydedilmiştir. Toponim *Tsikhisdziri* ayrıca Gürcistan'ın Şida Kartli bölgesinde de tescillidir.

Botsos-Cuari -1392 yılına ait belgede Artanuci yakınlarında olduğu kaydedilmiştir. *Botso* eski Gürcistan'da yaygın bir erkek adıydı. Güney Gürcistan'da büyük feodaller *Botsosdzeler* vardı. *Botsos Cvari* demek Botso'nun ibadet(hane) yeri demektir. Burada büyük ihtimalle bu isimde bir Hristiyan ibadethanesi vardı.

Agara - 1392 yılına ait belgede Artanuci yakınlarında olduğu kaydedilmiştir. Eskiden Agara, sürünün otlatıldığı veya

dinlendiđi, köylerin yazlık (dađlık) yerinin adıydı. Böylesi yazlık yerlere Gürcüler "mta (yayla)" da derdi. *Agara* - yaz yeri ZAC. *Dađ, Naagarevi* (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991: 38). Daha sonra Türkiye'de yaşıayan Gürcüler arasında bu sözcüğün yerini *yayla* kelimesi aldı.

**Artanuci (Ardanuç - არტანუჯი) yöresinde, XVIII.
Yüzyılın başına ait Türk belgelerinde aşağıdaki
köylerden bahsedilmektedir**

Dzveli - *Dzveli* köyü Gürcistan'daki Samtshe bölgesinde de bulunmaktadır.

Çirkizi

Dolisubani

Khavti

Khunamisi

Meidiani

Samkari

***Beş Versiyonlu haritaya (1913) ve Kavkazski Kalendar'a
(1910, bölüm I) göre Artvini Okrug'undaki Yer Adları***

Yer adları (toponimler) Ruslara ait 1913 yılına ait **Beş Versiyonlu** haritaya göre ve köylerin yerleri de 1910 yılında yayımlanmış olan **Kavkazski Kalendara** göre verilmiştir.

Aboveti – dađ, Artvini okrugü (bölgesi)

Avana – köy, 1907 Artvini okruğu (bölgesi), Artvini uçastik'i (ilçesi) içerisinde. Köyde Müslüman Gürcülerden oluşan 67 kişi yaşamaktadır.

Agara – köy, 1910 yılında Artvini bölgesi, Artvini ilçesi içerisinde. Potskhovi'de (Posof) de aynı adı taşıyan köy bulunmaktadır.

Aglakha – köy, 1910 yılında Artvini bölgesi, Artvini ilçesi içerisinde.

Adurça – köy, 1910 yılında Artvini bölgesi, Artvini ilçesi içerisinde. Köyde Müslüman Gürcülerden oluşan 79 kişi yaşamaktadır.

Adurçis Tzkhali – Artvini bölgesinde bir akarsu

Alvani-Kale – Rusya İmparatorluğu ile ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırı oluşturan dağ. *Alvanistzkaro* toponimi Bazgireti köyünde mera arazisinin adı olarak tasdik edilmiştir. Günümüzde Gürcistan'ın Kakheti bölgesinde *Zemo (Yukarı) Alvani* ve *Kvemo (Aşağı) Alvani* adlarında iki büyük köy vardır.

Anagerti – köy, 1910 yılında Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi içerisinde. Köyde 1908'de Gürcülerden oluşan 354 kişi yaşıyordu (Tabloda sadece Gürcü olarak belirtilmişlerdir).

Anareti – Mezra, Artvini bölgesi

Andria-Tzminda – Köy, Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Aynı ada sahip bir köy de Gürcistan Akhaltsikhe'de bulunuyordu.

Anklia – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Ança – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 337 kişiydi.

Antçkora – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 278 kişiydi.

Araveti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 88 kişiydi. Gürcistan'ın Atçara bölgesi Gonio ilçesinde de Lazların yaşadığı Araveti adında bir yer vardı. *Araveti* köyü, *Araveti Nehri* üzerinde yer alıyordu.

Artanuci (არტანუჯი) - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. 1907'de köyde çoğunlukla Ermeniler yaşıyordu.

Ardala – Köy, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Arnaudi – Köy, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Artvini – Şehir, 1910 Artvini bölgesi yani Artvini okruğu içerisindeydi.

Arkhva – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 101 kişiydi.

Akhal-Daba - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. İki *Akhaldaba* vardı Artvini bölgesinde. Gürcistan'da 10 kadar *Ahaldaba* vardı.

Akhalta – Köy, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Akharşia - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde Müslüman Gürcüler yaşıyor.

Akhaşeni - Kışlak, Artvini bölgesi

Akhiza – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 157 kişiydi.

Akhet-Manatba – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1906'da Müslüman Gürcüler yaşıyor, nüfus 151 kişi.

Baga - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcüler yaşıyor, nüfus 161 kişi.

Bazgireti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1908'de Gürcülerden oluşan 304 kişi yaşıyor (Tabloda sadece Gürcü olarak belirtilmişlerdir).

Bakmne – Yayla, Artvini bölgesi.
Balva – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi.
Balvana – Köy, 1913 Artvini bölgesi. Mahalleler: *Kanklo-Oğlu* (Kanklodze), *Samkhar-Oğlu* (Samkharadze).
Barbareti – Dağ, Artvini bölgesi
Bardnali – Dağ, Artvini bölgesi
Barevani – Gözleme-güvenlik noktası, Artvini bölgesi
Barkhunarti – Mezra, Artvini bölgesi
Batsa - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 225 kişi yaşıyordu.
Başkev - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 158 kişi yaşıyor.
Beicuri – Mezra, Artvini bölgesi
Beltieti - Köy, 1913 Artvini bölgesi
Beri – Kalıntılar, Artvini bölgesi
Berta - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde Müslüman Gürcüler yaşamaktadır.
Beşauli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Gürcülerden oluşan 456 kişi yaşamaktadır (Sadece Gürcü oldukları belirtilmiştir.).
Bzata-Yayla, 1913 yılı
Bica - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 575 kişi yaşıyordu.
Bora – Kışlak, Artvini bölgesi
Boselta - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesinde. *Boselta* Duşeti ilçesinde de vardı.
Budieti – Mezra, Artvini bölgesi
Bucuri - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1905'de Müslüman Gürcülerden oluşan 77 kişi yaşamaktadır.

Brili - Köy, 1913 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. *Brili* toponimi Gürcistan'da Zemo (Yukarı) Açara ve Şida (İç) Kartli'nin de aralarında olduğu birçok yerde vardı.

Vaziskhevi - Köy, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Vazria/Vazrie – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Vanta – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1906'de Müslüman Gürcülerden oluşan 76 kişi yaşamıştır.

Varzeli – Mezra, Artvini bölgesi

Vartas-Khevi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Vartelia - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 278 kişi yaşamıştır.

Vartmana - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Vartkheli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 159 kişi yaşamıştır.

Veli – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. *Veli* toponimi Artaani'de (Ardahan) de vardı.

Verkhnali/Verkhvinali - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde Müslüman Gürcüler yaşamıştır. Mahalle: *Çolat Mahalle*.

Garklobi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşat-İmerkhevi ilçesi. *Garklobi* ayrıca Gürcistan'da Kvemo (Aşağı) Kartli ve Trialeti'de de vardı.

Gverda - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Gelaşeni - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 578 kişi yaşamıştır.

Giaskana – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvin ilçesi

Giliani – Dağ, Artvini bölgesi

Gobikhotsia - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Gogidzeebi – Yayla, Artvini bölgesi

Gogonauri – Dağ, Artvini bölgesi
Goglieti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 86 kişi yaşamıştır.
Gorgota-Khani - Köy, 1913 Artvini bölgesi
Gorokheti – Kışla, 1913 Artvini bölgesi
Goro(a)seti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 346 kişi yaşamıştır.
Gudati - Köy, 1913 Artvini bölgesi
Guli-Khana – Dağ, Artvini bölgesi
Gurbini - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 181 kişi yaşamıştır.
Gurcani - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi
Gurnateli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Gurnateli'den ilk kez “Grigol Khandzteli'nin Yaşamı”nda (X yüzyıl) Gunatle olarak bahsedilmektedir.
Giulica - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcüler yaşıyordu, nüfus 383 kişiydi.
Gumişkhanı - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 856 kişi yaşamıştır.
Giavili - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 105 kişi yaşamıştır.
Daba - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 302 kişi yaşamıştır.
Daba-Cmerki - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi
Dabaketili - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Dabatzvrili - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Davieti - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Dampali - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 46 kişi yaşamıştır.

Devadziebi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Devskeli - Borçkha'da (Borçka) köy ve vadi. 1908'de 366 Müslüman Gürcü yaşamaktadır.

Devtobani - Dağ ve nehir, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Cabukhi - Yayla, Artvini bölgesi

Cala - Mezra, Artvini bölgesi

Calgieti - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Canauri - Dağ, Artvini bölgesi

Cangureti - Köy ve mezra, Artvini bölgesi

Canuciri - Yayla, Artvini bölgesi

Carati - Köy, Artvini bölgesi, Şavşeti ilçesi

Cvaris-Khevi - Köy, Artvini bölgesi, Klarceti yöresi

Cilauri - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 66 kişi yaşamıştır.

Cinali - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Cuvani - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 111 kişi yaşamıştır.

Cvani - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1905'de Gürcülerden oluşan 111 kişi yaşamıştır (Müslüman oldukları belirtilmemiş, sadece Gürcü oldukları yazmaktadır).

Dzansuli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 286 kişi yaşamıştır.

Ziosi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 82 kişi yaşamıştır.

Diakurmuçi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 361 kişi yaşamıştır.

Didvenakhi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Didi-Mere – Kışla, Artvini bölgesi

Didube-Dağ - O zamanlar Rusya ve Türkiye sınırında yer alan bir dağ.

Diobani - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 699 kişi yaşamıştır. Aynı adı taşıyan bir yayla da doğrulandı.

Dovlati – Mezra, Artvini bölgesi

Dolis-Kana - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Aynı isimde bir dağ da tescil edilmiştir.

Dört – Mezra, Artvini bölgesi

Dört-Kale – Dağ, Artvini bölgesi

Durça - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 139 kişi yaşamıştır.

Eni-Rabati (Yeni Rabat) - Köy, 1910 Artvini bölgesi Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 189 kişi yaşamıştır.

Jugo - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 94 kişi yaşamıştır.

Zakieti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde Müslüman Gürcülerden oluşan 388 kişi yaşamıştır. Aynı adı taşıyan bir yayla da vardır.

Zendaba - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Ziareti – Dağ. Oltisi (Oltu) ve Artaan'da (Ardahan) bu isimde birkaç dağ vardı.

İgruti – Mezra, Artvin bölgesi

İmerkhevi (ოძგობგო) – Akarsu ve yayla. *İmerkhevi* toponimi de Gürcistan'ın Şida (İç) Kartli bölgesinde de bulunmaktadır. Asilzade Tsitsişvili'ye ait topraklardı.

İsra/İrsi-Akhaldaba - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 631 kişi yaşamıştır.

İspiri/İspir-Oğlu - Köy, 1913 Artvini bölgesi

İpkhrevli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan, 755 kişi yaşamıştır.

İşkinari - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 121 kişi yaşamıştır.

Kadageti - Köy, 1913 Artvini bölgesi. *Kadagidzelerin* köyü.

Kameleti - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Kabarceti/Kaparceti – Köy, 1910 Artvini bölgesi Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 100 kişi yaşamıştır. Aynı isme sahip gözleme-güvenlik noktası da varmış.

Kaparia - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Kaptakhori - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 763 kişi yaşamıştır.

Karavati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Kareti – Dağ, Artvini bölgesi

Karkueti - Kışla, Artvini bölgesi

Karsnia /Karenia – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Kartla - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 276 kişi yaşamıştır. Bu isimde bir yayla da vardı.

Kaşukhçı/Kaşukhti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 65 kişi yaşamıştır.

Kvamtçireti - Köy, 1910 Artvin bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 57 kişi yaşamıştır.

Kvartskhana - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Kvatetrisi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Kvakhidi – Dağ ve yayla, Artvini bölgesi

Kvirala – Şavşeti'nin köyünde akarsu

Klarceti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü oldukları belirtilmektedir.) 658 kişi yaşamıştır.

Koklieti - *Beş Versiyonlu Harita* üzerinde İmerkhevi köyü; Bugünkü Diobani mahallesi.

Kokobereti - Köy, 1913 Artvini bölgesi. Bu toponim, 1910 yılına ait *Kavkazski Kalendar*'da belirtilmemiştir.

Kolşatla – Köy, 1913 Artvini bölgesi. Bu toponim, 1910 yılına ait *Kavkazski Kalendar*'da belirtilmemiştir.

Korenia - 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 177 kişi yaşamıştır. Bu toponim, 1910 yılına ait *Kavkazski Kalendar*'da belirtilmemiştir.

Kontromi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 173 kişi yaşamıştır.

Kopitati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Korideti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 79 kişi yaşamıştır.

Korkhu – Dağ, Artvini bölgesi

Khokhlevili – Yayla, Artvini bölgesi

Koçaketi – Mezra, Artvini bölgesi

Zemo (Yukarı) Kura – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi (Murğuli Vadisi). Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 62 kişi yaşamıştır.

Kvemo (Aşağı) Kura - Köy, 1910 Artvin bölgesi, Artvini ilçesi (Murğuli Vadisi). Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 122 kişi yaşamıştır.

Kurdevani – Dağ, Artvini bölgesi

Kutçeni – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Lekta – Dağ, Artvini bölgesi

Lionidze - İmerkhevi köyü

Longotkhevi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Aranuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 613 kişi yaşamıştır.

Lori – Şavşeti (Şavşat) ve Artaani (Ardahan) arasındaki dağ

Mağara – Yayla, Artvini bölgesi. Karçkhal dağındadır. Burası Murğuli (Murgul) Vadisi halkının yazlık otlağıydı (R. Malakmadze).

Maceveni – Sırt, Artvini bölgesi

Mamanelisi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Mama-Tzminda - Köy, 1913 Artvini bölgesi. Bu toponim Gürcistan'ın İmereti bölgesinde de mevcuttur.

Manatba - İmerkhevi köyü

Margeli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Makhludze - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Matzalakheti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 151 kişi yaşamıştır.

Maçkhatidze - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Mereti - Dağ, Artvini bölgesi. *Mereti* toponimi Gürcistan'ın Açara bölgesinde yayla adı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meria - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerhevi ilçesi. Vakanüvis Cuanşer, V. Yüzyılda Gürcü kral Vakhtang Gorgasali döneminde yapılan bu isimde bir kiliseden söz ediyor. *Meria* toponimi Gürcistan'da Kartli bölgesinde üç yerde tescil edilmiştir. Gürcistan'ın Guria bölgesi Ozurgeti yakınlarında ise *Meria* isimli köy vardır.

Mersuani - Dağ, Artvini bölgesi

Metzagili - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü olarak belirtilmiştir.) 161 kişi yaşamıştır.

Mikeleti – Şavşeti köyü

Mokta – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Morğeli - Şavşeti köyü, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Morokhozi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Mokhobani – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Mukeri - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 335 kişi yaşamıştır.

Murğul-Su – Murğuli'de akarsu, Artvini ilçesi. *Murğul-Su* aynı zamanda gözleme-güvenlik noktasının adıydı.

Mukhrani – Mezra, Artvini bölgesi

Mukhtati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Navdar-Ođlu/Navdaridze - Köy, 1913 Artvini bölgesi. Gürcistan Mtskheta yakınlarında *Navdaraant Kari* adında bir köy vardır.

Nađvarevi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Nacvia – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 176 kişi yaşamıştır.

Nakeravi – Mezra ve yayla, Artvini bölgesi

Natel-Tzminda - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Natsar-Gvela – Dađ, Artvini bölgesi

Nigola - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Nioleti – İmerkhevi'de köy ve yayla 1913. *Lionidze* soyadı bu toponimden gelmektedir. Solomon Leonidze, Kral Erekle'nin başbakanıydı.

Norgieli – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci (Ardanuç) ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 140 kişi yaşamıştır.

Okeçera – Mezra, Artvini bölgesi

Okrobageti – Şavşeti'nin köyü, 1910'da Artvin bölgesi, Artvini ilçesi sınırlarında kalıyordu. 1907'de köyde 1080 kişiden oluşan Ermeni nüfus yaşıyordu.

Omana – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü oldukları belirtilmiştir.) 205 kişi yaşamıştır.

Opiza - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Opis-Tçala - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü oldukları yazılmış, Müslüman oldukları belirtilmemiştir.) 109 kişi yaşamıştır.

Orca – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Orcokhi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Orkulati – Dağ, Artvini bölgesi

Ortaneli - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Ortizi - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 95 kişi yaşamıştır.

Osmali – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 98 kişi yaşamıştır.

Okheti/Okhet-Manatba – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 166 kişi yaşamıştır.

Parekh-Su/Parekhis Tzkali – Akarsu, Artvini bölgesi

Parnukhi - XIV yüzyılın ikinci yarısına ait belgede bahsedilmiştir (*Toponimlerle Gürcistan Tarihi*, II, s. 223). 1886 belgesine göre *Surevani* köyünün (İmerkhevi) mahallesiydi.

Peranati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Petobani - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü oldukları söylenmiştir.) 100 kişi yaşamıştır. Postskhovi'de (Posof) 2 *Petobani* vardı.

Pirali – Dağ, Klarceti (Artvini ilçesi) ve Tao (Oltu ilçesi) sınırında, 1910

Polineti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1905'de Gürcülerden oluşan (Sadece Gürcü oldukları söylenmiştir.) 26 kişi yaşamıştır.

Poroseti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1905'de Müslüman Gürcü 123 kişi yaşamıştır.

Porta – Köy, 1913 Artvini bölgesi

Porta-Oteza -Köy, 1910'da Artvini bölgesi, Artvini ilçesi sınırları içinde kalıyordu. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü

154 kişi yaşamıştır. *Porta* aynı zamanda yayla adıdır. *Zemo (Yukarı) Porta* da tescil edilmiştir.

Pkhikiuri - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerhevi ilçesi. Köyde 1907'de Ermenilerden oluşan 99 kişi yaşamıştır.

Rabati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Sabiduri – Dağ, Artvini bölgesi

Sabadura – Yayla, Artvini bölgesi

Sabudara - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Saburte – Dağ, Artvini bölgesi

Samotkhe – Dağ, Artvini bölgesi

Sağara – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Sakoria – Yayla, Artvini bölgesi

Sakornia – Kayalık, Artvini bölgesi

Salaçuri/Salacuri – Oltu (Oltisi) ilçesinde bir köy; Artvini ilçesi ile Oltu ilçesi sınırındaki dağ; Artvini ilçesinde bulunan mezra; Salaçuri/Salacuri, Artvini ilçesinde bir gözetleme-güvenlik noktasıdır.

Samceli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Sanadiro – Dağ, Artvini bölgesi

Sataplia – Şavşeti köyü

Satleli – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. 1907'de köyde Gürcüce konuşan Ermenilerden oluşan 294 kişi yaşıyordu.

Satlel-Rabati - Köy, 1910 Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. 1907'de köyde Gürcüce konuşan Ermenilerden oluşan 402 kişi yaşadılar.

Samskhar(i)/Sami-Tzkali - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcülerden oluşan 831 kişi yaşamıştır.

- Sakhre** - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi
- Svetibari** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 112 kişi yaşamıştır.
- Sveti** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 105 kişi yaşamıştır.
- Sinkoti** –Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 475 kişi yaşamıştır.
- Singoti** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 278 kişi yaşamıştır.
- Sira-Singoti** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi
- Soliana** - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Köyde 1905'de Müslüman Gürcü, 55 kişi yaşamıştır.
- Sopori/a** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 330 kişi yaşamıştır.
- Suaraga** - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Bu, 1910'da *Kavkazski Kalendar*'da belirtilen **Suagora** köyü olmalı.
- Zemo (Yukarı) Sulesi** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi
- Kvemo (Aşağı) Sulesi** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi
- Sumris-Tzveri** – Dağ, Artvini bölgesi
- Surevani** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 584 kişi yaşamıştır.
- Skha** - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi
- Skhlobani** – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi, Şavşeti
- Tavzati** – 1910 Artvini bölgesi
- Tavizorti** – Mezra, Artvini bölgesi

Tav-Kala - Artvini ve Artaani (Ardahan) arasındaki dağ
Tavkaturi - Köy, 1913 Artvin bölgesi
Talakheti – Dağ, Artvini bölgesi
Tanza-Gora – Mezra, Artvini bölgesi
Tanzoti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi
Tbeti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi
Tarangelo – Dağ, Artvini bölgesi
Tetraketi – Köy, 1913 Artvini ilçesi
Tetri-Kva – Dağ, Artvini bölgesi
Tobzori – Mezra, Artvini bölgesi
Tolgomi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. *Zemo (Yukarı) Tolgomi* ve aynı adı taşıyan yayla varmış.
Trapeni – Köy, 1910 Artvin bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 110 kişi yaşamıştır.
Triala – Dağ, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Günümüzde *Kafkasör Festivali*'nin düzenlendiği yer.
Turmanidze – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. 1907 yılında Müslüman Gürcü 76 kişi yaşamıştır. Gürcistan'da *Turmanidzis Malamo* denen yanık merhemleri ile ünlü *Turmanidze'lerin* kökeni burasıdır.
Tkhevnarti - Mezra, Artvini bölgesi
Tkhilazuri – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi (*Klarceti* - კლარჯეთი). Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 79 kişi yaşamıştır. *Tkhilazuri*, Tkhiladzelerin köyüdür (soyadı).
Ube – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 216 kişi yaşamıştır.
Ukedi - Köy, 1913 Artvini bölgesi
Ukantçala - Köy, 1913 Artvini bölgesi
Unuskhevi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi
Urguli – Mezra, Artvini bölgesi

Urdzuma – Köy, Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 36 kişi yaşamıştır.

Urtamesa - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Usoti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Ustameli - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Ustamisi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Khavti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Khani - Artvini bölgesi. Aynı adı taşıyan bir köy Gürcistan'ın İmereti bölgesinde de vardır. İmereti köyü *Khani*'den Samtskhe (Türkçe Ahıska) bölgesi köyü Abastumani'ye geçiş vardır.

Khantuşeti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Bu ilginç toponim, iki kelimenin birleşiminden oluşur:

Khan(ხან) + **Tuşeti (თუშეთი)**. **Tuşeti**, Doğu Gürcistan'ın dağlık kesiminde seçkin bir tarihsel ve etnografik bölgenin adıdır.

Kharauli – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Kharkhani – Dağ, Artvini bölgesi

Khasta – Kışlak, Artvini bölgesi

Khatila – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 184 kişi yaşamıştır. *Khatila*, aynı zamanda bir gözetleme-güvenlik noktasının adıydı.

Khatilas Tzkali – Akarsu, Klaretide. *Hatilas Tzkali* akarsuyu *Çoruh Nehri* ile birleşir.

Khaşoti - Gözetleme-güvenlik noktası, Artvini bölgesi

Kheva - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. Artaani'de de *Kheva* toponimi tescil edilmiştir.

Khevtzvrili – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 321 kişi yaşamıştır.

Khedzori – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 476 kişi yaşamıştır.

Khemogreti - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Khertvisi - 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi. *Khertvisi* ayrıca Artaani'de ve Gürcistan'ın Samtskhe-Cavakheti bölgesinde de tescil edilmiştir.

Khodi – Mezra, Artvini bölgesi

Khod-Supla – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 80 kişi yaşamıştır.

Khod-Ulia – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 1520 kişi yaşamıştır.

Khozabarti - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Khozbiruli - Rusya ve Osmanlı imparatorluklarının sınırı

Khordomela – Yayla, Artvini bölgesi

Khorosani – Artvini bölgesi ve Oltu (Tao) sınırındaki dağ

Khorkhatli – Mezra, Artvini bölgesi

Khokhlauri - Artvini bölgesi

Khokhmeli – Mezra, Artvini bölgesi

Tsitim-Tsvaro – Mezra, Artvini bölgesi

Tzeptä – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 66 kişi yaşamıştır. Köyde kale kalıntıları bulunmaktadır.

Tzeptis-Bari - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Tzetileti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 655 kişi yaşamıştır.

Tsetskhlauri – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Tzinavala - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Tsitveti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Tsikhia – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Gürcistan'ın İmereti bölgesinde de *Tsikhia* tescillenmiştir.

Tsihisdziri – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Tzkalka – Mezra, Artvini bölgesi

Tzkaltetra – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesinde. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 243 kişi yaşamıştır. Aynı adı taşıyan Yayla da vardı.

Tzkalsimeri – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde Müslüman Gürcü 827 kişi yaşamıştır.

Tzortseli/Tzortseli – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Tzria/ Tziria – Köy, 1910 Artvini bölgesi

Tskhumri - Artvini bölgesi. *Karşılaştırınız:* Apkhazeti (Abhazya) bölgesinin başkenti olan Sokhumi'nin eski adı da **Tskhumi**'dir.

Çavlieti – Yayla, Artvini bölgesi

Çakvelta - Artvini bölgesi. Gürcistan'ın Açara bölgesi Kobuleti ilçesinde aynı köke sahip Çakvi isimli bir yer var.

Çamiara – Dağ, Artvini bölgesi

Çamurli – Yayla, Artvini bölgesi

Çangureti – Mezra, Artvini bölgesi

Çara/Tçara – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Tçarbieti – Köy, 1913 Artvini bölgesi

Çartuleti – Şavşeti köyü

Tçvarebi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 606 kişi yaşamıştır. *Tçvarebi*, Gürcistan'ın Şida (İç) Kartli bölgesinde de tescil edildi.

Tçvin-Mta – Dağ, Artvini bölgesi

Çedleuri/Tçedluri - Kilise kalıntıları. Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Tçidili - 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Çirkisi - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Çikhis-Khevi – Köy, 1910 Artvini bölgesi Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcü 738 kişi yaşamıştır.

Çikhori (Didi Çikhori) – 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi. Köyde 1907'de Müslüman Gürcülerden oluşan 387 kişi yaşamıştır.

Çikhta - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Çkhaleti – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi. Köyde 1908'de Müslüman Gürcü 167 kişi yaşamıştır.

Şavguliari - Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artanuci ilçesi

Şavketi – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Şavşeti-İmerkhevi ilçesi

Şav-Mta - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Şagora - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Şartevi – Mezra, Artvini bölgesi

Şauli – Dağ, Artvini bölgesi

Şoltis-Khevi – İmerkhevi köyü, 1913

Şubati - Köy, 1913 Artvini bölgesi

Şubladze – Dağ, Artvini bölgesi

Şuvale – Yayla, Artvini bölgesi

Egre-Su - Köy, 1913 Artvini bölgesi. Karçkhali dağlarında, Murğuli Vadisi halkının yazlık otlaklarının bulunduğu Egrisu dağı vardı (R. Malaklamdze).

Endrene – Yayla, Artvini bölgesi

Ekuteri – Artvini ve Oltisi (Oltu) sınırındaki dağ

Ereguni/a – Köy, 1910 Artvini bölgesi, Artvini ilçesi

Gonio İlçesi – 1886

Borçkha (Borçka) – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 52 hane, 247 kişi nüfus

Dakvara – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 12 hane, 46 kişi

Arçveti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 4 hane, 17 kişi

Beğlevani – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, tamamı Lazlardan oluşan 15 hane, 72 kişi

Gidreveti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 13 hane, 53 kişi

Katapkhia – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 39 hane, 186 kişi

Murkvieti - Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 9 hane, 33 kişi

Nedzvia – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Lazlardan oluşan 2 hane, 9 kişi

Okhordia – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Lazlardan oluşan 14 hane, 56 kişi

Sucuna – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Laz 2 hane, 11 kişi

Tsotskheba - Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 16 hane, 50 kişi

Tçkadueti - Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 5 hane, 25 kişi nüfus. Gürcistan'daki Samegrelo, Svaneti ve Apkhazeti (Abhazya) bölgelerinde *Tçkadua* soyadı mevcuttur. *Tçkadua* Megrelcede *demirci* anlamına gelir.

Enimağla – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcülerden oluşan 5 hane, 14 kişi

Bagini – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 39 hane, 283 kişi. *Bagini* eski Mtskheta’da (Gürcistan’ın eski başkenti) mahalle adıydı.

Devskeli – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 73 hane, 511 kişi

Kvintauri – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 13 hane, 101 kişi

Makriali – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Lazlardan oluşan 87 hane, 486 kişi

Cablaveti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 35 hane, 90 kişi

Zemo (Yukarı) Maradidi – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 90 hane, 480 kişi

Kvemo (Aşağı) Maradidi – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 56 hane, 218 kişi

Makho – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 1 hane, 12 kişi

Mirveti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 12 hane, 77 kişi

Simoneti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 14 hane, 54 kişi. *Simoneti* toponimi ayrıca Gürcistan’ın İmereti bölgesinde de mevcuttur.

Tkhirnala – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 23 hane, 115 kişi

Zedubani – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 33 hane, 149 kişi

Kintskhureti – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 18 hane, 90 kişi

Klaskuri – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 131 hane, 713 kişi

Tçinkuri – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 21 hane, 80 kişi

Adaguli – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 31 hane, 260 kişi

Nagia – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 13 hane, 45 kişi

Petruli – Batumi bölgesi, Gonio ilçesi, Gürcü 12 hane, 50 kişi

EK

1886'da **Mtkvari** (Kura) **Vadisi**'nin eski Gürcü yöreleri – **Artaani** - არტაანი (Ardahan), **Kola** - კოლა (Göle), **Palakatsio/Çildiri/Çrdili** - პალაკაციო/ჩილდირი/ჩრდილი (Çıldır) Kars okrug'u sınırları içine giriyordu. Bu bölgede bu dönemde etnik Gürcüler artık yaşamıyordu. Dolayısıyla Gürcü köylerinin eski adları kaybolmuş veya fonetik olarak büyük ölçüde değişime uğramıştı.

Artaani (Ardahan) Bölgesinde (Okrug) Aşağıdaki köyler listelenmiştir – 1886 yılı

Bagratuni

Duduna

Meurami

Sazara

Sikarebi

Uri - Daha önce burada, Ermeni-Katolik dini inancına sahip Gürcü Katolikleri yaşıyordu, 1830'da Gürcistan'ın Cavakheti bölgesine göç ettiler. Sadece Gürcüce ve Türkçe biliyorlardı. Hiçbiri Ermenice bilmiyordu. Sovyet döneminde dini

inançlarından dolayı nüfus kayıtlarına onları Ermeni olarak yazdılar ve Ermeni soyadı verdiler.

Khelevani

Çaisi

Lori

Kundzulti

Piçkhazgemi

Kheva

Bağdadi

Gurcibeki

Veli - Daha önce burada, Ermeni-Katolik dini inancına sahip Gürcü Katolikleri yaşıyordu, 1830'da Gürcistan'ın Cavakheti bölgesine göç ettiler. Sadece Gürcüce ve Türkçe biliyorlardı. Hiçbiri Ermenice bilmiyordu. Sovyet döneminde dini inançlarından dolayı nüfus kayıtlarına onları Ermeni olarak yazdılar ve Ermeni soyadı verdiler.

Sabğara

Akhaşeni

Cariskhevi

Maçueti

Nunusi

Oruşeti

Bereki

Nakalakevi

Khoşureti

Verana-Nakalakevi

Piklobi

Sorsi

Soskhara

Tsurmali

Tamale

Çikora

Vardasani

Tikani/Tikaşeni

Pakhreli

Sindizgomi

Tebati

Tora

Toroskhevi

Şadevani

Kola-კოლა (Göle)' de aşağıdaki köyler listelenmiştir
– 1886 yılı

Kheva	Pankisi
Dadeşi	Panaki
Uruti	Mukhrani
Okami	Legemli
Oçkhi	

Palakatsio/Çildiri/Çrdili -
პალაკაციო/ჩილდირი/ჩრდილი (Çıldır) İlçesi - 1886

Ağcakala/Tetrtsikhe	Urta
Vartmania	Vaşlobi
Zurzuna	Tatoleti
Zinzali	Tzkarostavi
Puruti	Çoleti
Sabaduri	

Potskhovi - ფოცხოვი (Posof) İlçesi -1886

Badela	Khertvisi
Giorgis-Ubani	Çuanteli
Ğumeti	Şuatszkali
Lamiani	Şuğlauri
Pala	Erema – Aynı ada sahip bir
Papalo	köy, Gürcistan'ın Şida
Petobani	Kartli bölgesinde Didi
Satleli	

Liakhvi Vadisi başlarında
da bulunmaktadır.

Banarkhevi

Vardzia

Ėvinia

Cacuni

Diğviri

Zedatzminda

Kapani

Keri

Kolis-Khevi

Martsvaleti

Mere

Sakabolo

Samkhlia/Samkhuli

Seca

Tamala

Tikasi

Khurgaşeni

Tzinsatibi

Çabori

Çorçovani

Ali

Arila

Darindara

Enikhevi

Zenidara

Okhteli

Sakire

Satkepeli

Stepan-Tzminda

Tçantçakhi

Tçilvana

Çildireti

Agara

Varkhana

Cumatel-Vakhla

Kveli

Obola

Saikhve

Kheoti

Khunamisi

Tzurtzkabi

Tao'nun Oltisi - ოლთისი (Oltu) ilçesinde aşağıdaki
köyler listelenmiştir – 1886 yılı

Avtçala

Mukhrelı

Akhrisi

Panaki

Pancureti
Petrevani
Sakureti
Egri-Kilisa
Sakureti
Akurtisi
Gesmalı
Olori
Panaskerti

Ureki
Norpeti
Ori
Ortisi
Salaçuri
Tauskeri/Taoskari

Son Söz

Önünüzde bulunan kitapta Şavşeti ve Klarceti köylerinin adları da başka toponimler de esasında “kabaca” verilmiştir, ancak imkânlar ölçüsünde onlardan bazılarının tarihi ile ilgili kısa bilgi de eklenmiştir. Gürcü belgelerinde şu veya bu şekilde ne zaman bahsedildiği veya toponimin ne anlama geldiği; Şavşeti veya Klarceti bölgesindeki bazı toponimlerin Gürcistan’ın başka tarihi-etnografik bölgelerindeki benzerleri belirtilmiştir. Giriş kısmında söylediğimiz şeyi burada tekrar ifade ediyoruz: Şavşeti ve Klarceti’nin Gürcü köylerinin adlarına başka bilim insanları da ilgi duymuş olup gelecekte de ilgi daha da artacaktır. Yazarlar, tarihsel Gürcistan’daki saha çalışmaları sırasında onomastik (köylerin ve mahallelerin adları, mikrotoponimler, antroponimler...) verileri de topluyorlardı. Bunlar da bilimsel faaliyetlerde kullanılacak verilerdir. Belgelerde tespit edilen ve sunulan toponimlerin ve saha çalışmalarında elde edilen verilerin birleştirilmesiyle, gelecekte okuyucuların karşısına bir eser daha çıkaracağımızı düşünüyoruz.

Toponyms of Shavsheti and Klarjeti in the Russian Documents of XIX Century and of the beginning of XX Century

Preface

With regard of geographical terms, historical Georgia was divided into three parts: East Georgia, West Georgia and South Georgia. Due to the fate of history, only a small part of South Georgia – Samtskhe and Javakheti - was remained within the borders of Georgia; the big part of it coming under the border of Turkey. In the different period Georgians used different names for denoting the South part of Georgia: **Zemo (Upper) Kartli, Meskhети, Tao-Klerjeti, Samtskhe-Saatabago**. In the point of ethnographic view, Tao-Klarjeti was not homogenous. Diversity of Tao-Klarjeti was conditioned by natural-geographic and landscape factors. South Georgia covered the upper part of the river Mtkvari and middle and upper parts of the river Chorokhi Gorge. The littorals of the river Mtkvari and the river Chorokhi were demarcated by Arsiani Ridge. The historical-ethnographic parts of Erusheti: *Kola, Artaani, Chrdili/Palakatsio* were within the boundaries of the river Mtkvari Gorge, *Shavsheti, Klarjeti* and *Tao* were situated in the river Chorokhi Gorge. *Imerkhevi* was a separate gorge in Shavsheti as well as Ligani Gorge in Klarjeti, as for *Tao*, it encompassed the following micro-regions: *Oltisi, Parkhali, Tortumi*. *Tao* was divided into *Imier-Tao* and *Amier-Tao*.

Numerious toponyms of villages of Shavsheti and Klarjeti are attested in “Grigol Khandzeli’s Life” by Giorgi Merchule, reflecting the historical moments of the end of VIII century and IX century – monastic constructions of *Opiza, Khandzta, Gunatle, Mere, Shatberdi, Berta, Ancha, Jmerki, Tsqharostavi, Dolisqhana, Baretelta, Norgiali, Parekhta, Qorta, Anchkora*... Many of these toponyms reached up to present, the part of them were lost. Some of the villages are mentioned in the panchart of catholicos in 1392: *Tukhari(si), Quaqrhili, Skhalta, Giorgi-Tsminda, Artanuji, Akhaldaba, Dolisqhana, Nigozeti, Savaneti, Tsikhiscziri, Botsos-Juari, Agara, Sakrulavi, Orjokhi, Ancha,*

Samstsqhali, Khandzta, Opiza, Nigaliskhevi, Anakerti, Tbeti are listed in the document of XVI century.

Zemo (Upper) Kartli/Tao-Klarjeti was the centre of Georgian culture where several masterpieces of Georgian culture and literature were created. Nevertheless, from the late middle ages, after breakdown of united Georgia, *Zemo (Upper) Kartli* was politically removed from Georgia. Christianity was replaced by Islam, the process of alienation started among Georgians, expressed by the fact, that Muslim Georgians didn't identify themselves as Georgians. Christian Georgians named the Muslim Georgians as *Tatar*. This alienation deepened in the soviet period, when disintegrative processes started inside the united Georgian ethnos.

Georgians aimed at seeing the land that was a cradle of masterpieces of Georgian civilization for a long time. This dream turned into reality after collapsing the Soviet empire. Collapsing the Soviet Union and establishing the friendship relationships with Turkey were the great opportunities for Georgian scientists to organize scientific expeditions; held several scientific conferences, published studies and monographs. Groups of Scientists are actively researching the past of Tao-Klarjeti, the monuments of material culture (fortresses, temples, bridges), traditions, lifestyle, folk culture, surviving dialects and idiolects.

Interest is great towards toponyms called the *language of the earth*. In this regard, Shushana Putkaradze, Nugzar Tsetskhladze and Tariel Putkaradze were the pioneers. Many toponyms and micro-toponyms were revealed by them. However, it should be noted, that there is still a lot to investigate. First of all, materials are to find out in the archives of Turkey. Works of Sergi Jikia are of great importance. He published *Childiris (Gurjistanis) Vilaetis Didi Davtari* (Thorough Register Book of Childiri (Gurjistani (resp.: Georgia), compiled in 1595. Majority of the names of the villages in register book are Georgian as well as antroponyms. At present many Georgian toponyms, particularly in the river Mtkvari Gorge are the things of past.

Unfortunately, villages of Shavsheti and Klarjeti are not chronicled in the above-mentioned book. Nowadays, Georgian toponyms in a great number are preserved here conditioned by the circumstances, that ethnic Georgians survived themselves and maintained ethnicity in those historical-ethnographic parts.

While field expedition in Shavsheti and Klarjeti we have recorded a fair number of the names of villages, districts, rivers/springs, mountains, arable lands, flood-plains partially reflected in our published monographs (**I. Ghutidze**, *Georgians in Turkey – Language Situation, Tbilisi, 2016*; **R. Topchishvili** – *Historical-Ethnographic South Georgia and Georgians in Turkey, Tbilisi, 2017*).

Russian Documents of XIX century and the beginning of XX century have to be included in scientific circulation. Due to practical goals, Russians learned thoroughly newly annexed territories, stated all villages and its coordinates. The following book is based on Russian documents and literature. Here we could name *Lists of Family Names*, households, alphabetic list of geographical names and objects of the *Five-Verst Map of Caucasus* by D. Pagirev, list of the villages of Caucasus, published in *Kavkazski Kalendar* in 1910 and *etc.* Demographic data, that, in its turn, involve religious-confessional statistic figures, are given in the first and third editions. As far as possible, the earlier Georgian written sources are used in the book. Russians dedicated books to the historical-ethnographic parts of Georgia; books of Veidenbaum and Lisovski should be mentioned here. The latter published *Chorokhskii Kray (Chorokhi Region)* in 1887, translated by Ramaz Surmanidze, published by Batumi State University in 2015. In the edition the list of the villages of Achara, Klarjeti and Shavsheti with demographic figures are collected together.

In the following book the number of households is indicated alongside the name of the given village. Uncertainty may be caused by the data of households in some villages, where 1, 2, 3, 4 *etc.* are recorded. This was conditioned by the fact, that a fair number of Muslim Georgians didn't want to live in the state of Russia and

exiled to the Black Sea and Marmara Sea regions. According to V. Lisovski, 38.000 souls were forced-migrated from their dwellings, compiled 1/3 of inhabitants.

It's obvious, **that majority of the toponyms of Shavsheti and Klarjeti are Georgian – transparent Georgian toponyms with Georgian roots**; Toponyms of Shavsheti and Klarjeti are interesting in the point of thematic view as well as with their structure.

Majority of the toponyms is formed with Georgian prefixes (*mo-*, *na-*, *sa-*), with suffixes (*-a*, *-ar*, *-et*, *-at*, *-ev*, *-el*, *-al*, *-il*, *-ob*, *-ur* (*-ul*), *-ian*, *-is*, *-an*, *-en*, *-un*, *-ta*, *-ti*, *-om*, *-or*, *-nal*) and with prefix-suffixes (*na- -ev*, *sa- -a*, *sa- -e*, *sa- -el*, *sa- -et*, *sa- -is*, *sa- -ur*).

The roots of some toponyms have to be learned as they have been changed phonetically over time.

Beauty of landscape of South Georgia, Shavsheti and Klarjeti are reflected in toponyms: *Khatila*, *Dabaketili*, *Khevtsvrili*, *Oqrobageti*, *Qvatetrisi*... Many toponyms point out Christian past of Shavsheti and Klarjeti: *Jvaris-Khevi*, *Tarangeli*, *Ardiatsminda/Andriatsminda*, *Botsos-jvari*, *Samebati*, *Qhvarian Jvari*, *Qatijvari*, *(R)kini Jvari*, *Sabegi Jvari*... Moreover, here we have the toponym confirming the village of followers of fire-worship: *Moqvta/Mogvta*. Villages, particularly, its districts often take family names: *Turmanidze*, *Lionidze*, *Gelsadze*, *Kedelidze*, *Mikeleti*, *Lasuridze*... that's the common-Georgian phenomenon.

Publishing of the following book is of great importance not only for the study of the past of Georgian people (*earth language*, confirming the settlement of ethnic Georgians in the river Chorokhi littoral from the ancient times alongside the evidences of material culture), but for ethnic Georgians in Turkey to remember the Georgian names of the villages of ancestors¹.

¹ Names (okrug, uchastok ...) denoting the administrative units are introduced unchanged as it has been adopted by international practice.

The Georgian Names of the Villages of Shavshet-Imerkhevi - 1886

Anklia/Anaklia (Turkish name: Dalkırmaz) – village of Shavsheti. Districts: *Kambati*, *Sataplia*. *Anaklia* is also the name of the Black Sea port at the confluence of the River Enguri. *Anaklia* is also the village in Samegrelo Region. Vaxushti Bagrationi mentions Anaklia in *Anakria* form.

Verkhuna/Verkhnali (Turkish name: Karaağaç) – village of Shavsheti. District: *Onezi*. It is derived from the name of a tree-plant *Aspen*.

Zendaba (Turkish name: Arpalı) – village of Shavsheti. *Zendaba* means *Upper Hamlet*, i.e. populated area.

Moqvta/Mogvta (Turkish name: Savaş) – village of Shavsheti. The name one of the districts of the village was *Romiety*. *Moguta* was the name of one of the districts of the old capital of Georgia. Toponym *Moqvta/Mogvta* is connected with the establishing of fire-worship in Georgia as well as the name of the dwelling district of the Magi (Zoroastrians).

Morokhozi (Turkish name: Yamaçlı) – village of Shavsheti. The original form is *Morokhosi*.

Mukhobani (Turkish name: Üzümlü) – village of Shavsheti

Sin(g)kotia (Turkish name: Küplüce) – village of Shavsheti

Sira-Sinkoti (Turkish name: Çayağzı) – village of Shavsheti

Khantusheti (Turkish name: Hanlı) – village of Shavsheti

Tsetskhlauri - a name one of the districts was *Tokadze*. It was the village of *Tsetskhlauri/Tsetskhladze* (family origins). Nowadays it is the deserted village.

Tsortseli (Turkish name: Çavdarlı) – village of Shavsheti

Akhaldaba (Turkish name: Tepeköy) – village of Shavsheti. There were the following districts in this village: *Gelsadze*, *Gogebidze/Gogelidze*, *Goginidze*, *Popadze*, *Urumidze (Arushidze)*. According to the Russian documents of 1886, only the Georgian people - 117 households, 764 souls lived in Akhaldaba.

Garklobi (Turkish name: Ğoraklı) – here we had the following districts in this village of Shavsheti: *Qadagidze, Kedelidze, matidze, Migeleti, Shovsha*. In 1886 only Georgian population – 73 households, 548 souls inhabited the village Garklobi. The village with the same toponym was attested in Trialeti (Tsalka district). *Garqhlobi*, the village of Shavsheti is mentioned in “Chronicle of Kartli” in reign of Bagrat IV (1027-1072).

Dabaketili (Turkish name: Yaşar) – village of Shavsheti. Districts: *Marchilidze, Nikobadze*. It was the village adorned with all beauty: hamlet /village.

Jinali (Turkish name: İluca) – village of Shavsheti. Districts: *Zaqarieti, Kaidze, Kurela, Laguneti, Chikhhta*. In 1886 17 Georgian households, 143 souls lived in Jinali. The original name is **Jnali**.

Okhet-Manatba – village of Shavshet-Imerkhevi. Districts: *Manatba* and *Okheti*. In 1886 only Georgians, 20 households, 150 souls lived in Okhet-Manatba. Today we confirm here only the village **Manatba**. *Manatba* is received from uniting of two words. The second part of the toponym is the transparent Georgian word – *lake*.

Tbeti (Turkish name: Cevızlı) – village of Shavsheti. Districts: *Badachidze, Demurchidze, Ziadidze, Turutudze*. This was a residence of a church leader – bishop of Tbeti. Here, in the outlying area of the village, we attested a toponym *Chureti*, where large buried wine jars were made. *Tbeti*, a village of Shavsheti is mentioned in “Chronicle of Kartli” in reign of Bagrat IV (1027-1072). Earlier the Episcopal Church in *Tbeti* was built by Ashot Kukh.

Turmanidze (Turkish name: Kayabaşı) – village of Imerkhevi. This village takes the toponym of family names, i.e. the *Turmanidze* lived here. In 1886 8 Georgian households, 35 souls lived in *Turmanidze*.

Tsitveti/Tsitveti (Turkish name: Atalar) – village of Shavsheti. Districts: *Berekidze, Dughabidze, Lasuridze, Khilvadze*. In 1886 55 Georgian households, 424 souls lived in Tsitveti/Tsitveti. *Tsitveti* means the village of the Tsividze. The districts take the toponyms of family names. The Lasurashvili live in the Dighomi village, in Kartli, the Lasuria - in Samegrelo region.

Tsikhisdziri (Turkish name: Kayadıbı) – village of Shavsheti. Districts: *Askiadze, Gurdadze, Manukidze, Sasunidze, Tetkilidze*. In 1886 53 Households, 414 souls of Georgians lived in Tsikhisdziri. The another village of the same name is attested in Georgia. The toponym consists of two words: *fortress + base*.

Chvarebi/Chvarebi (Turkish name: Şalcı) – village of Shavsheti. Districts: *Qaraveti, Mariamtsminda, Shaliki* (*Shalikebi* is a name of a district in the *Tkhiladzeebi/Tkhilazuri* village in Klarjeti. Historically the great feudals the *Shalikashvili* lived in *Shaliki* and *Shalikebi*). In 1886 31 Georgian households, 212 souls lived in Chvarebi. *Chvarebi* was also attested in *Shida (Inner) Kartli*.

Balvana (Turkish name: Kırızlı) – village of Shavsheti. Districts: *Kanklodze, Samkharadze*.

Dabatsvrili (Turkish name: Meşeli) – village of Shavsheti. Districts: *Agara, Kopadze, Tavzeti, Khiladze, Chugadze*.

Meria (Turkish name: Velıköy) – village of Shavsheti. Districts: *Ziareti, Ibadidze, Iremadze, Kaidze, Shatiridze*. *Meria* was also attested in *Shida (Inner) Kartli*. *Mere* means riverside area, lowland, flood meadow.

Qyemo (Lower) Sulesi (Turkish name: Aşağı Köyunlu) – village of Shavsheti. District: *Saikhuridze*.

Zemo (Upper) Sulesi (Turkish name: Yukarı Köyunlu) – village of Shavsheti

Skhlobani (Turkish name: Pınarı) – village of Shavsheti. Districts: *Abdulidze, Peraneti, Putkaradze, Sisikidze, Tuladze*. The village *Skhlobani* of Shavsheti district is mentioned by the chronicler during the reign of king Bagrat III.

Tsikhia (Turkish name: Yıoncalı) – village of Shavsheti. Districts: *Khatoreshi, Jakkellar, Chikrikidze*. The location was the reason to give this name to the village. The village was situated on the way to Artaani where a fortress was located.

Shavqedi (Turkish name: Karaköy) – village of Shavsheti. Districts: *Goralidze, Tusidze, Charbashidze*. The toponym consists of two words: *black+ridge*.

Baz(dz)gireti (Turkish name: Maden) – village of Imerkhevi. District: *Gamesheti*. In 1886 30 households, 224 souls all Georgians lived in Baz(dz)gireti. *Badzgi* is a name of one of thorny plants. *Kartskhali* is also the district of Bazgireti (N. Tsetskhladze).

Daba (Turkish name: Demırcı) – village of Imerkhevi. District: *Davadze*. In 1886 29 households, 217 souls, all Georgians lived here. In ancient times the word *daba* denoted the *village* in Georgia.

Zaqieti (Turkish name: Yağlı) - village of Imerkhevi. Districts: *Jarbidze, Chikiridze*. In 1886 36 households, 322 souls, all Georgians lived in Zaqieti. *Zaqieti* means the *village of the Zaqidze* (family name).

Surevani/Svirevani (Turkish name: Dutlu) - village of Imerkhevi. Districts: *Gudalidze, Davididze, Jvariskhevi, Parnukhi, Chaqvelta*. In 1886 72 households, 453 souls, all Georgians lived in the village. The village **Parnukhi** is mentioned in the document of XIV century. N. Tsetskhladze cites the toponym *Opizara* among the other districts of Surevani/Svirevani. *Chaqvelta* is cited as a separate village. *Kvesauri* and *Chimageti* were the districts of *Chaqvelta*.

Ube (Turkish name: Öba) - village of Imerkhevi. Districts: *Gorgadze, Chividze/Chivieti*. In 1886 22 households, 157 souls, all Georgians, lived in Ube. Today the village **Ubisa** is situated in Zemo (upper) Imereti in Georgia. **Khandzta** (the name of the place) belongs to the village **Ube**. Here we have the ruins of monastery.

Khevtsvrili (Turkish name: Çağlayan) - village of Imerkhevi. Districts: *Abramieti, Beltieti, Revazidze, Megrelebi, Miqelkmadze, Jimukhebi*. In 1886 33 households, 216 souls, all Georgians, lived in

Khevtsvrili. *Khevtsvriñ* means the *village, settled in the narrow ravine*.

Qyatetrisi (Turkish name: Kireçli) – village of Shavsheti. Districts: *Qoshlieti, Mazmanidze, Sakidze*. The name of the village is received from uniting of two words: *Qva+Tetri* (stone+white).

Kucheni (Turkish name: Kosabey) - village of Shavsheti. Districts: *Abdulidze, Papukidze, Pisikidze*. The toponym is derived from the proper name *Kucha* with the meaning of *squat person*.

Mamanelisi (Turkish name: Yavuzköy) - village of Shavsheti. Districts: *Aivazidze, Kakabadze, Karalidze, Ramazidze, Topchigil*.

Oqrobageti (Turkish name: Köprülü) - village of Shavsheti. District: *Ispiridze*. The name of the village is received from uniting of two words: *Oqro+Baga* (Gold+Cattle-shed).

Vanta (Turkish name: Elmalı) – village of Shavsheti. We can also confirm toponym *Vanta* in Kakheti Region, likewise toponym *Vani* is attested in Imereti Region.

Veli (Turkish name: Ciritdüzü) – village of Shavsheti. District *Kopiteti*. Toponym *Veli* was attested in Artaani too.

Gurnateli (Turkish name: Susuz) – village of Shavsheti. The first time *Gurnateli* is mentioned in the “Grigol Khandzteli’s Life” (X century) as **Gunatle**.

Morgieli (Turkish name: Kurudere) – village of Shavsheti. Districts: *Gogoridze, Gorgindze, Chalati*.

Sabudara – village of Shavsheti. District: *Dishidze*.

Samjeli (Turkish name: Armutlu) – village of Shavsheti. Districts: *Davteridze, Tairidze*.

Satleli (Turkish name: Söğütlü) – village of Shavsheti. Districts: *Jerati, Zogreti*.

Satlel-Rabati (Turkish name: Yeniköy) – village of Shavsheti. District: *Karkaridze*.

Soporo (Turkish name: Düzenli) – village of Shavsheti. Districts: *Bunbulidze, Tuzidze, Chartuleti*.

Diobani (Turkish name: Meydançık) – village of Imerkhevi. Districts: *Abnadze, Zialidze, Ziqrieti, Qoqlidze/Qoqlieti, Qumashidze, Chiradze, Tsiqrieti*. In 1886 72 households, 527 souls, all Georgians, lived in Diobani.

Ipkhrevli (Turkish name: Taşköprü) - a village of Imerkhevi. Districts: *Iveti, Imnadze, Butidze, Mosize, Churkvesize, Japarize/Japareti*. In 1886 95 households, 635 souls, all Georgians, lived in Ipkhrevli. N. Tsetskhladze mentions *Bujanati, i.e. Parekhta* among the districts of Ipkhrevli.

Tsetileti (Turkish name: Erıklı) - village of Imerkhevi. Districts: *Agara, Machkhatidze/Machkhateti, Khokhlauri/Khokhlevi*. The name one of the districts of Tsetileti was *Varditi*, where the Vardidze has lived. In 1886 60 households, 512 souls, all Georgians, lived in Tsetileti. The toponym **Khokhlevi** is derived from the word *Khokhli*, meaning stony, rocky place. *Khokhlevi* is also mentioned as a separate village. *Lomieti* and *Meskhieti* are the districts of *Khokhlevi*. *Machkhateti* is also a separate village alongside the *Khokhlevi* village.

Tskalsimeri (Turkish name: Balıklı) - village of Imerkhevi. Districts: *Bzata, Khilvadze, Khvalienti, Sholtiskhevi*. In 1886 113 households, 793 souls, all Georgians, lived in Tskalsimeri. The toponym *Bzata* is derived from the name of a tree-plant *box tree*. *Tskalsimeri* means the other side of river/ravine/stream. *Qurdiketi* is a district of Tskalsimeri (N. Tsetskhladze).

Ziosi (Turkish name: Tepbaşı) - village of Imerkhevi. District: *Sarvani/Sarvanienti*. In 1886 10 households, 68 souls, all Georgians, lived in Ziosi.

Pkhikiuri - village of Imerkhevi. In 1886 32 households, 139 souls, Georgian language speaking Armenians, lived in Pkhikiuri. Supposedly, they were Georgian Grigorians/Monofisits.

Tsepta - village of Imerkhevi. In 1886 5 households, 60 souls, all Georgians, lived in Tsepta. *Tsepta Fortress* is mentioned in

“Chronicle of Kartli” in reign of Bagrat IV (1027-1072). This fortress is confirmed with other phonetic version – *Tserepti*.

Chikhis-Khevi (Turkish name: Yanıklı) - village of Imerkhevi. Districts: *Didvenakhi, Dudubeti, Iskhinari, Kokibereti, Kuchuk-Chikhori, Ustamisi, Khozabiri, Tseltsati*. In 1886 69 households, 577 souls, all Georgians, lived in Chikhis-khevi.

Chikhori (Turkish name: Çukur) - village of Imerkhevi. Districts: *Agara, Patsachikhori, Ardiatsminda (Andriatsminda), Brili, Gegadze, Dasamobi, Digieti, Libnati* (According to N. Tsetskhladze *Libani*), *Niolidze/Nioliti, Davlati, Petraketi*. *Chikhori* is mentioned in "Life of New Kartli" while narrating stories of 1462. In 1886 47 households, 454 souls, all Georgians, lived in Chikhori. In 1886 there were 5 households “Ispani”, i.e. noblemen. *Tetraketi* was also a district of Chikhori. According to other sources, *Dasamobi* was a separate village with the following districts: *Brili, Digieti, Davlati, Nioleti, Rabati, Pkhikiuri*.

In 1886 2.790 households lived in Shavshvet-Imerkhevi (18.319 souls), 1.024 families (7.556 souls) had maintained Georgianness, ethnic identity, 1.484 households (7.556 souls) turned into Turks. In 1886 264 households, Georgian-speaking Armenians lived in Shavshet-Imerkhevi. 54 households of Gypsies are registered here in 1886.

In 1886 49 souls of nobles lived in Shavshet-Imerkhevi.

The Georgian Names of the Villages of Klarjeti - 1886

Artvini – Town, Districts: *Khasharadze, Gordzuli*. In Georgian historical sources *Artvini* is mentioned in **Artvani** form. Vakhushti Bagrationi refers to *Artvani* form in the first half of XVIII century.

Borchkha - In 1886 64 households, 342 souls Georgians lived in Borchkha. Vakhushti Bagrationi (I half of XVIII century) mentions Borchkha by the form of *Porchkha*.

Beghlevani - In 1886 15 households, 72 souls Georgians (Lazs) lived in the village.

Gidreveti - In 1886 13 households, 53 souls Georgians lived in the village.

Dakvara - In 1886 12 households, 46 souls Georgians lived in the village.

Archveti – The Archvadze' village. In 1886 4 households, 17 souls Georgians lived in the village.

Katapkha - In 1886 39 households, 186 souls Georgians lived in the village.

Murkvieti/Makreti/Murqhveti - In 1886 9 households, 33 souls Georgians lived in the village.

Mamanati – there were *Zeda (Upper) Mamanati* (In 1886 34 households, 144 souls Georgians lived in the village) and *Qveda (Lower) Mamanati* (In 1886 26 households, 104 souls Georgians (Lazs) lived in the village).

Okhordia - In 1886 14 households, 56 souls Georgians (lazs) lived in the village.

Sujuna – *Sujuna* is also attested in Samegrelo region. In 1886 2 households, 11 souls Georgians (Lazs) lived in the village.

Nedzia - In 1886 2 households, 14 souls Georgians (Lazs) lived in the village.

Tsotskheba - In 1886 16 households, 50 souls Georgians lived in the village.

Qyemo (Lower) Maradidi - In 1886 56 households, 480 souls Georgians lived in the village.

Zemo Maradidi (Upper Maradidi) - In 1886 90 households, 342 souls Georgians lived in the village.

Mirveti - In 1886 12 households, 77 souls Georgians lived in the village.

Petruli - In 1886 12 households, 50 souls Georgians lived in the village.

Naj(g)via - In 1886 13 households, 45 souls Georgians lived in the village.

Devsqeli – In 1886 73 households, 511 souls Georgians lived in the village. Districts: *Gaghmoubani, Qomoubani, Ukanmere, Khabazidze, Chitauri.*

Okhvati

Bagini – In 1886 39 households, 283 souls Georgians lived in the village. Districts: *Shaqareti, Bughareti, Kvintavli, Vani, Nabeghlavi.* *Bagina* is in *Qsani George of Shida (Inner) Qartli.* As for *Bagineti*, it is situated in *Imereti* region.

Shuakhevi – In 1886 25 households, 106 souls Georgians lived in the village.

Marmatsminda – here is a small size domed church, built in XIV century, with sprouting trees on it today. There are remnants of frescos and the Georgian and Greek inscriptions inside of the church. The local people name it as **Petruli Marmatsminda**, i.g.

Mariamtsminda.

Araveti – In 1886 20 households, 103 souls Georgians lived in the village.

Qveda (Lower) Qlaskuri and **Zeda (Upper) Qlaskuri** – In 1886 131 households, 713 souls Georgians lived in the villages.

Ebrika – In 1886 26 households, 112 souls Georgians lived in the village.

Adaguli – In 1886 31 households, 260 souls Georgians lived in the village.

Aglakha

Berta – *Bert-Ubani* was situated in Gare Kakheti. *Berta* means many monks to be here.

Opiza – In the documents of XIX century *Opiza* is attested as a district of *Berta.* *Opiza* is first mentioned in the reign of the king Vakhtang Gorgasali in V century. *Opiza* is mentioned in the

document of beginning of XVI century. *Opiza* is mentioned by a chronicler Zhamtaaghmtsereli in the same century.

Daba-Jmerki – In 1886 it is recorded as *Daba-Jimerki*. The form *Jimerki* emerged through the influence of Turkish language; the original Georgian form is *Jmerki*.

Dolisqhana – The *Dolisqhana* village is firstly mentioned in “Chronicle of Kartli” by Sumbat son of David in reign of Ashot Kurapalati (813-826). *Dolisqhana* is mentioned in the document of 1392 in Artanuji Region. The toponym is derived from the variety of wheat/grain: *wheat/grain of Doli*. From the variety of wheat/grain, *wheat/grain of Doli* was the most widespread in Georgia. As for *Qhana*, it was a name of a unity of sprouting cereals as well as the land on which it was sprouted.

Karchkhali

Skhaltetra – The original form should be *Mskhaletetra*, i.e. the widespread variety of pear was the *white pear*. The name of the most proliferated culture has become the name of the village.

Porta – Many toponyms end with the suffix *-ta* in Georgia. Bishop of Porta is mentioned in an Armenian source at the beginning of VI century.

Shagora, i.e. Gekhsana

Shkhalberi

Chikhis-Khevi – In Georgian language *Chikhi* means side-street, blind alley, locked place from where there is no way or gorge.

Lomasheni

Tsqhaltetra – In 1886 *Tsqhaltetra* was included in the village commune of *Berta*. District: *Georda*.

Beshauli – In 1886 59 households, 402 souls – all Georgians, lived in the village.

Vazria

Irsa-Akhaldaba – In 1886 76 households, 644 souls – all Georgians, lived in the village.

Kva(r)tskhana - In 1886 39 households, 318 souls - all Georgians, lived in the village.

Sinkoti – districts: *Baghati, Vake, Saviali*. In 1886 44 households, 372 souls - all Georgians, lived in the village.

Agara – district: *Giviti*. We can attest toponym *Agara* for many villages in Georgia. Originally it was denoted a summer house, rest-home, far from the village; *summer house* (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991:38).

Boselta – Toponym *Boselta* is attested in Kartli region, *Boslebi* in Trialeti, *Boslevi* in Imereti region. *Boseli* is a den of cattles (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991:111).

Giasqhana – district: *Shuruti*. A field of cereals, situated here, has belonged to Gia (proper name).

Gurjani – district: *Vaziskhevi*. *Gurjaani* is situated in Eastern Georgia – Kakheti Region.

Khedz(z)ori – *Khezori* is located above Artvin, on the right side of the river Chorokhi.

[Villages of Klarjeti, listed below, were situated near the border of
Tao]:

Ishkhalbiri

Orjokhi – Firstly *Orjokhi* is mentioned in the ecclesiastical documents of the beginning of XVI century.

Tsria

Melo

Vardiskhevi

Khezori

Khukhmali

Binati

Baqeti

Qyemo (Lower) Khodi - In 1886 11 households, 61 souls, all Georgians, lived in the village. *Khodi* village was also attested in *Shida (Inner) Kartli*. The surname *Khodeli* is derived from here.

Zemo (Upper) Khodi - In 1886 71 households, 695 souls, all Georgians, lived in the village.

[Villages, listed below, were situated in Murghuli Gorge]:

Adurcha - In 1886 27 households, 157 souls, all Georgians, lived in the village.

Bujuri – In 1886 1 household, 7 souls, Georgians, lived in the village. By this time inhabitants of the village were forced-migrants (Muhajirs).

Dzansuli – districts: *Jimshereti, Satsoblieti, Mekveleti, Sakmeleti, Khakhvileti, Mere, Chubuna*. In 1886 70 households, 449 souls, all Georgians, lived in the village.

Durcha - In 1886 23 households, 142 souls, all Georgians, lived in the village.

Kabarjeti - In 1886 20 households, 121 souls, all Georgians, lived in the village. Many toponyms end with the suffix *-et* in Georgia.

Korideti - In 1886 9 households, 50 souls, all Georgians, lived in the village.

Osmali - In 1886 1 household, 3 souls, Georgians, lived in the village.

[Lack of the population in the mentioned villages of *Murghuli* Gorge was conditioned by migration. In 1878 the Murghuli george was almost empty. 7-8 years later, due to entering of Russia, a part of trekked population came back].

Agara – While the Russians' being here, there was no one living in the village. There were many places in Georgia, named by *Agara*: in Racha, Achara, Samtskhe, Qartli.

Qhavrieti - While the Russians' being here, there was no one living in the village. The name of the village indicates that the *Qhavridze*/the *Qhavrishvilebi* were the first population, inhabitants of the village. It is supposed to be the second assumption: this village was known for producing of wood shingle (shingle – 1. Narrow and thin piece of wood (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1993:262); 2. Roof shingle – made of wood (Explanatory Dictionary of Georgian language, 1986:464) before using of roof tile.

Iskebi - While the Russians' being here, there was no one living in the village. A small mountaine river – *Bardnalakhevi* flows in the Iskebi village (*Bardnala* is the village in Lechkhumi Region in Georgia). The pasturelands of this village are situated on the *Kurtumala* Mountain as well as the *Ziaret*i shrine.

Chinkatkhevi – Nowadays the center of *Murghuli* district is situated on the place of this village. In the belief of Georgians *Chinka* (poltergeist) was an evil soul, little being. *Chinka* was said about naughty, bouncy, gifted child.

Abano - In 1886 7 households, 28 souls, all Georgians, lived in the village. In Georgia toponym *Abano* was attested before as well as today.

Arkhva – districts: *Vashlovana*, *Qhantsalie*, *Shughlieti*, *Shua Sopeli*. In 1886 9 households, 34 souls, all Georgians, lived in the village.

Giavili - In 1886 13 households, 83 souls, all Georgians, lived in the village.

Damp(f)ala - In 1886 8 households, 57 souls, all Georgians, lived in the village. *Damp(f)ala* means damp and boggy place.

Kartla - In 1886 53 households, 419 souls, all Georgians, lived in the village. *Kartli* is a central region of Georgia, from where the name of the country - **Georgia** and the ethnonym – **Georgian** are derived.

Tkhiladze/Tkhilazori – In 1886 6 households, 17 souls, all Georgians, lived in the village. Here is a district *Shalikebi* in Tkhiladze/Tkhilazori, where the nobles - the Shalikashvili lived. In 1978 the Shalikebi moved to Synop.

Orja - In 1886 2 households, 9 souls, all Georgians, lived in the village.

Omana - In 1886 18 households, 191 souls, all Georgians, lived in the village.

Trapeni – districts: *Kamorjika, Chamakheti, Kalavati, Abano*. In 1886 10 households, 57 souls, all Georgians, lived in the village.

Aglakha - In 1886 only 2 households, 15 souls Georgians, lived in the village.

Vazria - In 1886 only 1 household, 8 souls Georgians, lived in the village.

Varachqhana – The name of the village is received from uniting of two words: *Varach+Qhana*.

Sveti – *Svetmaghali* is a village in Imereti region. Column is a vertically erected beam from tree-trunk or stone.

Sveti-Bari – districts: *Lomasheni, Makhludze, Charbiati*

Tolgomi – district: *Shobari*

Najvia - In 1886 28 households, 214 souls - all Georgians, lived in the village.

Urdzuma - In 1886 8 households, 54 souls - all Georgians, lived in the village.

Khatila – districts: *Tavkhatila, Depanidze, Imedidze, Molasi, Mukhnara, Nakeravi*. In 1886 110 households, 917 souls lived in the village. The villages named by *Khatis-Sopeli* were also attested in Qvemo (Lower) Kartli and Mtiuleti regions. The *Khati* (icon) is a written representation of the saint for praying purpose. The *Khati* was also the name of the shrine building BC.

Baga - In 1886 23 households, 107 souls, all Georgians, lived in the village. *Baga* village is also attested in *Shida (Inner) Kartli*, near to Dusheti. *Baga* is a place to be filled in food for chained cattle (Explanatory Dictionary of Georgian language, 1986:56; Sulkhani-Saba Orbeliani, 1991:88); *Baga* is a new vineyard (Sulkhani-Saba Orbeliani, 1991:88).

Bash-Qjovi – Unifies 4 different villages: *Chkhaleti, Chilvari, Lomiketi, Poroseti*. In 1886 24 households, 140 souls, all Georgians, lived in the village.

Goglieti - In 1886 28 households, 103 souls, all Georgians, lived in the village. *Goglieti* means the *village of the Goglidze*.

Gurbini – districts: *Gurbini, Jamekari, Qvemota Baga, Kuzieti*. In 1886 45 households, 312 souls, all Georgians, lived in the village.

Jilauli - In 1886 8 households, 65 souls all Georgians, lived in the village.

Juvani - In 1886 14 households, 77 souls, all Georgians, lived in the village.

Qameleti - In 1886 1 household, 4 souls, Georgians, lived in the village.

Qvamchireti - In 1886 9 households, 60 souls, all Georgians, lived in the village.

Zemo Qura - In 1886 9 households, 43 souls, all Georgians, lived in the village. *Qura* is the same *Stove* as well as a smithy fireplace for heating of metal.

Qyemo Kura - In 1886 28 households, 134 souls, all Georgians, lived in the village.

Poroseti - In 1886 11 households, 79 souls, all Georgians, lived in the village.

Chkhaleti – districts: *Jangureti, Lomiketi*. In 1886 34 households, 255 souls, all Georgians, lived in the village.

Ereguni - In 1886 5 households, 18 souls, all Georgians, lived in the village.

Artanuji Region:

Anakerti - In 1886 59 households, 330 souls, all Georgians, lived in the village. *Anakerti* is mentioned in the ecclesiastical documents of the beginning of XVI century. Vakhushti Bagrationi describes *Anakerti* as the “hamlet, big and adorned with all beauty”.

Ancha - In 1886 76 households, 397 souls, all Georgians, lived in the village. Parish of Ancha is mentioned in the ecclesiastical documents of the beginning of XVI century. Georgian chronicler mentioned *bishop of Ancha – Ezra* earlier at the beginning of XI century. *Ancha* and *Episcopate of Ancha* is often mentioned by Vakhushti Bagrationi (I half of XVIII century).

Anchkora - In 1886 52 households, 298 souls, all Georgians, lived in the village.

Opischala - In 1886 28 households, 62 souls, all Georgians, lived in the village.

Artanuji - *Artanuji Fortress* was built by King Vakhtang Gorgasali in V century. The Georgian chronicler Juansher calls *Aratunji* a village situated in the *middle of Klarjeti*.

Ishkinari – The river with the same name flows to the South of Artanuji.

Akhasheni

Batsa

Bija/Bicha

Zhugo/Jugho

Matsalakheti

Opizchala

Suagara

Akhiza – chronicler mentions a *church of Akhiza* in the reign of the king Vakhtang Gorgasali in V century.

Giumishkhani

Saghara

Akharshia

Diakurmuchi

Qasukhti

Metsagili – according to the Turkish documents of 1705-1706:

Matsalakheti.

Khertvisi – *Khertvisi* village was also attested in Potskhovi, Javakheti. *Khertvisi* is the name of such a place where two rivers

join each other. According to N. Tsetskhladze, toponym *Khertvisi* is confirmed in the villages of Imerkhevi – Bazgireti and Khokhlevi.

Shavguliari – district: *Shuvati*.

Gorosheti/Gorasheti - In 1886 51 households, 295 souls, all Georgians, lived in the village. Supposedly, the Goroshidze lived in the village.

Karsnia/Karsna - In 1886 37 households, 222 souls, all Georgians, lived in the village. *Karsani* village is near to Mtskheta in Georgia. *Kari* (door) was a name of any gorge as well as the entry place of the *country*. At the same time *Kari* (door) used to denote the village.

Kontromi - In 1886 18 households, 124 souls, all Georgians, lived in the village.

Soliana - In 1886 8 households, 68 souls, all Georgians, lived in the village.

Ustameli - In 1886 7 households, 44 souls, all Georgians, lived in the village.

Gilesheni

Gulija

Zeqeria

Longotkhevi – district: *Arnauli*. The toponym is received to unite of two words: *Longot* (proper name) + *Khevi* (ravine, valley), *i.e.* valley was belonged to the Longodze. In 1886 only 1 household, 5 souls Georgians lived in the village.

Usoti

Kheva

Enirabati – In Southern Georgia *Rabati* was the name of the populated centers where commercial and craftsmanship centers were situated.

Norgieli - In 1886 32 households, 204 souls, all Georgians, lived in the village. *Norgieli* is mentioned in the hagiographic work *Grigol Khandzteli's Life* by Giorgi Merchule in X century.

Petobani - In 1886 22 households, 119 souls, all Georgians, lived in the village. *Petobani* village was also attested in Potskhovi.

Samskhar-Tsqhali/Samtsqhari - In 1886 114 households, 732 souls, all Georgians, lived in the village. This is the toponym *Samtsqhali*, i.e. Three rivers/springs, mentioned in the ecclesiastical documents of the beginning of XVI century.

Ustameli

Chidili/Chedila - In 1886 50 households, all Georgians, lived in the village.

Vartkheli

Klarjeti - A name of this village was spread across the whole region. *Klarjeti*, the important region of the Southern part of historical Georgia, was the name of the lower part of the *Chorokhi* George.

Ortisi

Sakhre – stick for driving the cattle (Explanatory Dictionary of Georgian language, 1986:404).

Araveti

Arqimi

Akhiza

Kantakhori/Kaptakhori

Tanz(dz)oti

Chara/Jara

Vartelia/Vardaila

Muqeri – district: *Anaklia*.

Tsikha

Unuskhevi

Khavti

Kharauli - Many toponyms end with the suffix *-ul(-ur)* in Georgia. The name of the village indicates that at first it was belonged to *Khara* (is an old Georgian personal name).

Khemoghreti/Khemogreti

Akhaldaba – is mentioned in the document of 1392 in Artanuji area.

Nigozeti - is mentioned in the document of 1392 in Artanuji area. *Nigozeti* is a village in Zemo (Upper) Imereti, *Nigozeuli* in Achara region. *Nigozi*, i.e. walnut.

Savaneti - is mentioned in the document of 1392 in Artanuji area. *Savaneti* is derived from the word *Savane* that means: 1. dwelling place, residence, habitation, 2. Monastery (Explanatory Dictionary of Georgian language, 1986:385).

Tsikhisdziri - is mentioned in the document of 1392 near to Artanuji. Toponym *Tsikhisdziri* is also attested in *Shida (Inner) Kartli*.

Botsos-Juari - is mentioned in the document of 1392 near to Artanuji. *Botso* was the widespread personal name of the man in old Georgia. There were the great feudals *Botsosdzeni* in South Georgia. *Botsos-Juari* means Botso's shrine place. Presumably, the Christian cathedral should have been here, named after Botso.

Agara - is mentioned in the document of 1392 near to Artanuji. In ancient times **Agara** was the name of a summer (mountain) place of a village, where the herd was taken for pasture or rested. Such the summer place was also called as a *mountain* by Georgians. *Agara* – summer place ZAC. Mountain, Naagarevi (Sulkhan-Saba Orbeliani, 1991:38). Later this word was replaced by *Yayla* in the Georgians living in Turkey.

The following villages are mentioned in Artanuji area in the Turkish documents at the beginning of XVIII century:

Dzveli – The village *Dzveli* is also situated in Samtskhe, in Georgia.

Chirkizi

Dolisubani

Khavti

Khunamisi

Meidiani
Samkari

The Toponyms in Artvin Okrug according to the *Five-Verst Map* (1913) and *Kavkazski Kalendar* (1910, part I)

The toponyms are illustrated according to the *Five-Verst Map* (1913) and the precise location of the villages are given according to *Kavkazski Kalendar* (1910, part I):

Aboveti – mountain, Artvin region

Avana – village, 1907 Artvin region, Artvin district. Muslim Georgians, 67 souls, lived in the village.

Agara – village, 1910 Artvin region, Artvin district. The village with the same toponym was attested in Potskhovi.

Aglakha - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Adurcha – village, 1910 Artvin region, Artvin district. Muslim Georgians, 79 souls, lived in the village.

Adurchis Tsqhali – river, Artvin region

Alvani-Kale – mountain on the border of Russian (Artvin) and Ottoman Empires. Toponym *Alvanis-tsqharo* is attested in the village Bazgireti as the name of pastureland. Nowadays two big villages: *Zemo (Upper) Alvani* and *Qvemo (Lower) Alvani* are attested in Kakheti. Previously here was the field of *Alvani/Aloni*.

Anagerti – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 354 souls, lived in the village.

Anareti – hamlet, Artvin region

Andria-Tsminda – village, Artvin region, Artanuji district. The village with the same toponym was also situated in Akhaltsikhe.

Anklia – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Ancha – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 337 souls, lived in the village.

Antchkora - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 278 souls, lived in the village.

Araveti – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 88 souls, lived in the village. *Araveti* was also attested in Gonio district where Lazs lived. The village Araveti was situated on the River *Araveti*.

Artanuji – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 mainly Armenians lived in the village.

Ardala – village, Artvin region, Artvin district

Arnaudi – village, Artvin region, Artvin district

Artvini – town, 1910 Artvin region

Arkhva – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 101 souls, lived in the village.

Akhal-Daba – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. There were two *Akhaldaba* in Artvin region. Up to 10 *Akhaldaba* were in Georgia. The *Akhaldaba* village of Artanuji district is mentioned in a panchart of 1302.

Akhalta – village, Artvin region, Artvin district

Akharshia - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. Muslim Georgians lived in the village.

Akhasheni – qhishla (winter pastureland), Artvin region

Akhiza – 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 157 souls, lived in the village.

Akhet-Manatba – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1906 Muslim Georgians, 151 souls, lived in the village.

Baga - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 161 souls, lived in the village.

Bazgireti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1908 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 304 souls, lived in the village.

Bakmne – yayla (summer pastureland), Artvin region

Balva – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Balvana – village, 1913 Artvin region. Districts: *Kanklo-Oghli* (resp.: Kanklodze), *Samkhar-Oghli* (resp.: Samkharadze).

Barbareti – mountain, Artvin region

Bardnali – mountain, Artvin region

Barevani – guardpost, Artvin region

Barkhunarti – hamlet, Artvin region

Batsa – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 225 souls, lived in the village.

Bashkevi - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 158 souls, lived in the village.

Beijuri – hamlet, Artvin region

Beltieti - village, 1913 Artvin region

Beri – ruins, Artvin region

Berta – village, 1910 Artvin region, Artvin district. Georgian Muslims lived in the village.

Beshauli – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 456 souls, lived in the village.

Bzata

Bija – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 575 souls, lived in the village.

Bora – qhishla (winter pastureland), Artvin region

Boselta – village, 1910 Artvin region, Artvin district. *Boselta* was also attested in Dusheti district.

Budieti – hamlet, Artvin region

Bujuri - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1905 Muslim Georgians, 77 souls, lived in the village.

Brili - village, 1913 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Toponym *Brili* is attested in many areas in Georgia, in Zemo (Upper) Achara and Shida (Inner) Kartli among them.

Vaziskhevi - village, Artvin region, Artvin district

Vazria/Vazrie – village, 1910 Artvin region, Artvin district

Vanta – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1906 Muslim Georgians, 76 souls, lived in the village.

Varzeli – hamlet, Artvin region

Vartas-Khevi - village, 1913 Artvin region

Vartelia – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 278 souls, lived in the village.

Vartmana - village, 1913 Artvin region

Vartkheli – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 159 souls, lived in the village.

Veli – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Toponym *Veli* was attested in Artaani.

Verkhnali/Verkhvinali – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. District: *Cholat Mahale*.

Garqhlobi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Toponym *Garqhlobi* was also attested in Qvemo (Lower) Qartli and Trialeti.

Gverda – village, 1913 Artvin region

Gelasheni - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 578 souls, lived in the village.

Giasqhana - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Giliani – mountain, Artvin region

Gobikhotsia - village, 1913 Artvin region

Gogidzeebi – yayla (summer pastureland), Artvin region

Gogonauri – mountain, Artvin region

Goglieti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 86 souls, lived in the village.

Gorgota-Khani - village, 1913 Artvin region

Gorokheti – qhishla (winter pastureland), 1913 Artvin region

Gorosheti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 346 souls, lived in the village.

Gudati - village, 1913 Artvin region

Guli-Khana – mountain, Artvin region

Gurbini – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 181 souls, lived in the village.

Gurjani - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Gurnateli – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. The first time *Gurnateli* is mentioned as **Gunatle** in the “Grigol Khandzteli’s Life” (X century).

Gulija - village, 1910 Artvin region, Artvanu district

Giulija – village, 1910 Artvin region, Artvanu district. In 1908 Muslim Georgians, 383 souls, lived in the village.

Gumishkhani - village, 1910 Artvin region, Artvanu district. In 1908 Muslim Georgians, 856 souls, lived in the village.

Giavili - village, 1910 Artvin region, Artvanu district. In 1907 Muslim Georgians, 105 souls, lived in the village.

Daba – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 302 souls, lived in the village.

Daba-Jmerki - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Dabaketili – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Dabatsvrili – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Davieti - village, 1913 Artvin region

Dampali - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 46 souls, lived in the village.

Devadziebi - village, 1913 Artvin region

Devsqeli – village and the gorge with *Borchkha*. In 1908 Muslim Georgians, 366 souls, lived in the village.

Devtohani – mountain and river, Artvin region, Artvin district

Jabukhi – yayla (summer pastureland), Artvin region

Jala – hamlet, Artvin region

Jalgieti - village, 1913 Artvin region

Janauri – mountain, Artvin region

Jangureti – village and hamlet, Artvin region

Janujiri - yayla (summer pastureland), Artvin region

Jarati – village, Artvin region, Shavsheti district
Jvaris-Khevi – village, Artvin region, Klarjeti area
Jilauri - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 66 souls, lived in the village.
Jinali - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district
Juvani – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 111 souls, lived in the village.
Jvani – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1905 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 111 souls, lived in the village.
Dzansuli – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 286 souls, lived in the village.
Ziosi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 82 souls, lived in the village.
Diakurmuchi - village, Artvin region, Artanuci district. In 1907 Muslim Georgians, 361 souls, lived in the village.
Didvenakhi - village, 1913 Artvin region
Didi-Mere - qhishla (winter pastureland), Artvin region
Didube-Dagh – mountain situated on the border of Russia and Turkey by that time.
Diobani – village, 1910 Artvin bölgesi, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 699 souls lived in the village. Yayla (summer pastureland) with the same name was attested too.
Dovlati – hamlet, Artvin region
Dolis-Qhana –village, 1910 Artvin region, Artvin district. The mountain with the same name is attested too.
Dort – hamlet, Artvin bölgesi
Dort-Kale – mountain, Artvin region
Durcha – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 139 souls, lived in the village.
Eni-Rabati - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 189 souls, lived in the village.

Zhugo – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 94 souls, lived in the village.

Zaqieti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Muslim Georgians, 388 souls, lived in the village. Yayla (summer pastureland) with the same name is attested too.

Zendaba - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Ziareti – mountain. Here we had several mountains with this name in Oltisi and Artaan.

Igruti –hamlet, Artvin region

Imerkhevi – the river and the yayala (summer pastureland). Toponym *Imerkhevi* was attested in *Shida (Inner) Kartli* too and was the name of the small George. It belonged to the nobles - Tsitsishvili.

Inekli - yayla (summer pastureland)

Isra/Irsi-Akhaldaba - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 631 souls, lived in the village.

Ispiri/Ispir-Oghli – village, 1913 Artvin region

Ipkhrevli - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 755 souls, lived in the village.

Ishkinari - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 121 souls, lived in the village.

Kadageti - village, 1913 Artvin region. The Kadagidze's village.

Kameleti - village, 1913 Artvin region

Kabarjeti/Kaparjeti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 100 souls, lived in the village. There was a guardpost with the same name.

Kaparia - village, 1913 Artvin region

Kaptakhori – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 763 souls, lived in the village.

Karavati – village, 1913 Artvin region

Kareti – mountain, Artvin region

Karkueti - qhişla (winter pastureland), Artvin region

Karsnia/Karenia – village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Qartla – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 276 souls, lived in the village. There was the yayla (summer pastureland) with the same name.

Kashukhchi/Kashukhti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 65 souls, lived in the village.

Qyamchireti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 57 souls, lived in the village.

Qyartskhana - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Qyatetrisi - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Qyakhidi – the mountain and the yayla (summer pastureland), Artvin region

Qhviralá – river in the village of Shavsheti

Klarjeti – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 658 souls, lived in the village.

Qoqlieti – village of Imerkhevi on the *Five-Verst Map*; today it is the district of Diobani village.

Kokobereti – village, 1913 Artvin region. Toponym is not reflected in *Kavkazski Kalendar* by 1910.

Kolshatla - village, 1913 Artvin region. Toponym is not reflected in *Kavkazski Kalendar* by 1910.

Qorenia/Korenia - 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 177 souls, lived in the village. Toponym is not reflected on the *Five-Verst Map*.

Kontromi – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 173 souls, lived in the village.

Kopitati - village, 1913 Artvin region

Korideti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 79 souls, lived in the village.

Korkhu – mountain, Artvin region

Kokhlevili – yayla (summer pastureland), Artvin region

Qochaketi – hamlet, Artvin region

Zemo (Upper) Qura – village, 1910 Artvin region, Artvin district (Murghuli Gorge). In 1907 Muslim Georgians, 62 souls, lived in the village.

Qyemo (Lower) Qura – village, 1910 Artvin region, Artvin district (Murghuli Gorge). In 1907 Muslim Georgians, 122 souls, lived in the village.

Qurdevani – mountain, Artvin region

Kucheni – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Lekta – mountain, Artvin region

Lionize - village in Imerkhevi

Longotkhevi – village, Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 613 souls, lived in the village.

Lori – the mountain between Shavsheti and Artaani

Maghara – yayla (summer pastureland), Artvin region

Majeveni – the ridge, Artvin region

Mamanelisi - village, 1913 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Mama-Tsminda – village, 1910 Artvin region. Toponym is also attested in Imereti Region.

Manatba - village in Imerkhevi

Margeli - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Makhludze - village, 1913 Artvin region

Matsalakheti – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 151 souls, lived in the village.

Machkhatidze - village, 1913 Artvin region

Mereti – mountain, Artvin region. Toponym *Mereti* is attested for designation of yayla (summer pastureland) in Achara.

Meria – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Church of Meria is mentioned by chronicler Juansher in the reign of the King Vakhtang Gorgasali (V century). Toponym *Meria* was attested in three places in Kartli. The village *Meria* is situated in Ozurgeti district.

Mersuani – mountain, Artvin region

Metsagili - village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 161 souls, lived in the village.

Miqeleti – village of Shavsheti

Moqta – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Morgheli – village of Shavsheti, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Morokhozi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Mokhobani – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Muqeri – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 335 souls, lived in the village.

Murghul-Su – river in Murghuli, Artvin district. *Murghul-Su* was also a guardpost.

Mukhrani – hamlet, Artvin region

Mukhtati - village, 1913 Artvin region

Navdar-Oghli/Navdaridze - village, 1913 Artvin region. *Navdaraant Kari* village is situated near Mtskheta.

Naghvarevi - village, 1913 Artvin region

Najvia – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 176 souls, lived in the village.

Nakeravi – hamlet and yayla (summer pastureland), Artvin region

Natel-Tsminda – village, 1913 Artvin region

Natsar-Gvela – mountain, Artvin region

Nigola – village, 1913 Artvin region

Nioleti – village and yayla (summer pastureland) in Imerkhevi 1913. Family name *Lionidze* is derived from this toponym. Solomon Leonidze was the chancellor of the King Erekle.

Norgieli – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 140 souls, lived in the village.

Okechera – hamlet, Artvin region

Oqrobageti – village of Shavsheti, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Armenians, 1080 souls, lived in the village.

Omana – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 205 souls, lived in the village.

Opiza - village, 1910 Artvin region, Artvin district

Opis-Chala – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 109 souls, lived in the village.

Orja – village, 1910 Artvin region, Artvin district

Orjokhi – village, 1910 Artvin region, Artvin district

Orkulati – mountain, Artvin region

Ortaneli - village, 1913 Artvin region

Ortizi – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1907 Muslim Georgians, 95 souls, lived in the village.

Osmali – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 98 souls, lived in the village.

Okheti/Okhet-Manatba – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 166 souls, lived in the village.

Parekh-Su/Parekhi Tskali – river, Artvin region

Parnukhi - is mentioned in the document of second half of XIV century (*History of Georgia in Toponyms*, II, p. 223). According to the document of 1886, it was the district of the village *Surevani* (Imerkhevi).

Peranati - village, 1913 Artvin region

Petobani – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 100 souls, lived in the village. There were 2 *Petobani* in Potskhovi.

Pirali – mountain on the border of *Klarjeti* (Artvin district) and Tao (Oltisi district), 1910. The village by this name was in Bako gubernya.

Polineti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1905 Georgians (only **Georgians** are indicated in the column), 26 souls, lived in the village.

Poroseti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1905 Muslim Georgians, 123 souls, lived in the village.

Porta – village, 1913 Artvin region

Porta-Oteza - village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 154 souls, lived in the village. At the same time *Porta* was the name of *ayla*. *Zemo (Upper) Porta* was attested too.

Pkhikiuri – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 99 souls, Armenians, lived in the village.

Rabati – village, 1913 Artvin region

Sabiduri – mountain, Artvin region

Sabadura – *ayla* (summer pastureland), Artvin region

Sabudara - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Saburte – mountain, Artvin region

Samotkhe – mountain, Artvin region

Saghara - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Saqoria - *ayla* (summer pastureland), Artvin region

Saqhornia – rock, Artvin region

Salachuri/Salajuri – village in Oltisi district, the mountain on the border of Artvin and Oltisi districts, the hamlet in Artvin district, *Salachuri/Salajuri* was a guardpost in Artvin district.

Samjeli - village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Sanadiro – the mountain, Artvin region

Sataplia – village of Shavsheti

Satleli – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 294 souls, Georgian-speaking Armenians, lived in the village.

Satlel-Rabati – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 402 souls, Georgian-speaking Armenians, lived in the village.

Samskhar(i)/Sami-Tsqhali – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. In 1908 Muslim Georgians, 831 souls, lived in the village.

Sakhre - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Svetibari – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 112 souls, lived in the village.

Sveti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 105 souls, lived in the village.

Sinkoti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 475 souls, lived in the village.

Singoti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 278 souls, lived in the village.

Sira-Singoti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Soliana – village, 1910 Artvin region, Artanuji district (Klarjeti). In 1905 Muslim Georgians, 55 souls, lived in the village.

Sopori/a – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 330 souls, lived in the village.

Suaraga – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. This should be the village **Suagora** mentioned in *Kavkazski Kalendar* by 1910.

Zemo (Upper) Sulesi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Qyemo (Lower) Sulesi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Sumris-Tsveri – mountain, Artvin region

Surevani – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 584 souls, lived in the village.

Skha - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Skhlobani – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district, Shavsheti

Tavzati – 1910 Artvin region

Tavizorti – hamlet, Artvin region

Tav-Kala – mountain between Artvin and Ardahan (Artaani), *i.e.* between Shavsheti and Artaani

Tavkaturi - village, 1913 Artvin region

Talakheti – mountain, Artvin region

Tanza-Gora – hamlet, Artvin region

Tanzoti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Tbeti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Tarangelo – mountain, Artvin region

Tetraketi – village, 1913 Artvin region, Artvin district

Tetri-Kva – mountain, Artvin region

Tobzori – hamlet, Artvin region

Tolgomi – village, 1910 Artvin region, Artvin district. There was *Zemo (Upper) Tolgomi* as well as *ayyla* with the same name.

Trapeni – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 110 souls, lived in the village.

Triala – mountain, Artvin region, Artvin district. Here the festival *Kavkasori* is held.

Turmanidze – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Muslim Georgians – 76 souls. This is the origin place of the *Turmanidze* (family name). In Georgia the *Turmanidze* are known for their burn ointment named as *Turmanidze Ointment*.

Tkhevnarti – hamlet, Artvin region

Tkhilazuri – village, 1910 Artvin region, Artvin district (**Klarjeti**). In 1907 Muslim Georgians, 79 souls, lived in the village. *Tkhilazuri* is the village of the Tkhiladze (family name).

Ube – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 216 souls, lived in the village.

Uqedi - village, 1913 Artvin region

Ukanchala - village, 1913 Artvin region

Unuskhevi – village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Urguli – hamlet, Artvin region

Urdzuma – village, Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 36 souls, lived in the village.

Urtamesa – village, 1913 Artvin region

Usoti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Ustameli - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Ustamisi - village, 1913 Artvin region

Khavti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Khani - Artvin region

Khantusheti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. This interesting toponym is received from uniting of two words: **Khan+Tusheti**. *Tusheti* is one of the famous historical-ethnographic part of the highland of Eastern Georgia.

Kharauli - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Kharkhani – mountain, Artvin region

Khasta - qhişla (winter pastureland), Artvin region

Khatila – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 184 souls, lived in the village. *Khatila* was a guardpost at the same time.

Khatilas Tsqhali – river, Klarjeti. The river *Khatilas Tsqhali* joins the river *Chorokhi* from the right.

Khashoti – guardpost, Artvin region

Kheva – village, 1910 Artvin region, Artanuji district. *Kheva* was also attested in Artaani.

Khevtsvrili – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 321 souls, lived in the village.

Khedzori – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 476 souls, lived in the village.

Khemogreti - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Khertvisi - 1910 Artvin region, Artanuji district. *Khertvisi* was also attested in Artaani and Samtskhe-Javakheti region.

Khodi – hamlet, Artvin region

Khod-Supla – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 80 souls, lived in the village.

Khod-Ulia – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 1520 souls, lived in the village.

Khozabarti - village, 1913 Artvin region

Khozbiruli – border of Russian and Ottoman empires

Khordomela - yayla (summer pastureland), Artvin region

Khorosani – mountain on the border of Artvin region and Oltisi (Tao)

Khorkhatli – hamlet, Artvin region

Khokhlauri - Artvin region

Khokhmeli – hamlet, Artvin region

Tsitim-Tsvaro – hamlet, Artvin region

Tsepta – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 66 souls, lived in the village. Here are the ruins of the fortress.

Tseptis-Bari - village, 1913 Artvin region

Tsetileti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 655 souls, lived in the village.

Tsetskhauri – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Tsinavala - village, 1913 Artvin region

Tsitveti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Tsikhia – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. *Tsikhia* was also attested in Imereti region.

Tsikhisdziri – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. By the panchart of 1302 the *Tsikhisdziri* village was situated in Artanuji district.

Tsqhalqha – hamlet, Artvin region

Tsqhaltetra – village, 1910 Artvin district. In 1907 Muslim Georgians, 243 souls, lived in the village. Yayla (summer pastureland) with the same name was also attested.

Tsqhalsimeri – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. Muslim Georgians, 827 souls, lived in the village.

Tsortseli – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Tsria/Tsiria - village, 1910 Artvin region

Tskhumri – Artvin region, *cf.*: the old name of Sokhumi (Aphkazeti region): **Tskhumi**

Chavlieti - yayla (summer pastureland), Artvin region

Chaqvelta – Artvin region. Toponym **Chaqvi** in Qobuleti district has the same root.

Chamiara – mountain, Artvin region

Chamurli - yayla (summer pastureland), Artvin region

Changureti – hamlet, Artvin region

Chara – village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Charbieti - village, 1913 Artvin region

Chartuleti – village of Shavsheti

Chvarebi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district.

In 1907 Muslim Georgians, 606 souls, lived in the village. *Chvarebi* was also attested in Inner Kartli.

Chin-Mta – mountain, Artvin region

Chedleuri/Chedluri – ruins of the church, Artvin region, Artanuji district

Chidili - 1910 Artvin region, Artanuji district

Chirkisi - village, 1913 Artvin region

Chikhis-Khevi – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 738 souls, lived in the village.

Chikhori (Didi Chikhori) – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district. In 1907 Muslim Georgians, 387 souls, lived in the village.

Chikhta - village, 1913 Artvin region

Chkhaleti – village, 1910 Artvin region, Artvin district. In 1908 Muslim Georgians, 167 souls, lived in the village.

Shavguliari - village, 1910 Artvin region, Artanuji district

Shavqeti – village, 1910 Artvin region, Shavshet-Imerkhevi district

Shav-Mta - village, 1913 Artvin region

Shagora - village, 1913 Artvin region

Shartevi – hamlet, Artvin region

Shauli – mountain, Artvin region

Sholtis-Khevi – village of Imerkhevi, 1913, Artvin region

Shubati - village, 1913 Artvin region

Shubladze – mountain, Artvin region

Shuvale - yayla (summer pastureland), Artvin region
Egre-Su - village, 1913 Artvin region
Endrene - yayla (summer pastureland), Artvin region
Ekuteri – mountain on the border of Artvin and Oltisi
Ereguni/a – village, 1910 Artvin region, Artvin district

Gonio Community – 1886

(Nowadays villages: **Qvemo Maradidi and Mirveti** are within the borders of Georgia)

Borchkha – Batumi region, Gonio district, Georgians – 52 households – 247 souls

Dakvara – Batumi region, Gonio district, Georgians – 12 households – 46 souls

Archveti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 4 households – 17 souls

Beghlevani – Batumi region, Gonio district, Lazs – 15 households – 72 souls

Gidreveti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 13 households – 53 souls

Murkvieti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 9 households – 33 souls

Nedzvia – Batumi region, Gonio district, Lazs – 2 households – 9 souls

Okhordia – Batumi region, Gonio district, Lazs – 14 households – 56 souls

Sujuna – Batumi region, Gonio district, Lazs – 2 households – 11 souls

Tsotskheba – Batumi region, Gonio district, Georgians – 16 households – 50 souls

Chkadueti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 5 households – 25 souls. In Georgia family name *Chkadua* is attested in Samegrelo, Svaneti and Apkhazeti regions. Chkadua means *smith* in Megrelian speech.

Enimaghla – Batumi region, Gonio district, Georgians – 5 households – 14 souls

Bagini – Batumi region, Gonio district, Georgians – 39 households – 283 souls. *Bagini* was the name of the district of old Mtskheta (ancient capital of Georgia).

Devsqeli – Batumi region, Gonio district, Georgians – 73 households – 511 souls

Kvintauri – Batumi region, Gonio district, Georgians – 13 households – 101 souls

Makriali – Batumi region, Gonio district, Lazs – 87 households – 486 souls

Jablaveti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 35 households – 90 souls

Zemo (Upper) Maradidi – Batumi region, Gonio district, Georgians – 90 households – 480 souls

Qvemo (Lower) Maradidi – Batumi region, Gonio district, Georgians – 56 households – 218 souls

Makho – Batumi region, Gonio district, Georgians – 1 household – 12 souls

Mirveti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 12 household – 77 souls

Simoneti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 14 household – 54 souls. Toponym *Simoneti* is also attested in Imereti region.

Tkhirnala – Batumi region, Gonio district, Georgians – 23 household – 115 souls

Zedubani – Batumi region, Gonio district, Georgians – 33 household – 149 souls

Kintskhureti – Batumi region, Gonio district, Georgians – 18 household – 90 souls

Qlasquri – Batumi region, Gonio district, Georgians – 131 household – 713 souls

Chinkuri – Batumi region, Gonio district, Georgians – 21 household – 80 souls

Adaguli – Batumi region, Gonio district, Georgians – 31 household – 260 souls

Nagia – Batumi region, Gonio district, Georgians – 13 household – 45 souls

Petruli – Batumi region, Gonio district, Georgians – 12 household – 50 souls

Appendix

In 1886 the old historical Georgian regions - **Artaani, Kola, Palakatsio /Chrdili/ Childiri** - of the river Mtkvari George were belonged to *Qharsi* okrug. By this time ethnic Georgians didn't live on these territories. Consequently, the old names of the Georgian villages were disappeared or changed phonetically.

The following villages are listed in Ardagan, i.e. Artaani okrug - 1886:

Bagratuni

Sazara

Duduna

Sikarebi

Meurami

Uri - Previously, there were Georgian Catholics of Armenian-Catholic confession, arrived in Javakheti in 1830. They knew only Georgian and Turkish languages. None of them knew Armenian language. In the Soviet period, due to confession, they were conferred to Armenians advisedly with Armenian surnames.

Khelevani
Chaisi
Lori
Kundzulti
Pichkhazgemi
Kheva
Baghdadi
Gurjibeki
Sabghara

Akhasheni
Jariskhevi
Machueti
Nunusi
Orusheti
Bereki

Veli - Previously, there were Georgian Catholics of Armenian-Catholic confession, arrived in Javakheti in 1830. They knew only Georgian and Turkish languages. None of them knew Armenian language. In the Soviet period, due to faith, they were conferred to Armenians advisedly with Armenian surnames.

Naqalaqevi
Khoshureti
Verana-Naqalaqevi
Piqhlobi
Sorsi
Soskhara
Tsurmali
Tamale
Chikora

Vardasani
Tikani/Tikasheni
Pakhreli
Sindizgomi
Tebati
Tora
Toroskhevi
Shadevani

In Kola - 1886:

Kheva
Dadeshi
Uruti
Okami
Ochkhi

Pankisi
Panaki
Mukhrani
Legemli

In Palakatsio/ Chrdili/ Childiri/ District - 1886:

Aghjaqhala/Tetrtsikhe	Urta
Vartmania	Vashlobi
Zurzuna	Tatoleti
Zinzali	Tsqharostavi
Puruti	Choleti
Sabaduri	

In Potskhovi District - 1886:

Badela	Petobani
Giorgis-Ubani	Satleli
Ghumeti	Khertvisi
Lamiani	Chuanteli
Pala	Shuatsqhali
Papalo	Shughlauri
Erema – a village with the same name was attested in the mountain of Shida (Inner) Kartli, at the source of the river <i>Didi Liakhvi</i> .	
Banarkhevi	Tamala
Vardzia	Tikasi
Ghvinia	Khurgasheni
Jajuni	Tsinsatibi
Dighviri	Chabori
Zedatsminda	Chorchovani
Kapani	Ali
Keri	Arila
Kolis-Khevi	Darindara
Martsvaleti	Enikhevi
Mere	Zenidara
Sakabolo	Okhteli
Samkhlia/Samkhuli	Sakire
Seja	Satqheveli

Stepan-Tsminda
Chanchakhi
Chilvana
Childireti
Agara
Varkhana
Jumatel-Vakhla
Qhveli

Obola
Saikhve
Kheoti
Khunamisi
Tsurtsqhabi

In Oltisi District - 1886:

Avchala
Mukhveli
Akhrisi
Panaki
Panjureti
Petrevani
Saqhureti
Egri-Qilisa
Sakureti
Akurtisi

Gesmali
Olori
Panaskerti
Ureqi
Norpeti
Ori
Ortisi
Salachuri
Tauskeri/Taoskari

P.S. The names of the villages of Shavsheti and Klarjeti and other toponyms are given “drily” in the following book, though some of them are given with a short history: when is it mentioned for the first time in the Georgian documents, what are the meaning of toponyms, indicated analogous of some toponyms of Shavsheti and Klarjeti regions in other historical-ethnographic regions of Georgia. Here we reiterate the above-mentioned: the place names of of Shavsheti and Klarjeti are also sphere of interest of other fields of scientists and it will increase in the future. While field expedition in historical Georgia the authors collected onomastics materials (names of villages and its districts, micro-toponyms, anthroponyms...). Here we have the data to be used in scientific circles. By combining the data presented in the documents and obtained in the field expeditions, we are planning to offer a new work to readers in the future.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო სერგი ჯიქიამ, წიგნი 33, თბ., 1941.

საქართველოს ისტორია ტოპონიმიკაში (საქართველოს ისტორიული ტოპონიმების კორპუსი), ტომი პირველი, თბ., 2010.

საქართველოს ისტორია ტოპონიმიკაში (საქართველოს ისტორიული ტოპონიმების კორპუსი), ტომი მეორე, თბ., 2010.

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1993.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1986.

ცეცხლაძე ნუგზარ, შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმიკა, ბათუმი, 2008.

ცეცხლაძე ნუგზარ, ძიებანი ჭოროხის აუზის ტოპონიმიკიდან, ბათუმი, 2004.

Кавказский Календарь, Тифлис, 1910, ч. 1.

Кавказ: географические названия и объекты. Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края / По книге Д. Д. Пагирева (1913). Нальчик, 2007.

Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлеченных из посемейных списков 1886 года, Тифлис, 1893.

დაიბეჭდა შპს „მნიგნობარის“ სტამბაში

www.mtsignobari.ge

0102, ქ. თბილისი, კიევის ქ. 10; ტელ.: 294 05 71